

Miljöetiska förhållningssätt i planeringen

- En undersökning om natursyner i miljökonsekvensbeskrivningar

Anna Forssén
Masterarbete 30 hp
Masterprogrammet för Strategisk Fysisk Planering
Blekinge Tekniska Högskola
2017-06-08

Författare: Anna Forssén

Titel: Miljöetiska förhållningssätt i planeringen – en undersökning om natursyner i miljökonsekvensbeskrivningar

Nyckelord: Miljökonsekvensbeskrivning, MKB, natursyn, miljöetik, antropocentrism, biocentrism, ekocentrism

Handledare: Karl Bergman

Examinator: Christer Persson

Blekinge Tekniska Högskola: Institutionen för fysisk planering

Program: Masterprogram i strategisk fysisk planering

Kurs: Masterarbete i Fysisk planering FM2601

Nivå: D-opsats

Omfattning: 30 hp

Utgivningsort: Karlskrona

Datum: 2017-06-08

Figurer är framtagna av författaren om inget annat anges.

Tackord

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Kalle Bergman som har hjälpt mig under arbetet med motivering samt att han har kommit med bra konstruktiv kritik. Jag vill också tacka klasskamraterna som bidrog till gott mod och glatt humör i och med trattar och reflektorsdagar och all vad det var. Jag vill även tacka arbetskamraterna på avdelningen Miljö och samhälle på WSP i Stockholm och speciellt Charlotta Faith-Ell som har bidragit med stöd i mitt arbete. Avslutningsvis vill jag tacka de i min omgivning som alltid hjälper och stöttar mig.

Sammanfattning

Hållbar utveckling utgör utgångspunkten för den fysiska planeringen i dag. För att garantera att miljöinnehåll inkluderas i den fysiska planeringen genomförs miljökonsekvensbeskrivningar (MKB). Miljöetiska ställningstaganden och natursyner ligger till grund för vad som beaktas i miljöbedömningarna och i dokumentet Agenda 21, som togs fram i och med Riodeklarationen år 1992, förklaras att medvetande kring etik skapar bättre förutsättningar för att främja hållbar samhällsutveckling, vilket motiverar en undersökning om hur natursyner föreligger i svenska MKB:er idag. Natursynerna kan delas in i två kategorier: människocentrerade respektive icke-människocentrerade natursyner. I den förstnämnda ingår den antropocentriska natursynen som innebär att naturen enbart tillskrivs ett instrumentellt värde. Detta innebär att djur och växter endast är värdefulla om de förser människan med resurser. Utgångspunkten i den icke-människocentrerade världsbilden är att naturen och dess ingående delar tillhandahåller ett egenvärde som övergår dess instrumentella värde. Denna världsbild inrymmer två natursyner: biocentrism och ekocentrism. Biocentrismen innebär att samtliga individer och objekt av djur och växter tillhandahåller ett egenvärde medan ekocentrismen utgår från att ekologiska helheter och strukturer, såsom biologisk mångfald och ekosystem, har ett egenvärde som föregår de enskilda individernas egenvärde. Det empiriska materialet består av sju MKB:er för järnvägsplaner. Analysen fokuserar på två delar av dokumenten; dels de avsnitt av MKB:erna som behandlar naturmiljön och dels de avsnitt som hanterar mark och vatten. Med hjälp av en kvalitativ innehållsanalys går det att urskilja att de ekocentriska och svagt ekocentriska samt antropocentriska natursynerna är företrädande i miljökonsekvensbeskrivningarna. I delen för Naturmiljö är den ekocentriska och den svagt ekocentriska natursynen dominerande medan antropocentriska utgångspunkter, tillsammans med svagt ekocentriska sådana, får större utrymme i delen för Mark och vatten. Till stor del utgör lagstiftning, förordningar och intressen på högre nivåer utgångspunkter för MKB:er, vilket gör att de miljöetiska ställningstaganden som görs i underlaget reproduceras i miljökonsekvensbeskrivningarna. I många fall motiveras aldrig de olika ställningstagandena; det blir tydligt att visa strukturer eller objekt är värda att bevara men varför dessa är viktiga förklaras aldrig. Detta, tillsammans med att indikationer på flertalet natursyner återfinns i det empiriska materialet, bidrar till en uppfattning om att självmedvetenheten om de miljöetiska ställningstagandena är relativt låg. Genom att på ett teoretiskt plan belysa natursyner är förhoppningen att medvetenheten hos planerare, utredare och beslutsfattare ska öka så att beslutsprocesserna ska bli bättre underbyggda vilket i förlängningen kan bidra till att hållbar utveckling kan främjas.

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	6
1.1 Syfte och frågeställningar	8
1.2 Introduktion till empiri.....	8
1.3 Disposition	11
2 Teoretisk utgångspunkt	12
2.1 Människocentrerad världsbild.....	12
2.2 Icke-människocentrerad världsbild	13
2.3 Sammanfattning	15
3 Forskningsdesign och strategi	16
3.1 Forskningsdesign och metodologisk diskussion	16
3.2 Operationaliserande av teorier om natursyner	18
3.3 Metod och tillvägagångssätt.....	19
3.4 Metodreflektion	22
4 Forskningsöversikt	24
4.1 Miljöetik i historien	24
4.2 Natursyner i internationell miljölagstiftning	25
4.3 Natursyner i svensk miljölagstiftning och planering	28
4.4 Miljödiskursen i praktiken och i planeringen.....	33
4.5 Sammanfattning	35
5 Redovisning av empiri	36
5.1 Naturmiljö.....	36
5.2 Mark och vatten	44
5.3 Sammanfattning av empirin.....	48
6 Natursyner i miljökonsekvensbeskrivningar	50
6.1 Människans relation till naturen	50
6.2 Indikatorer på natursyner.....	51
6.3 Allmänna uttalanden	54
6.4 Diskussion	56
7 Slutsats	61
8 Avslutande kommentarer.....	63
8.1 Egna reflektioner	63
8.2 Kritisk diskussion	64
8.3 Förslag på framtida forskning	65
Källförteckning.....	66
Ordlista.....	71
Bilaga 1. Exempel på analyschema	74

1 Inledning

Begreppet *hållbar utveckling* etablerades på allvar inom den globala politiken år 1987 i Världskommissionens rapport *Vår gemensamma framtid* (Stenmark, 2000: 5) och har sedan dess blivit den dominerande utgångspunkten för fysisk planering. När miljöbalken (SFS 1998:808) instiftades i den svenska lagstiftningen år 1999 var dess syfte att samordna, skärpa samt bredda miljölagstiftningen så att en hållbar samhällsutveckling skulle kunna uppnås. I regeringens proposition för miljöbalken från år 1997 beskrevs den dåvarande miljölagstiftningen som svåröverskådlig och motstridig och på grund av detta uppfattades en samordning av miljölagstiftningen som en angelägenhet; lagen skulle bli enklare att förstå och använda (Proposition 1997/98:45: 1).

Enlig miljöbalkens inledande paragraf är balkens syfte att främja en hållbar utveckling, vilket beskrivs innebära att: "nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö" (1 kap. 11 § miljöbalken). Paragrafen fortsätter: "en sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl" (ibid.). Ett planeringsverktyg som balken lyfter som ska hjälpa till att främja hållbar utveckling är miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) som syftar till att integrera miljöaspekter i planeringen (6 kap. 11 § miljöbalken). Faktumet att MKB:er utgör ett ramverk där alternativa lokaliseringar kan sättas i relation till frågor om miljömässig inverkan och design gör MKB:er till ett verktyg för beslutsfattande (Glasson et al., 2005: 8). Om än planeringsverktyget inte har en bindande verkan bidrar det med ökad transparens och demokrati inom planeringen liksom att deltagandet i beslutsprocessen ökar (Emmelin & Lerman, 2006: 79). Vid all samhällsplanering och samhällsutveckling uppstår konflikter av olika slag, såsom intresse- och värdekonflikter, och för att förändring och utveckling ska ske måste beslut fattas och värderingar ständigt göras. Då MKB:er avser att redovisa en samlad bedömning av konsekvenserna som samhällsutvecklingen har på människa och miljö har planeringsinstrumentet potential att utgöra en grund för förhandlingar där en balansgång mellan utvecklingssträvande och bevarande intressen förs (Glasson et al., 2005: 7). Miljökonsekvensbeskrivningar är ett redskap som används för att främja hållbar utveckling ur såväl ekologiska som sociala och ekonomiska perspektiv (ibid.). MKB:er har under de senaste 35 åren kommit att bli ett viktigt verktyg inom projektplanering i hela Europa som med stor sannolikhet att utvecklas vidare som beslutsunderlag i framtiden (ibid.: 53).

Handlingsprogrammet Agenda 21 antogs i samband med FN:s konferens om miljö och utveckling som hölls i Rio de Janeiro år 1992. Konferensen är även känd som Riodeklarationen. Det trettioförsta kapitlet i Agenda 21 lyfter hur det ska bli möjligt för bland annat beslutsfattare, stadsplanerare, arkitekter och ingenjörer att lämna mer öppna och effektiva bidrag till beslutsprocesser gällande utvecklingsfrågor och miljö (Agenda 21, § 31.1). Vidare förklaras att:

Ett höjt etiskt medvetande inom beslutsprocessen på miljö- och utvecklingsområdet bör bidra till lämpliga prioriteringar vad beträffar upprätthållande och förbättring av livsuppehållande system för deras egen skull och därmed säkerställa att den nuvarande och de kommande generationerna sätter värde på att de naturliga processerna livsdugliga. Mot denna bakgrund skulle ett stärkande av teknik- och vetenskapssamhällets etiska principer och riktlinjer höja miljömedvetenheten och bidra till en hållbar utveckling... (Agenda 21, § 31.8)

Författarna till Agenda 21 vidhåller att miljöetisk medvetenhet är en chans att bidra till hållbar utveckling. Om de etiska grunderna varierar eller är otydliga i planeringen är risken större att beslutsfattare prioriterar på ett sätt som påverkar miljön negativt. Alla människor har en miljöetisk uppfattning samt en uppfattning om hur människan bör förhålla sig till naturen. Medvetenheten som i Agenda 21 beskrivs som central är i många fall bristfällig eftersom människor sällan aktivt väljer sina etiska ställningstaganden. Istället utvecklas de utefter kulturella och samhälleliga sammanhang (Helmfrid, 2007: 8). Genom att skapa diskurser kring detta kan medvetenheten öka och ett utvecklingsarbete där människa och natur möts kan främjas.

I miljöbalkens första paragraf beskrivs att naturen har ett skyddsvärde. Då olika intressen hela tiden ställs mot varandra i praktiken, riskeras dock vissa värden att prioriteras bort i förmån för andra. Två värden som i historiska sammanhang har kommit att kunna ses som dikotomier är ekonomiska och ekologiska värden (Emmelin & Lerman, 2006: 16).

Ett exempel som tydligt visar på detta är bygget av Norra länken i Kungliga nationalstadsparken i Stockholm, då stadsmotorvägen byggdes trots att parken är särskilt skyddad enligt 4 kap. 7 § miljöbalken (SVT, 2008). Detta gjordes på grunderna att en genomfartsled bedömdes mer angelägen ur ett nationellt perspektiv än vad det var att bevara och skydda parkområdet såsom det var. Denna händelse symboliserar möjligtvis att det bedöms som legitimt att ändra i lagstiftningen som syftar till att skydda ekologiska och naturmässiga värden när det väl tycks viktigt nog; naturen kan skyddas så länge som den inte står i vägen för andra värden. I och med detta uppstår frågor kring vilka värden som egentligen premieras i miljökonsekvensbeskrivningar.

Beslutet angående Norra länken belyser en konflikt som ställer upp specifika etiska dilemman och eftersom naturvärden i exemplet prioriteras ned i förmån för alternativ som genererar mer ekonomisk tillväxt blir det intressant att undersöka vilka värden som egentligen tillvaratas och beaktas. Likväl blir det intressant att undersöka den interna konflikten som olika natursyner i miljökonsekvensbeskrivningar skapar. Enligt miljöbalkens första paragraf tillkännages naturen ett skyddsvärde men är det så att naturens sägs ha ett skyddsvärde enbart fram tills dess att människan på grund av sina egenintressen vill utnyttja naturen som resurs? Har naturen över huvud taget något annat än ett instrumentellt värde?

Motiven för användningen av miljökonsekvensbeskrivningar har varierat över tid och beroende på dess användningsområde har även innehållet varierat (Glasson et al., 2005: 13). Kombinationen mellan att Agenda 21 understryker vikten av etisk medvetenhet för att bidra till en hållbar utveckling och faktumet att MKB:er syftar till att främja hållbar utveckling genom att integrera miljöaspekter i planeringen gör det värdefullt att undersöka de miljöetiska utgångspunkterna som kan uppfattas i praktiken. Genom att undersöka natursynerna som kan urskiljas i miljökonsekvensbeskrivningar kan medvetenheten kring miljöetik öka och arbetet med hållbar utveckling inom den fysiska planeringen kan främjas. I skrivandets stund var det 25 år sedan Världskommissionen samlades i Rio de Janeiro, då ett mer aktivt arbete mot hållbar utveckling tog fart och naturen började värderas i sig själv. Samtidigt är det snart 20 år sedan som den då splittrade miljölagstiftningen sammanslogs med miljöbalken som slutresultat och att den antogs av regeringen. Detta gör det relevant att undersöka hur diskursen och tankegångarna som gav upphov till detta paradigm förhåller sig i dag.

Antaganden, föreställningar och tolkningar kring naturen och dess beskaffenhet i samhället ligger ofta till grund för människors natursyner och ofta diskuteras de sällan människor emellan (Helmfrid, 2007: 8). Detta bidrar till att omedvetenhet kring våra egna miljöetiska ställningstaganden skapas och i förlängningen också att hegemoniska föreställningar om naturen och dess värde formas, vilka aldrig ifrågasätts eller utmanas. I dagsläget ses det som vedertaget att miljöarbetet utgör ett relevant inslag i samhällsutvecklingen. Dock är normerna och de underliggande värderingarna som förväntas bära upp ambitionen om god samhällsutveckling vaga eller helt odefinierade, vilket riskerar att leda till att konsekvenserna av olika planeringsinitiativ blir svåra att bedöma. Genom att peka på underliggande värden som kan skymtas i dagsläget är förhoppningen att medvetenheten kring detta ska öka.

1.1 Syfte och frågeställningar

Undersökningen syftar till att analysera hur naturen värderas och hur detta kan urskiljas i miljökonsekvensbeskrivningar och genom att se till vilka delar av naturen som beaktas och inte är målet med uppsatsen att skapa en djupare förståelse för de värden som tillskrivs naturen samt att bistå MKB-utredare med ett breddat perspektiv där miljöetiska aspekter beaktas. Genom att belysa de miljöetiska ställningstagandena ökar möjligheten att främja hållbar utveckling och risken för att viktiga aspekter faller bort från MKB:er minskar.

Natursyner har betydelse för hur beslut fattas eftersom detta, både medvetet och omedvetet, bidrar till värderingar av den fysiska miljön. Som Agenda 21 understryker ökar den miljöetiska medvetenheten chanserna att uppnå hållbar utveckling eftersom omedvetenheten kring detta riskerar att bidra till oklarheter, målkonflikter med mera. En ökad medvetenhet är således någonting som denna undersökning avser att bidra till. Med hjälp av olika miljöfilosofiska resonemang ska en medvetenhet skapas genom att belysa dagens värderingar och prioriteringar samt att dessa sätts i ett större sammanhang så att en bredare ansats kan vidhållas av beslutsfattare i framtiden. För att uppnå undersökningens syfte är det nödvändigt att analysera hur tolkningar av natursyner bidrar till förståelsen för naturen och värderingar av miljön. Det blir även relevant att söka förståelse för vad det innebär för miljökonsekvensbeskrivningen i stort om natursynerna varierar. Den bärande frågeställningen för undersökningen är följande:

Vilka natursyner kan urskiljas i miljökonsekvensbeskrivningar och hur kommer dessa i uttryck i texterna?

1.2 Introduktion till empiri

Det empiriska materialet som analyseras har valts ut efter undersökningens syfte. Det finns två olika typer av MKB:er; dels så kallade *projekt-MKB:er* som bedömer miljökonsekvenser för verksamheter och åtgärder och dels *strategiska miljöbedömningar* som hanterar konsekvenser av planer och program (Hedlund & Kjellander, 2007: 10, 15). De två varianterna riktas åt olika håll och besvarar olika typer av frågor. Strategiska miljöbedömningar hanteras på en mer omfattande nivå och ser till *varför-* och *om-*frågor. Omfattningen av projekt-MKB:er är vanligtvis mer begränsade och syftar till att besvara *var-* och *hur-*frågor (Therivel, 2010: 139). Projekt-MKB:er är sprungna ur så kallade Environmental Impact Assessments (EIA) och strategiska miljöbedömningar ur Strategic Environmental Assessments (SEA). Om än de representerar två olika varianter av miljöbedömningar är skillnaderna i hur dessa hanteras i Sverige ofta otydliga (Emmelin och

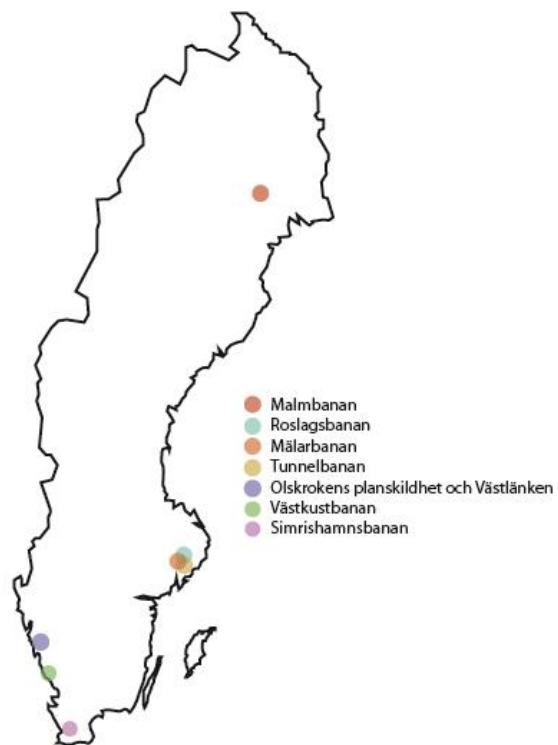
Lerman, 2006: 40). Det är dock den första av de ovanstående varianterna som utgör fokus för empirin i denna studie.

Ett antal kriterier har legat till grund för valet av analysmaterial. Målet för det empiriska underlaget har varit att finna miljökonsekvensbeskrivningar som uppfyller följande kriterier:

- Att de är **järnvägsplaner**;
- Att projekten är **aktuella**;
- Att delar av **olika järnvägsprojekt och banor** representeras;
- Att det finns viss **geografisk spridning** projekten emellan;
- Att de är skapade av **varierade konsultbolag och/eller ansvariga projektledare**, samt;
- Att det föreligger **viss spridning vad gäller beställare**.

En specificering kring järnvägsplaner har gjorts eftersom dessa utgör omfattande projekt som ofta berör mer än enstaka kommuner och som ofta bidrar till omfattande konsekvenser på stora områden. Eftersom projekten är så pass omfattande får de även stor betydelse för planeringen i allmänhet då de bidrar till slätare och mer friktionsfria rum. Genom att se till större projekt är förhoppningen att en mer allmän syn på naturen kan fångas in. Om mer småskaliga projekt hade undersökts skulle ett mer lokalt fokus vidhållits, vilket skulle återspeglas i en mer detaljerad behandling av miljöaspekterna. En annan faktor som gjorde just järnvägsplaner intressanta är att färdmedlet ofta motiveras som miljömässigt fördelaktigt i jämförelse med andra transportmedel.

I syfte att uppnå aktualitet har nya projekt varit av värde att undersöka eftersom dessa reflekterar de samtida synerna på naturen och miljön. För att skapa variation i materialet har järnvägsbanor som återfinns i olika delar av landet varit av intresse att undersöka. Ett varierat empiriskt material, som får ytterligare spridning i och med att olika konsultbolag och projektledare är ansvariga för miljökonsekvensbeskrivningen, är av betydelse eftersom undersökningens syfte inte i första hand är att undersöka skillnaderna i natursyner mellan olika projekt utan då det är att undersöka vilka natursyner som kan urskiljas – med ett spritt material ökar sannolikheten för en spridning av natursyner. De järnvägar som inkluderats i det empiriska materialet återses i *Figur 1* och en lista över samtliga planer presenteras i *Tabell 1*.

Figur 1. Järnvägsplaner som ingår i det empiriska materialet samt dess geografiska spridning

Nr	Dokument	År	Inkluderade kommuner (län)	Konsultfirma	Verksamhetsutförare
1	Olskroken planskildhet och Västlänken	2014	Göteborgs Stad och Mölndals stad (Västra Götalands län)	SWECO/ WSP, COWI/ Tyréns, Ramböll/ SWECO, ÅF	Trafikverket
Ref	Trafikverket, 2014a				
2	Simrishamnsbanan Malmö-Tomelilla	2014	Malmö stad, Burlövs, Staffanstorps, Lunds, Sjöbo och Tomelilla kommun (Skåne län)	Ramböll	Trafikverket
Ref	Trafikverket, 2014b				
3	Mäljarbanan Spånga-Barkarby	2014	Stockholms stad (Stockholms län)	WSP	Trafikverket
Ref	Trafikverket, 2014c				
4	Väst kustbanan Varbergstunneln, Varberg-Hamra	2015	Varbergs kommun (Hallands län)	Tyréns	Trafikverket
Ref	Trafikverket, 2015				
5	Tunnelbanan utbyggnad mellan Odenplan och Arenastaden	2015	Stockholms stad och Solna stad (Stockholms län)	WSP	Stockholms läns landsting, Trafik- förvaltningen
Ref	Stockholms läns landsting, 2015				
6	Roslagsbanan kapacitetsförstär- kning Täby Kyrkby- Kragstalund	2016	Täby och Vallentuna kommun (Stockholms län)	SWECO	Stockholms läns landsting, Trafik- förvaltningen
Ref	Stockholms läns landsting, 2016				
7	Malmbanan Lappberg bangårdsförlängning	2016	Gällivare kommun (Norrbottens län)	WSP	Trafikverket
Ref	Trafikverket, 2016				

Tabell 1. Underlagsmaterial för analys

En viss inriktning av materialet har gjorts. Enligt svensk lagstiftning ska en miljökonsekvensbeskrivning identifiera och beskriva de direkta och indirekta effekterna som projektet kan medföra på följande aspekter: människor; djur; växter; mark; vatten; luft; klimat; landskap; kulturmiljö; hushållningen med mark, vatten och den fysiska miljön i övrigt, samt; annan hushållning med material, råvaror och energi (6 kap. 3 § miljöbalken). I den senaste ändringen i MKB-direktivet förklaras att direktivet avser att bredda miljökonsekvensbeskrivningarna till att omfatta fler hälso- och miljöaspekter. I direktivet adderas aspekterna biologisk mångfald, klimatförändringar och risker för olyckor eller katastrofer (Regeringen, 2017: 58). Ändringsdirektivet trädde i kraft den 15 maj år 2014 och datumet för de sista ändringarna var den 16 maj år 2017 (ibid.: 57).

För att anpassa arbetet till rådande tidsbegränsningar riktas fokus mot hanteringen av fem av de aspekter som enligt miljöbalken och det nya direktivet bör beaktas inom ramen för projekt-

MKB:er. Dessa innefattar aspekterna djur, växter och biologisk mångfald samt mark och vatten. Det är nödvändigt att understryka att materialet inte *avgränsas* till dessa aspekter utan att undersökningen *fokuserar* på dem eftersom aspekterna i många fall går in i varandra och det ibland är svårt att särskilja dem från varandra. Anledningen till att dessa aspekter har valts ut är att djur och växer samt biologisk mångfald hanterar naturen vilket gör aspekterna till goda indikatorer på värden som tilldelas naturen och dess ingående delar.

Miljöaspekterna mark och vatten har valts ut eftersom de är förutsättningar för allt liv och då påverkan och konsekvenser som samhällsutvecklingen har på dessa aspekter angår såväl människor som djur och växter samt naturen i sin helhet. Eftersom det finns utrymme att inkludera påverkan på naturen vid behandlingen av dessa aspekter blir de intressanta att undersöka. Genom att studera olika miljöaspekter inom samma miljökonsekvensbeskrivning skapas möjligheten att undersöka om olika perspektiv kan uppfattas kring hur naturen beaktas och värderas samtidigt som en bredare bild av miljöarbetet skapas. Övriga aspekter exkluderas då dessa inte upplevs som lika intressanta som de valda aspekterna med avseende på undersökningens syfte. Vid vidare forskning skulle dock natursyner som framträder i arbetet med de övriga aspekterna vara intressanta att undersöka.

1.3 Disposition

I *kapitel 2* presenteras den teoretiska utgångspunkten som denna rapport bygger på samt det perspektiv som det empiriska materialet kommer att analyseras utifrån.

I *Kapitel 3* redovisas forskningsdesign, metod och tillvägagångssätt för analysen. Genom att redogöra för detta ökar undersökningens transparens då läsaren ges möjligheten att förhålla sig kritiskt till analys och slutsats. Genom att presentera analysprocessen möjliggörs även för fortsatt forskning som kan jämföras och komplettera resultatet som denna undersökning genererar.

Tidigare forskning kring ämnet redovisas i *kapitel 4*. Genom att presentera historiska resonemang kring naturen såväl som de natursyner som ligger till grund för annat material inom ämnet får läsaren ta del av fördjupad information inom forskningsfältet.

Kapitel 5 presenterar översiktligt bearbetningen av det empiriska materialet. Genom att utveckla tabeller över resultaten skapas en översiktlighet som visar på indikationer för de olika natursynerna i det empiriska materialet. För att visa på hur slutsatser har dragits och varför olika uttalanden tillhör den ena eller andra natursynen förklaras och motiveras detta ytterligare i text.

I *Kapitel 6* analyseras och diskuteras det empiriska materialet med den tidigare forskningen som utgångspunkt. Vidare diskuteras även otydligheter som har uppkommit i och med bearbetningen samt att olika tolkningsmöjligheter lyfts.

Slutsatsen redovisas i *Kapitel 7*.

Efter slutsatsen återfinns referenslistan följt av en ordlista där ett antal nyckelbegrepp definieras vilket ger läsaren möjlighet att på ett enkelt sätt få översikt kring de begrepp som används och hur dessa bör förstås.

2 Teoretisk utgångspunkt

Med god teori förmår en undersökning uttala sig på en generell nivå om diverse fenomen och med hjälp av teoretiska perspektiv är det möjligt att skapa en djupare förståelse för hur världen hänger samman (Bjereld et al., 2009: 105). Syftet med teorin är att den bestämmer vilka enheter och faktorer som bör ingå i undersökningen då den utgör en abstrakt formel av verkligheten utifrån vilken resultatet bör tolkas (ibid.: 75f). I många fall brukar de teoretiska utgångspunkternas syfte liknas vid ett par glasögon, då teorin bestämmer hur det empiriska materialet ses, uppfattas och förstås. Det teoretiska perspektivet bestämmer vad i analysmaterialet som är intressant att ta reda på. Detta kapitel syftar till att redogöra för de "glasögon" som det utvalda analysmaterialet kommer att ses igenom och således också den riktning som undersökningen kommer att ta.

Uppsatsens syfte är att undersöka de olika natursynerna som kan uppfattas i miljökonsekvensbeskrivningar. Syftet föregår således den teoretiska utgångspunkten som tar fasta på just natursyner. Natursyner handlar om människans existentiella antaganden gällande naturen och natursynen svarar på frågor som vad naturen är, hurdan den är liksom vilken roll människan har i relation till naturen (Helmfrid, 2007: 7). En natursyn kan definieras som en individs, en grups eller ett samhälles uppfattning om naturens struktur och beskaffenhet (Stenmark, 2000: 25). Det finns en mängd sätt att dela upp olika syner på naturen men ett sätt som ofta återkommer är den tredelade indelningen av *antropocentrism*, *biocentrism* samt *ekocentrism*. Det råder delade meningar kring denna indelningsvariant, vilket kommer att diskuteras senare, men då detta är det mest vedertagna sättet att förstå människans förhållande till naturen på har centrismerna valts ut som den teoretiska utgångspunkten för denna uppsats. Dessa tre förhållningssätt tillskriver naturen varierande värden och kan i sin tur delas in i två övergripande kategorier där antropocentrismen å ena sidan enbart tillerkänner människan ett egenvärde och därmed tillhör den *människocentrerade världsbilden* samt biocentrismen och ekocentrismen å andra sidan som också tillskriver naturen ett egenvärde, vilka således ingår i kategorin *icke-människocentrerade världsbilder*.

2.1 Människocentrerad världsbild

Grunden i den människocentrerade världsbilden och den antropocentriska natursynen är som ovan förklarat att människan är den enda varelsen som tillkännages ett egenvärde. En annan uppfattning är även att människan ses som centrum av existensen (Gillespie, 1997: 4). Detta leder till att människan tillsammans med sina egenintressen positioneras över natur, djur och växter.

Stenmark sammanfattar antropocentrismens utgångspunkt som att: "endast människan bör tillerkännas ett egenvärde och naturen har därmed enbart ett instrumentellt värde" (Stenmark, 2000: 40). Den människocentrerade världsbilden och uppfattningen om människans roll som betydande har kommit att växa inom många områden. Detta har exempelvis kommit att tas in inom det geologiska fältet då Sverker Sörlin, forskare inom miljöhistoria, förklarar att vi nu går in i en ny geologisk epok med namnet *Antropocen*, vilket kan översättas som "människans tidsålder" (DN, 2017). Sörlin förklarar detta som ett ord för framtiden och utgångspunkten för den nya tidsåldern ligger i människans starka påverkan på jorden i och med att hon har levt över sina tillgångar. Detta har i sin tur lett till en brytpunkt

där människor inte längre kan leva som de gör, utan där de börjar förstå att jorden och människor färdas tillsammans (ibid.).

De antropocentriska idéerna kan i sin tur delas in i två kategorier: intragenerationell antropocentrism samt intergenerationell antropocentrism. Den intragenerationella varianten, som också benämns som traditionell antropocentrism, talar om rättvisan *inom* generationer. Att skapa rättvisa inom generationer innebär bland annat att fokus läggs på att skapa en mer rättvis resursfördelning mellan fattiga och rika (Stenmark, 2000: 37). Den intergenerationella antropocentrismen talar istället om rättvisa *mellan* generationer och dess rättvisepincip fokuserar snarare på människans förpliktelser att inte, på grund av sina levnadssätt och sitt resursutnyttjande, bidra till att framtidens människor får det sämre och att kommande generationers behov äventyras (ibid.: 37, 50). Denna tanke grundar sig i alla människors lika värde, även de människor som inte ännu är födda.

Om än människan och hennes intressen sätts över naturen ingår i den antropocentriska natursynen att människa i varierad grad bör respektera och ta hänsyn till naturen. Stenmark (2000) lyfter diskursen kring hållbar utveckling som ett exempel på denna syn – naturen måste värnas om för att människan ska kunna nyttja de resurser som naturen förser henne med. Han argumenterar för att den hållbara utvecklingen är antropocentrisk i grunden bland annat genom att lyfta Världskommissionens samt Riodeklarationens definition av hållbar utveckling vilka båda syftar till att garantera en utveckling som tillfredsställer både nu levande människors liksom kommande människogenerationers behov (ibid.: 29). Sammanfattningsvis konstaterar Stenmark att den hållbara utvecklingens etik baseras på en intergenerationell antropocentrisk miljöetik (ibid.).

Stenmark lyfter två andra kategorier av antropocentrism: den dualistiska kontra den holistiska. Den dualistiska antropocentrismen utgår från att enbart människan har ett egenvärde och att hon skiljer sig radikalt från alla andra livsformer. Människan ses därför som avskild från naturen. Även om också den holistiska människosynen enbart tillskriver människan och inte den övriga naturen ett egenvärde, ses dock människan som besläktad med naturen samt att hon ingår i ett ekologiskt sammanhang och är liksom andra organismer beroende av fungerande ekosystem (Stenmark, 2000: 48).

De natursyner som planerare och beslutsfattare har är av stor betydelse eftersom natursyner, både medvetet och omedvetet, utgör grunden för hur den fysiska miljön värderas liksom hur olika beslut fattas. En rapport från Sveriges geologiska institut som beskriver miljöetikens betydelse för markmiljön, förklarar att miljöskyddsåtgärder till stor del påverkas av den miljöetiska utgångspunkten. Detta eftersom bevisbördan hamnar på de som önskar skydda naturen om ett antropocentriskt synsätt tillämpas medan bevisbördan hamnar på de som vill utnyttja naturen eller önskar undvika skyddsåtgärder om det istället är ett icke-antropocentriskt synsätt som tillämpas (SGI, 2016: 30). Detta påvisar att natursynen har stor betydelse för värderingar och beslutsfattande i praktiken och följaktligen även fysisk planering.

2.2 Icke-människocentrerad världsbild

Till skillnad från den människocentrerade världsbilden utgår den icke-människocentrerade världsbilden från att naturen måste bevaras för sin egen skull (Stenmark, 2000: 75). Enligt detta förhållningssätt bör naturen således värderas utifrån dess effekt på alla levande

varelser och inte uteslutande utifrån dess påverkan på människan (ibid.). Stenmark definierar den icke-antropocentriska miljöetiken som: ”synsättet att också andra levande varelser eller andra naturliga objekt än människor har ett egenvärde eller är moraliskt signifikanta” (ibid.: 79). Vad gäller människans förhållande till naturen förklarar Stenmark att det icke-antropocentriska förhållningssättet är av uppfattningen att: ”människors handlingar gentemot naturen eller föreslagna miljöåtgärder skall bedömas på basis av hur de påverkar hela naturen och inte endast människan...” (ibid.).

Om än den gemensamma grunden för icke-antropocentrisk miljöetik bygger på att naturen och inte enbart människan har ett egenvärde, finns det en mängd olika sätt att se på naturen. När natur, djur och växter exempelvis tillerkänns ett egenvärde uppstår följdfrågor: är alla dessa objekt lika värdefulla? Om inte – vilka är mer respektive mindre värda? Den natursyn som ser samtliga naturmässiga objekt eller levande varelser som likvärdiga kallas för värdeenhetslig icke-antropocentrism. Den natursyn som inte ser alla levande varelser som likvärdiga om än samtliga tillerkänns ett egenvärde kallas för värdedifferentierad icke-antropocentrism. Vidare finns det två bredare kategorier av icke-människocentrerade natursyner som skiljer sig åt avsevärt: den biocentriska miljöetiken och den ekocentriska miljöetiken.

Stenmark definierar den biocentriska miljöetiken som: ”synsättet att levande varelser, och endast de, har ett egenvärde eller är moraliskt signifikanta (dvs. är sådana att de kan behandlas på ett moraliskt rätt eller orätt sätt och gentemot vilka människor har förpliktelser)” (Stenmark, 2000: 83). Utgångspunkten i den ekocentriska miljöetiken är istället att ekologiska helheter såsom arter, ekosystem och biosfären som totalitet har ett egenvärde eller är moraliskt signifikanta (ibid.: 103). Sammanfattningsvis tillerkänner biocentrismen enskilda individer och varelser ett egenvärde, vilka således bör beaktas, tillvaratas och skyddas, medan ekocentrismen istället för att tala om värden på individnivå ser på ekologiska helheter som skyddsvärda. De olika natursynernas attribut och egenskaper beskrivs mer utförligt nedan.

Biocentrism

Gemensamt för den biocentriska natursynen är som ovan nämnt att samtliga levande organismer tillerkänns ett egenvärde. Inom biocentrismen finns dock viss variation kring hur naturen värdesätts, vilka kan sammanfattas i tre kategorier: stark biocentrism, djurrättighetsbiocentrism samt svag biocentrism (Stenmark, 2000: 99f).

Vad gäller enskilda människors handlingar gentemot naturen bör dessa, enligt den starka biocentrismen, bedömas på basis av hur de påverkar alla levande varelser i lika hög grad medan den svaga biocentrismen bör bedömas baserat på hur de påverkar alla levande varelsers välbefinnande men i första hand människan välbefinnande (Stenmark, 2000: 99f). Den fundamentala skillnaden mellan dessa typer av biocentrism är alltså att den svaga biocentrismen är värdedifferentierad och tillskriver människan ett högre värde än andra levande varelser medan detta inte är fallet vad gäller den starka biocentrismen. Kännetecknande för djurrättighetsbiocentrism är att kännande djur och människor ses som likvärdiga och att handlingar gentemot miljön och naturen därmed borde baseras på deras välbefinnande i första hand (ibid.: 100). Som namnet indikerar på är detta natursynen som djurrättsaktivism bygger på.

Ekocentrism

Vid sidan av samtliga levande varelser ser ekocentrikerna att också ekosystemen, floder, berg och så vidare är moraliskt signifikanta (Stenmark, 2000: 103). Som ovan förklarar värderar ekocentrikerna naturmässiga helheter såsom exempelvis ekosystem eller arter högre än enskilda individer eller varelser. Liksom den biocentriska miljöetiken kan också ekocentrismen delas in i underkategorier utgörande av en stark respektive svag natursyn.

Kännetecknande för den starka ekocentrismen är att de så kallade ekologiska helheterna i regel värderas högre än deras individuella medlemmar, såväl människor som djur och växter, om än även dessa tillerkänns ett egenvärde. I praktiken innebär detta att människors handlingar gentemot naturen ska bedömas i första hand baserat på hur de påverkar ekosystem och arters välbefinnande och i andra hand på hur de påverkar människors och andra levande varelsers goda (ibid.: 108). Den svaga ekocentrismen tillskriver människan ett högre egenvärde än såväl andra levande varelser som ekologiska processer och helheter. Vid människors handlingar gentemot naturen bör således människans välbefinnande bedömas i första hand medan påverkan på ekosystem och arters välbefinnande behandlas sekundärt (ibid.: 115).

2.3 Sammanfattning

Synen på naturen och den rådande miljöetiken ligger till grund för hur miljön hanteras i planeringen och hur beslut kring den fattas. Eftersom medvetenhet om miljöetiska ställningstaganden utgör ett bidrag till att hållbar utveckling kan främjas är det av betydelse att undersöka de rådande förhållandena kring detta i praktiken. Det finns en mängd olika sätt att dela in rådande natursyner på och ett sätt som ofta återkommer i teorin är antropocentrism, biocentrism och ekocentrism, vilka sammanfattas i *Tabell 2*.

Världsbild	Natursyn	Definition	Varianter
Människocentrerad världsbild	Antropocentrism	Enbart människan tillerkänns ett egenvärde och naturen har endast ett instrumentellt värde	Intragerationell/traditionell antropocentrism Intergenerationell antropocentrism
Icke-människocentrerad världsbild	Biocentrism	Alla enskilda entiteter har ett egenvärde eller är moraliskt signifikanta	Svag biocentrism Djurrättighetsbiocentrism Stark biocentrism
Icke-människocentrerad världsbild	Ekocentrism	Förutom alla levande varelser har också ekologiska helheter, såsom arter, ekosystem, berg och floder ett egenvärde eller är moraliskt signifikanta	Svag ekocentrism Stark ekocentrism

Tabell 2. Sammanfattning av de teoretiska utgångspunkterna

Dessa natursyner utgör den teoretiska utgångspunkten för undersökningen och är således de "glasögon" som det empiriska materialet ses igenom.

3 Forskningsdesign och strategi

I föreliggande kapitel redovisas undersökningens metodologiska utgångspunkter och tillvägagångssätt i syfte att öka transparensen och möjliggöra för kritisk reflektion. Efter redogörelsen för val av forskningsdesign redovisas hur operationaliseringen av natursynerna kan te sig, det vill säga vilka indikatorer som antyder om de olika natursynerna. Detta hjälpmedel är baserat på tidigare forskning inom ämnet. Kapitlet avslutas med en metodkritisk diskussion där svagheter och eventuella undersökningsfel lyfts i syfte att stärka undersökningens tillförlitlighet genom att öka medvetenheten kring eventuella osäkerheter.

3.1 Forskningsdesign och metodologisk diskussion

Den forskningsdesign som undersökningen baseras på är en fallstudiedesign. Kännetecknande för fallstudier är att den undersöker ett specifikt fall som ofta är knutet till en viss plats eller en situation (Bryman, 2002: 65). Forskare som använder designen intresserar sig oftast för det ideografiska, det vill säga att forskaren ser till det unika för varje fall. Motsatsen är nomotetisk forskning, vilket går ut på att forskaren eftersöker det som är generellt och oberoende av tid och rum (ibid.: 66). Nomotetisk forskning tenderar att vara utgångspunkten vid användning av tvärsnittsdesign. Vid fallstudiedesign varierar fallen som undersöks beroende på dess syfte. Undersökningsområdets skala skiftar också och kan utgöra allt från en specifik händelse till att kunna inkludera ett helt samhälle (ibid.: 66f). I denna undersökning utgörs fallet av miljökonsekvensbeskrivningar. MKB:er valdes då dessa syftar till att inkludera miljöaspekter i planeringen och eftersom undersökningen ska studera miljöetiska förhållningssätt blir MKB:er särskilt intressanta att använda. Det empiriska material som ligger till grund för analysen redovisades i avsnitt 1.2. Genom att undersöka sju olika dokument är förhoppningen att skapa en god överblick kring hur natursynerna i miljökonsekvensbeskrivningar i dagsläget är. Målet med undersökningen är att visa på vilka natursyner som *kan* skönjas och hur de kan förstås utifrån texten. Istället för att berätta för läsaren hur världen är beskaffad är förhoppningen att en medvetenhet ska väckas hos läsaren som bidrar till att denna öppnar upp ögonen för nya perspektiv. Även om undersökningen kommer att visa på sådant som ter sig allmängiltigt är det primära målet inte är att konstatera det generella. I och med detta blir varje fall är intressant i sig. Eftersom utgångspunkten tar fasta vid att miljökonsekvensbeskrivningar som fall är intressanta i sig kan undersökningen kategoriseras som ideografisk. Detta beror även på att miljökonsekvensbeskrivningar är ett relativt generiskt planeringsverktyg men vars resultat blir unika då de är anpassade specifikt efter platsen. Dokumenten inkluderar miljöaspekter på ett systematiskt sätt och varje enskilt dokument är unikt på grund av att det är anpassat till sina förutsättningar och då det inte är fast beslutat exakt vad de ska innehålla. Bryman (2012) förklarar att fallen kan vara bland annat representativa, kritiska alternativt unika (ibid.: 70). Av dessa varianter kan fallet för denna undersökning räknas som ett unikt fall eftersom resultatet för miljöbedömningar är platsbundna och att de därmed blir unika både innehålls- och bedömningsmässigt.

Styrkan med fallstudier är att de förmår skapa fördjupade insikter kring specifika fall, vilket går i linje med det syfte som undersökningen tillhandahåller. Fallstudien som forskningsdesign lämpar sig även väl till uppsatsens tidsbegränsning, då tydliga avgränsningar kan göras inom fallstudiedesignen. Kritik som ofta riktas mot fallstudier som forskningsdesign är att resultatet inte bedöms som generaliserbart (Bryman, 2012: 71). Bent

Flyvbjerg menar i artikeln *Five Misunderstandings About Case study Research* från år 2006 att detta till viss del är en förenklad och missförstådd bild av forskningsdesignen (Flyvbjerg, 2006: 3). Han framhåller att generaliserbarheten vilar på *vilket* fall som väljs ut samt *hur* fallet väljs ut (ibid.: 8). Bortsett från generaliseringsproblematiken lyfter Flyvbjerg fyra typer av kritik som tenderar att riktas mot fallstudiedesignen: att kontextbefriade, mer teoretisk kunskap är mer värd än den praktiska och kontextberoende kunskapen; att fallstudier är mest användbara för att generera hypoteser; att fallstudier tenderar att vinklas så att forskarens förutfattade meningar verifieras, och slutligen; att det ofta är svårt att utifrån fallstudier summera generella resultat och teorier (ibid.: 3f). Flyvbjerg menar att detta är myter och argumenterar för att fallstudier som forskningsdesign snarare är en nödvändig och effektiv design för vissa typer av forskning samt att den, i förhållande till alternativa forskningsstrategier och metoder, fungerar mycket väl (ibid.: 26). För att maximera generaliserbarheten har ett brett empiriskt material valts ut, vilka kan bidra till att skapa indikationer på hur natursyner kan förstås vid planering och arbetet med miljökonsekvensbeskrivningar. Understrykas bör att syftet inte är att finna "sanningar" om natursynerna i miljökonsekvensbeskrivningar utan snarare att finna indikatorer på vilka natursyner som de *kan* ha samt hur dessa kan uppfattas i texterna. Även om viss generaliserbarhet är av värde faller inte undersökningens trovärdighet på denna problematik. Vidare är förhoppningen att denna undersökning ska kunna fungera som en ingång för ytterligare forskning inom ämnet.

Det finns två distinktioner av forskningsstrategier: kvantitativ respektive kvalitativ forskning (Bryman, 2012: 35). I denna undersökning används en kvalitativ strategi och metod då det är de kvalitativa värdena som är intressanta att undersöka utifrån projektets syfte. En kvantitativ strategi hade varit värdefullt om målet hade varit att samla in hård data, exempelvis i form av siffror (Lindgren, 2014: 29). Eftersom det inte hade uppfattats som meningsfullt att översätta de teoretiska utgångspunkterna till kvantitativa termer kom en kvalitativt riktad studie att falla sig som ett naturligt val. Med tanke på att människor sällan reflekterar över eller ifrågasätter sina natursyner förväntas heller inte MKB-författarna ha konsekventa och intakta uppfattningar av naturen vilket också bidrar till att en kvalitativ forskningsstrategi är lämplig.

Alan Bryman beskriver i boken *Samhällsvetenskapliga metoder* från år 2002 att förhållandet mellan teori och praktik tenderar att vara deduktiv om forskningsstrategin är kvantitativ och att den tenderar att vara induktiv om strategin är kvalitativ (Bryman, 2002: 66f). Så är även förhållandet mellan teorin och praktiken i denna undersökning. Den induktiva forskningsansatsen utgår från empirin och utvecklar teoretiska resonemang utifrån denna (Bjereld et al., 2009: 93; Bryman, 2012: 26). Istället för att utgå från en explorativ approach används en härledande approach med tydliga forskningsfrågor som utgångspunkt vid deduktiv forskning (Bryman, 2012: 69). Även om de teoretiska utgångspunkterna som används i denna uppsats bidrar till en ökad förståelse används inga hypoteser som avses bekräftas eller falsifieras, vilket används frekvent vid deduktiva forskningsstrategier (ibid.: 24). En induktiv ansats tillämpas eftersom det finns en önskan om att påbörja analysen på ett objektivt plan, utan förutfattade meningar eller hypoteser. En induktiv ansats upplevs som meningsfull då den innebär att analysen sker mer förutsättningslöst än den deduktiva ansatsen vilken ofta utgår ifrån förutbestämda mallar eller kodningsscheman (Lundman & Hällgren Graneheim, 2012: 188).

Antropocentrismen, biocentrismen och ekocentrismen är komplicerade begrepp som i vissa fall är motsägelsefulla och går in i varandra. Detta gör det problematiskt att fastställa exakta

ramar för vilka ställningstaganden i en text som kan härledas till en specifik natursyn. För att systematisera analysen blir det ur ett metodologiskt perspektiv relevant att ställa upp indikationer. Indikatorerna kan förstås som vägvisare i analysen som tillsammans med kontexten och förförståelsen kan skapa riktning för hur texterna kan förstås. I nästkommande avsnitt presenteras dessa indikationer som tar fasta i forskning kring naturvärden.

3.2 Operationaliserande av teorier om natursyner

I planerings- och utredningssammanhang används begreppet *naturvärde* flitigt. Ordet syftar till att beskriva de egenskaper i naturen som är värdefulla och som således borde bevaras eller skyddas. Begreppet definieras aldrig, varken politiskt eller vetenskapligt, utan grundar sig i de värdemässiga ideal som samhället tillhandahåller (de Jong et al., 2015: 15). Vad som är och inte är ett naturvärde förblir oklart. De Jong med flera har i rapporten *Förvaltningen av torvtäckt skogsmark med avseende på klimat och naturvärden* från år 2015 specificerat hur olika naturvärden kan kopplas till de olika natursynerna baserat på de värden som naturen tillskrivs. Deras utgångspunkter har använts som inspiration och har till viss del modifierats så att de passar syftet för just denna uppsats. Detta har gjorts för att underlätta möjligheten att urskilja indikatorer för respektive natursyn i analysen. I denna undersökning har de ovanstående författarnas definitioner av naturvärden inspirerat till att skapa en systematisk vägledning för hur de olika natursynerna kan uppfattas utifrån det empiriska materialet. *Tabell 3* nedan visar på de kriterier som har fungerat som indikatorer för respektive natursyn i analysen.

	Antropocentrisk	Biocentrisk	Ekocentrisk
Indikatorer	Ekosystemtjänster	Individnivå Enskilda objekt/individer Indikatorarter Diversitet	Helhetsnivå Strukturer Arealer Ekologisk funktion

Tabell 3. Naturvärden enligt de olika natursynerna och indikatorer på dessa i praktiken, figur inspirerad av Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien (2011: 5)

Såsom tabellen förklarar pekar hänvisningar till ekosystemtjänster på en antropocentrisk natursyn och detta beror på att ekosystemtjänster beskriver naturen utifrån dess användbarhet utifrån ett mänskligt perspektiv. Bevarandestrategin som de Jong med flera lyfter ligger i viljan att bevara naturen för att den fyller en för människan viktig funktion. Då den biocentriska natursynen understryker att samtliga individer och objekt av arter är moraliskt signifikanta indikerar strategier som syftar till att bevara enskilda entiteter på en biocentrisk natursyn. Indikatorarter och diversitet väsentliga indikatorer på den biocentriska natursynen.

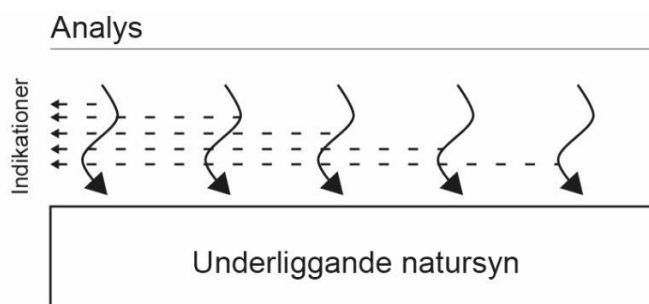
Tecken på den ekocentriska natursynen återfinns när naturen beaktas utifrån en mer övergripande nivå. Det som åsyftas att bevaras är dels ekologiska processer och dels ekosystem. Processer innefattar bland annat spridning och konkurrens och det är processerna som bland annat ligger till grund för landskapens strukturer (de Jong et al, 2015: 18). Arealer är viktiga komponenter eftersom detta är avgörande för att bibehålla konnektiviteten i landskapet (ibid.: 18). Ekologiska funktioner är ett talande exempel på hur det ekocentriska synsättet kan förstås i praktiken eftersom ekologiska funktioner visar på ett

holistiskt synsätt där helheten föregår individer. För att tydliggöra skillnaden mellan de icke-människocentrerade natursynerna understryks att individ- kontra helhetsperspektivet fungerar som grundläggande indikatorer för respektive natursyn.

Återigen bör understrykas att ovanstående tabell enbart visar på indikatorer och att tabellen inte utgör ett komplett ramverk för undersökningen. Då miljökonsekvensbeskrivningarna kan komma att innehålla annan information som blottlägger någonting om natursyner men som inte nödvändigtvis kan kopplas till mallen används den som mer som en flexibel vägvisare.

3.3 Metod och tillvägagångssätt

I miljökonsekvensbeskrivningar utgör natursynerna latent information eftersom de aldrig förklaras eller utreds. Detta gör att det uppstår svårigheter att urskilja de naturuppfattningar som ligger till grund för MKB:erna. I och med formuleringar blir det dock möjligt att skönja indikatorer som visar på underliggande natursyner. Denna undersökning syftar till att undersöka indikatorerna för att försöka peka på de natursyner som styr MKB:er. *Figur 2* visar på ett överskådligt sätt hur natursyner framkommer i dokumenten.

Figur 2. Förhållandet underliggande natursyn – indikatorer i miljökonsekvensbeskrivningar

Den analysmetod som används i syfte att undersöka indikationerna och således också natursynerna är inspirerad av en kvalitativ innehållsanalys som Berit Lundman och Ulla Hällgren Graneheim presenterar i antologin *Tillämpad kvalitativ forsknings inom hälso- och sjukvård* från år 2012. Om än metoden används inom det medicinska fältet är den fruktbar även för denna undersökning eftersom den undersöker texter på ett systematiskt sätt utifrån ett antal steg samt att den utvecklar förståelsen för innehållet allt eftersom. Författarna förklarar att denna analysmetod är särskilt användbar om undersökningens syfte är att beskriva variationer genom att identifiera skillnader och likheter i textinnehåll (Lundman & Hällgren Graneheim, 2012: 189). Texter innehåller både manifesta och latent budskap. Med manifest innehåll menas det som uttrycks bokstavligen i texten på en beskrivande nivå medan det latent budskapet är textens underliggande meningar – sådant som går att urskilja mellan raderna (ibid.). Som ovan förklarat syftar denna undersökning främst till att komma åt analysmaterialets latent innehåll då natursynerna till största del enbart skymtas mellan raderna i och med att naturuppfattningar i de termer som denna uppsats använder enbart hanteras teoretiskt.

Lundman och Hällgren Graneheim (2012) sammanfattar analysprocessen med hjälp av följande begrepp: analysenhet, domän, meningsenhet, kondensering, abstraktion, kod och tema (ibid.: 189f). Dessa begrepp pekar på en stegvis, systematisk analysprocess som till en överhängande del har följts i denna undersökning. En redovisning av den genomförda analysprocessen förklaras nedan.

Analysenheterna valdes ut innan undersökningen påbörjades och utgörs av sju miljökonsekvensbeskrivningar för järnvägsplaner. De valda dokumenten kommer från hela landet, från Simrishamnsbanan i syd till Malmbanan i norr. En mer utförlig beskrivning av underlagsmaterialet för analysen återfinns i avsnitt 1.2 och en överblick av analysenheterna återfinns i *Tabell 4*.

	Analysenhet	Domän	Kapitel
1	Olskrokens planskildhet och Västlänken	Naturmiljö	9
		Förorenade områden	11
		Ytvatten	12
		Grundvatten	13
2	Simrishamnsbanan, delen Malmö - Tomelilla	Naturmiljö	10.3
		Naturresurser	10.7
3	Miljökonsekvensbeskrivning till detaljplan Mälarbanan, Spånga-Barkarby	Mark och vatten	7.5
		Naturmiljö	7.8
4	Varbergstunneln, Väst kustbanan, Varberg-Hamra	Naturmiljö	9
		Förorenad mark	16
		Ytvatten	17
		Grundvatten	18
		Natura 2000-området Getteröns fågelreservat	21
5	Järnvägsplan gällande utbyggnad av tunnelbana mellan Odenplan och Arenastaden	Mark och vatten	4.1
		Naturmiljö och rekreation	4.3
6	Roslagsbanan: Kapacitetsförstärkning Täby Kyrkby - Kragstalund	Hydrologeologi	4.2
		Dagvatten	4.3
		Markföroreningar	4.4
		Naturmiljö	4.5
7	Lappberg bangårdsförlängning, Malmbanan	Skyddade områden – Natura 2000, riksintressen och naturreservat	3.2
		Generella biotopskydd, artskydd och strandskydd	3.3
		Rennäring	3.4
		Markanvändning	3.5
		Påverkan på skyddade områden	6.3
		Generells biotopskydd, artskydd och strandskydd	6.4
		Rennäring	6.5
		Miljö	6.6
Hushållning med naturresurser	6.7		

Tabell 4. Analysenheter och domäner.

Domäner utgör de delar av texterna som är relevanta för undersökningen. Som tidigare beskrivet är skiljelinjerna miljöaspekterna emellan ofta diffusa, vilket försvårar för möjligheterna att på förhand fastslå domäner. Domänerna utgörs av de textavsnitt i MKB:erna där de valda miljöaspekterna utreds och där konsekvenserna av projektet bedöms. Dokumenten har olika upplägg vilket gör att olika delar av materialen har analyserats. En överblick över de fastställda domänerna återfinns i *Tabell 4*. På grund av de tidigare traditionerna av hanteringen av miljöaspekterna grupperas aspekter ofta samman, såsom att aspekterna biologisk mångfald, djur och växter tenderar att sättas samman under det gemensamma temat *Naturmiljö*. Genom att anhopa aspekterna på detta sätt tycks

bedömningen av den betydande miljöpåverkan även förenklas för utredarna. Som tidigare beskrivet är kategoriserandet och behandlandet av miljöaspekterna inte konsekventa, exempelvis delas aspekten vatten i vissa fall upp i två kategorier: ytvatten och grundvatten, medan den i andra fall behandlas tillsammans med mark. Eftersom miljöaspekter i vissa fall är svåra att urskilja har kapitel som kan kopplas till de valda aspekterna inkluderats även om de inte är renodlade varianter av miljöaspekterna. Ett exempel på sådana domäner är avsnittet *Rennäring* i Malmbanan. Faktumet att det inte finns en konsekvent hantering av aspekterna bidrar till att en mjuk och öppen hantering av domänerna har varit nödvändig som har anpassats utefter upplägget för vardera MKB.

Efter att domänerna fastställdes lästes dessa igenom, först svepande för att bekantas med materialet och därefter mer noggrant. När texten lästes mer noggrant kunde meningsbärande element urskiljas. Ett meningsbärande element eller en meningsenhet utgörs av ord, en mening eller ett stycke som är relevant för undersökningens syfte och frågeställning. Ett exempel på en sådan enhet är följande utdrag från miljökonsekvensbeskrivningen för Varbergstunneln, Västkustbanan:

Sverige har skrivit under konventionen om biologisk mångfald där vi förbinder oss att vårda och klokt nyttja våra ekologiska resurser så att de inte försvinner och vi även i fortsättningen kan bruka naturen på olika sätt. Konventionen har införlivats i det svenska miljöarbetet bland annat genom de nationella miljö kvalitetsmålen som anger att "Den nuvarande biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer. Arternas livsmiljöer och ekosystemen samt deras funktioner och processer ska värnas" (Trafikverket, 2015: 119).

Detta exempel är ett meningsbärande element eftersom citatet visar på ett ställningstagande kring naturen som indikerar på att naturen bör hanteras på ett särskilt vis. Stycket har en direkt koppling till undersökningens syfte och frågeställning då de bland annat citerar de nationella miljö kvalitetsmålen som motiverar bevarandet av den biologiska mångfalden genom att hänvisa till nutida och kommande generationer, vilket skapar starka associationer till den intergenerationella antropocentrismen. Dock är materialet sällan lika explicit som exemplet och för att få bättre förståelse för latent budskap måste analysen fortsätta.

För att göra dessa meningsbärande enheter mer lätthanterliga kondenseras dem, vilket innebär att de kortas ned så att enbart det centrala budskapet framträder. För att exemplifiera kondenseras meningsenheten ovan på följande sätt: "Vi ska vårda och klokt nyttja våra ekologiska resurser. Den nuvarande biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas hållbart för nuvarande och framtida generationers skull och arters livsmiljöer och ekosystem samt funktioner och processer ska värnas".

I och med kondenseringen förhöjs innehållets abstraktionsnivå då endast det mest väsentliga ges utrymme medan mer obetydlig information sällas bort (Lundman & Hällgren Graneheim, 2012: 190). För att höja abstraktionsnivån ytterligare ett steg kodas de kondenserade meningsbärande enheterna, vilket innebär att de tilldelas etiketter som representerar innehållet. Koden som tilldelas ovanstående exempel är: "Den biologiska mångfalden ska för nuvarande och kommande generationers skull bevaras och nyttjas hållbart och arters livsmiljöer och ekosystem med funktioner och processer ska värnas".

När materialet kodas blir det möjligt att skapa en överblickbarhet som i sin tur gör kategoriseringar genomförbara. Kännetecknande för kategorierna är att de är homogena internt samt heterogena externt (Lundman & Hällgren Graneheim, 2012: 191). Exemplet från MKB:n för Västkustbanan tilldelades kategorin "Människans användning av naturen beaktas". Detta beror på att människan beskrivs tillåtas använda naturen för hennes egen skull. Efter att kategorier skapas delas de in i teman. Den nyss nämnda kategorin kom till exempel att läggas in i temat *Antropocentrism*. Det använda exemplet kan åter ses i sin helhet i *Bilaga 1*. Samtliga teman och kategorier som kondenserades fram i analysen redovisas i kapitel 5.

Viktigt att poängtera är att analysen sker stegvis – först identifieras samtliga meningsbärande enheter, därefter kondenseras de följt av att de kodas. Först när samtliga delar av materialet är kodade och kategoriserade delas det in i teman. Anledningen till att analysen görs på detta sätt är att lämplig kodning och kategorisering framträder först när de olika enheterna sätts i relation till varandra.

3.4 Metodreflektion

Samtliga metoder innehåller svagheter och så även den kvalitativa textanalysen. Genom att påvisa dessa svagheter kan transparensen kring arbetet öka samtidigt som läsaren ges möjligheten att erhålla ett kritiskt förhållningssätt till analysen, metoden och resultatet.

Ständigt eftersträvas forskningsresultat med hög validitet och reliabilitet. En undersöknings validitet handlar om förhållandet mellan de teoretiska perspektiven och empirin såväl som teorin och metoden och validitet innebär i vilket utsträckning som det är meningen att analysera faktiskt undersöks (Bjereld et al., 2009: 112, 116). Validiteten bedöms utefter den grad som en undersökning faktiskt mäter det som den ämnar mäta och validiteten är ett av de viktigaste kriterierna när det kommer till god forskning (Bryman, 2012: 47). Eftersom undersökningens syfte är att undersöka de natursyner som kan urskiljas i MKB:er baseras graden av validitet på i vilken utsträckning som natursynerna faktiskt undersöks. Reliabiliteten beror snarare på *hur* mätningarna genomförs då reliabiliteten beror på förhållandet mellan metoden och empirin (Bjereld et al., 2009: 116). En undersöknings reliabilitet beskriver huruvida resultatet är konsistent och om undersökningen är möjlig att göra om i andra fall (Bryman, 2012: 46). Om mätinstrumenten eller analysmetoden är intakta spelar det ingen roll att det som undersökningen avser att mäta mäts eftersom resultatet i slutändan ändå blir felaktigt (Bjereld et al., 2009: 115). För att hålla en hög reliabilitet har en systematisk arbetsmetod använts som åsyftar att skapa en så vattentät uppfattning om de föreliggande natursynerna som möjligt.

I syfte att uppnå så hög validitet och reliabilitet som möjligt har en strävan efter att maximera detta legat till grund för den valda forskningsdesignen liksom metoderna. Dessa valdes med konsideration för att få fram ett så trovärdigt resultat som möjligt som mäter det önskvärda.

Förförståelse utgör den bild av ett fenomen som författare och forskare tillhandhåller innan analysen påbörjas (Lundman & Hällgren Graneheim, 2012: 197). Förförståelsen förklaras inte sällan som någonting som påverkar undersökningar negativt eftersom forskarens subjektiva bedömningar riskerar att påverka resultatet och således leder bort konsekventa förhållningssätt. Vissa författare menar att det inte är möjligt att frångå den tidigare informationen som tillhandahålls och att förförståelsen därför kan utnyttjas (ibid.). I denna

undersökning skapar förförståelsen tillsammans med den teoretiska utgångspunkten en struktur för tolkningen av texten liksom vad det är i texten som kan vara relevant för undersökningen. Detta bidrar till att idéer skapas kring vilka kategorier och teman som är lämpliga för uppsatsens syfte och frågeställningar. Intersubjektivitet är ständigt eftersträvansvärt men omöjligt att fullständigt uppnå när det kommer till forskning men genom att vara medveten om den egna förförståelsen liksom subjektivitetsproblematik har denna undersökning i största möjliga mån strävat efter konsekventa bedömningar. En självkritisk diskussion kring den egna förförståelsen samt hur denna kan ha kommit att påverka resultatet för denna undersökning förs i avsnitt 8.2.

En form av problematik som lyfts vad gäller förförståelse är att det riskerar att leda forskningsresultaten så att de bekräftar författarens föreställningar. Kritik kopplat till detta som riktas mot liknande analysmetoder är att det kan råda oklarheter kring om analysmetoden är en på förhand konstruerad modell (Bergström & Boréus, 2012: 166). Som ovan förklarat har ett konsekvent förhållningssätt varit målet för undersökningen och för att skapa transparens kring hur tankegångarna har gått och hur undersökningen har genomförts har ett utdrag ur analysens schemat att återfinna i *Bilaga 1*. Författaren tillhandahåller även de kompletta analysens schemana, vilka finns att tillgå vid förfrågan. Genom att åskådliggöra analysens schemana skapas en ökad möjlighet för läsaren att se resultatet ur ett kritiskt perspektiv. Med ökad transparens är förhoppningen att undersökningens tillförlitlighet i sin tur ska öka. Grønmo (2006) förklarar att ett problem som kan uppstå är att forskarens perspektiv också kan påverka urvalet av analysmaterial och att detta kan bidra till att relevant material faller bort (ibid.: 193). Genom att eftersöka ett brett spann bland det empiriska materialet är förhoppningen att skapa ett så heltäckande resultat som möjligt.

En annan risk med kvalitativa metoder är att forskaren missuppfattar eller övertolkar det empiriska materialet. Forskaren kan uppfatta innehåll som inte var avsedda av författarna till texterna. Det kan således uppstå ett glapp mellan vad författaren av analysmaterialet menade och vad som undersökningen resulterar i. Ett närliggande problem är korrelationsproblematik, vilket uppstår när forskaren felaktigt antar att det finns samband mellan två olika företeelser medan de i själva verket inte har någonting med varandra att göra. Förhoppningen är att ett transparent arbetssätt ska kompensera för dessa risker.

Avslutningsvis skall understrykas att samtliga forskningsdesigner och metoder riskerar att medföra felaktigheter och trots de valda tillvägagångssättens svagheter och de risker som tillkommer bedöms forskningsstrategierna och metoden som lämplig och fruktbar för undersökningens syfte och frågeställningar. Då det latent budskapet i olika texter är det som eftersöks är metoden passande. Ingen diskussion kring etisk problematik med avseende på metod eller analys kommer att föras. På grund av att underlaget enbart består av offentliga handlingar samt att känslig eller personlig information saknas bedöms inte en sådan diskussion vara nödvändig.

4 Forskningsöversikt

Detta avsnitt syftar till att skapa bättre förståelse kring premisserna för undersökningen. Det finns begränsad forskning kring de natursyner som ligger till grund för planeringsidealerna i dagsläget men den miljöetiska utvecklingen inom internationell och till viss del svensk lagstiftning undersökts i ett antal fall. Lagstiftningen och dess natursyn kan förstås som ett ramverk eller riktlinjer för hur naturen bör hanteras i mer praktiska planeringssammanhang eftersom lagen reglerar planeringspraktiken. Genom att se till de natursyner som ligger till grund för aktuell och relevant lagstiftning skapas möjligheten att utläsa huruvida de överensstämmer med de miljöetiska indikationer som kan urskiljas i det praktiska arbete som dagens miljökonsekvensbeskrivningar utgör. Nedan presenteras delar av forskning som finns att tillgå angående de natursyner som ligger till grund för den internationella miljölagstiftningen, vilka även har influerat svenska lagar och förordningar och som därmed har stor betydelse för det praktiska arbetet mot hållbar utveckling i Sverige. Inledningsvis redovisas hur synen på naturen har utvecklats historiskt i syfte att stärka förståelsen för det teoretiska perspektivet.

4.1 Miljöetik i historien

Dominerade miljöetiska ställningstaganden och natursyner förändras och utvecklas ständigt. På 1700-talet var natursynen starkt präglad av religion och anledningarna till både användningen och bevarandet av naturen härrörde från religiösa trosuppfattningar (Worster, 1996: 34, 45). Människan sågs antingen som fränskild naturen då hon stod över den och därför hade rätt att bruka den som hon ville, eller så sågs hon som en del av naturen då naturen och allt i den utgjorde en enda odelbar helhet. I och med upplysningens utbredande kom den ökande tron på naturvetenskapen först att underminera den tidigare natursynen; utgångspunkten låg i att naturen var skapad för människan och med naturvetenskapens och teknologins hjälp blev det möjligt att utvinna ännu mer av naturen (ibid.: 53). Alltjämt som produktiviteten och effektiviteten i användningen av naturen ökade kom mer respekt och vördnad för naturen till uttryck och naturen fick en alltmer framträdande position (ibid.: 74). Under 1800-talet kom en annan bild av naturen att växa fram. Från att ha en nästintill idyllisk uppfattning av naturen och människans plats i den kom natursynen att ersättas av tankar om naturen som farlig, kaotisk och skrämmande. Denna motreaktion mot den romantiska natursynen underströks bland annat i och med Darwins iakttagelser på Galapagos och Anderna, vilket präglade hans natursyn till att uppleva den som hotfull (ibid.: 88). Från och med 1850-talet kom den allmänna natursynen att gå mot att bli mer realistiskt lagt och hoten i naturen kom att accentueras (ibid.: 90).

Darwin gav år 1859 boken *Om arternas uppkomst* där han beskrev sina teorier om det naturliga urvalet och evolutionen (Worster, 1996: 116). I och med detta förändrades synen på naturen. För första gången fördes ett konkurrensperspektiv kring platser – alla platser är potentiella ockupationsområden som alltså kan "erövrats" och de arter som tidigare ockuperade området konkurrerades successivt ut (ibid.: 118). Enligt Darwin var människorna inte skapade med särskild omsorg till Guds avbild; en tanke som tidigare starkt präglade synen på människans förhållande till naturen. En revolutionerande följd som tillkom med den nya uppfattningen var att naturen inte heller var fullkomlig utan att den kunde förändras och förbättras (ibid.: 140). Detta bidrog till att människan kunde utse sig själv till naturens ingenjör då hon hade förmågan att skapa sitt eget paradiset på jorden (ibid.: 135f). Enligt denna syn

kunde människans egoistiska agerande legitimeras; människan hade ett förnufts makt över naturen men hade samtidigt ärvt en konkurrenslysten egoism av sina förfäder bland djuren (ibid.: 136).

På 1920-talet gav zoologen Charles Elton ut boken *Animal Ecology* som sedan kom att bli ett redskap för att effektivisera det som kan kallas djur- och växtindustrin (Worster, 1996: 213). Elton satte samman det redan existerande ekologiska vetandet i en ny samhällsmodell och talade om det som det "naturliga samhället", vilket kom att bli 1900-talets viktigaste paradigmen inom det ekologiska fältet (ibid.: 214). Elton tog fram principer som skulle beskriva hur naturens hushållning fungerar överallt på jorden och en av dessa principer var näringskedjan. I näringskedjan agerar näringen kapitalet i naturens ekonomi och länkarna består av de livsformer som livnär sig på näringen (ibid.). Inom dessa näringskedjor finns olika roller; dels finns producenter, växterna, och dels finns konsumenter, djuren (ibid.: 215). Botanisten A. G. Tansley konstruerade en annan modell; ekosystemet, i vilket inte enbart djur och växter ingick då den inkluderade hela naturen, inklusive materiella resurser (ibid.: 220). Ekosystem ses som helheter som kan liknas med ett fordon tillsammans med dess motor (Reichholf, 2010: 47). Kapitalet i ekosystem är energi som motsvarar näringen i näringskedjorna. Ekosystemet som tankefigur passade i tiden in i den industriella synen på naturen där den utgjorde ett magasin varur resurser kunde utvinnas (Worster, 1996: 222). Under 1900-talet, där människorna förlitade sig på att vetenskapen skulle beskriva vilket samhälle de levde i, beskrevs världen enligt ekologerna som ekonomisk. Naturen kom således att ses alltmer som en resurs innehållande ekonomiska värden. Vidare kunde resurserna bevaras, produktion kunde effektiviseras och intäkter kunde maximeras (ibid.: 232f).

Som historien förtäljer är det många faktorer som bidrar till natursyner. Komplexa förhållanden såsom bland annat bidrag från enskilda personer, religiösa och ideologiska uppfattningar, förändringar i samhällsklimatet och så vidare, har spelat en roll för hur människan förhåller sig till naturen och de värden som hon tillskriver den i dag. Den allmänna naturuppfattningen och miljöetiken har stor inverkan på människans syn på naturen. För att undersöka natursynen i planeringen och i miljökonsekvensbeskrivningar specifikt blir det relevant att undersöka hur grunderna för planeringen behandlar, uppfattar och värderar naturen.

4.2 Natursyner i internationell miljölagstiftning

Planeringsmentalitet och ideologiska grunder för utveckling påverkas till stor del av lagstiftningen eftersom lagarna sätter ramarna för det praktiska arbetet. Gillespie (1997) har undersökt olika natursyner som kommer till uttryck i sammanhang som har haft betydande inverkan på den internationella miljölagstiftningen och i förlängningen också planeringen. Gillespie sammanfattar att historien visar på att människans användande av naturen främst har legitimerats med hjälp av antropocentriska argument. Han förklarar att antropocentriska utgångspunkter även har lyfts fram i syfte att skydda naturen. Gillespie lyfter sju anledningar att, utifrån ett antropocentriskt perspektiv, bevara naturen. Den första antropocentriskt grundade anledningen att bevara naturen relaterar till mänskliga egenintressen då naturen skyddar människan och människan behöver naturen för att överleva (ibid.: 19). Detta motiv återfinns bland annat som utgångspunkt för FN:s konferens om mänsklig miljö som hölls i Stockholm år 1972, vars primära mål var att reducera hoten mot människors hälsa (ibid.). Andra exempel är Brandtrapporterna från år 1980 och 1983 samt Världskommissionen för

miljö och utveckling som hölls år 1987, vilken konstaterade ett ökande hot mot arters liv – så också människans (ibid.: 19f).

Den andra anledningen är ekonomiskt grundad; genom att översätta naturens värde i monetära termer blir det möjligt att argumentera för att bevara naturen (Gillespie, 1997: 28). Ekonomiskt grundade argument för att bevara naturen kan bland annat återfinnas i rapporten *Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of Forests* som tillkom i och med FN-konferensen om miljö och utveckling år 1992, som använde ekonomiska argument för att bevara skog (ibid.: 31f). Gillespie lyfter nyttjandet av tropisk regnskog som ett exempel där ekonomiska aspekter har varit utgångspunkten för bevarandet eftersom att det är möjligt att genom kostnadsnyttoanalyser räkna ut att det i längden är mer gynnsamt att bevara regnskogen än att exploatera den (ibid.: 34).

De tredje till sjätte argumenten som används för att skydda naturen är av religiösa, estetiska, kulturella respektive rekreationsskäl. Exempelvis avses ofta naturområden som har betydelse för religioner att bevaras (Gillespie, 1997: 64). Vidare har religioner historiskt sett haft stor inverkan på människans syn på naturen liksom hennes förhållande till den. Å ena sidan har religiösa grunder använts för att legitimera utnyttjande av naturens resurser eftersom det är möjligt att tolka ur religiösa skrifter att Gud skapade människan med särskild hänsyn medan naturens syfte var att förse människan med resurser; världen är gjord för människan – inte tvärtom (Worster, 1996: 53). Å andra sidan används religiösa argument i syfte att bevara naturen då exempelvis Gamla testamentet påvisar att naturen är skapad av Gud och därför god och att det därför har ett värde i sig. Av detta brukar tolkas att människan bör anta ett ansvarsfullt förvalterskap över naturen där hon måste behandla naturen rättvist och med medkänsla (Gillespie, 1997: 67f). Den FN-ledda deklARATIONEN för mänskliga rättigheter från år 1948 tros exempelvis ha sitt ursprung från judisk-kristna traditioner. Religiösa motiv kan även återfinnas som argument i senare dokument såsom från den första världskonferensen för nationalparker från år 1962 som vidhåller att parkernas skönhet och landskapskaraktärer är nödvändiga för mänskligt liv eftersom de förser människan med fysiskt, moraliskt och andligt inflytande. I vissa fall kopplas bevarandet av naturen samman med säkerställandet av religionsfrihet liksom som en strategi för att skapa säkerhet för ursprungsbefolkningar och deras kulturer (ibid.: 62ff).

Naturens estetiska kvalitéer har varit ett återkommande argument för bevarande av djur- och växtarter och allttjämt bedöms det vackra som mer värt än det som inte anses vara vackert (Gillespie, 1997: 84). Under den romantiska eran var detta ett argument som användes frekvent, vilket kan ses som en återspeglning av tidsepokens kulturella och ideologiska föreställningar (ibid.: 86). Liksom vad gäller religiösa anledningar till bevarande har urbefolkningars förhållande till naturen också använts som kulturellt grundande argument för bevarande av naturen (ibid.: 93). Argument som är motiverade av kulturella skäl återfinns i en mängd olika konventioner och deklARATIONER, vilka bland annat vidhåller att naturen utgör en viktig del av kulturella arv (ibid.: 92). Kulturella symboler tar i många fall fasta i naturens inslag och nationella, regionala och lokala identiteter används ständigt som anledningar till att behålla och bevara dessa naturinslag (ibid.: 96). Rekreati- och pedagogiska argument för bevarande har enligt Gillespie varit viktiga bland annat för konventioner och lagar rörande nationalparker, vilda djur och utrotningshotade arter (ibid.: 102). Vad gäller det rekreationella argumentet brukar det vilda och av människan orörda i naturen ses som värdefullt eftersom det förser människan med aktiviteter, nöje och trevnad (ibid.: 103f).

Den sista antropocentriskt grundade anledningen att bevara naturen är att naturen ska bevaras för kommande generationers skull, det vill säga på intergenerationella grunder. Detta är en relativt ny syn inom lagstiftning även om det är en uppfattning som kan spåras långt bak i tiden då filosofer som Kant, Locke och Marx delade idéer om att framtida generationer skulle beaktas av den samtida befolkningen (Gillespie, 1997: 111). Brundtlandsrapporten, vilken var ett resultat av FN-initierade *World Commission on Environment and Development* (WCED) och som utgjorde språngbrädan för begreppet *hållbar utveckling*, baserades på denna uppfattning och gav upphov till en ny global etik som ämnade lösa den internationella miljöproblematiken (ibid.: 108).

I många fall används samma argument för att utnyttja natur, djur och växter, som i ovanstående fall används i syfte att bevara dem. Exempelvis kan utnyttjandet av naturen motiveras med hjälp av ekonomiskt grundade argument om användandet av naturen bedöms som det mest kostnadseffektiva alternativet (Gillespie, 1997: 61). Ett exempel på detta lyftes i det inledande kapitlet. Då det var mer gynnsamt att utveckla Norra länken i ett skyddat område visar på att ekonomiska argument inte enbart används för att skydda naturen. Även kulturella argument används för att motivera fortsatt utnyttjande av naturen. Detta är ett argument som berättigar sådant som i många fall uppfattas som oetiskt utnyttjande av djur, som exempelvis valjakt och tjurfäktning (ibid.: 98).

Gillespie hävdar att icke-människocentrerade världsbilder och natursyner har kommit att få alltmer betydelse inom lagstiftningen och det första exemplet som han lyfter angående detta är FN:s miljökonferens i Stockholm från år 1972 som trots sina antropocentriska utgångspunkter konstaterar att människan har ett ansvar att hantera vilda djur och växter liksom deras habitat på ett besinningsfullt sätt (Gillespie, 1997: 127). Under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet kom nya idéer om människans etiska förhållande till naturen att få allt mer utrymme, någonting som tog fart på riktigt i och med Riodeklarationen år 1992, som konstaterade att den biologiska mångfalden har ett inneboende värde (ibid.: 128f).

Enligt Gillespie finns det tre olika filosofiska utgångspunkter för den icke-människocentrerade miljöetiken: den första tillerkänner enbart djur som moraliskt signifikanta, den andra ser att alla levande varelser är moraliskt signifikanta och den sista ser även ekologiska helheter som moraliskt signifikanta (Gillespie, 1997: 135). Den första av de miljöfilosofiska icke-antropocentriska utgångspunkterna har en utilitaristisk utgångspunkt och lyfter lidande som grunden för sin miljöetiska uppfattning – det som inte kan lida kan inte heller bli ett moraliskt signifikant objekt (ibid.: 187f).

Den andra utgångspunkten; att allt liv, såväl växtliv som djurliv, är moraliskt signifikanta, baseras på tanken om att livet har ett värde i sig samt att allt som har förmåga att på något sätt anstränga sig för sin egen överlevnad bör tas under etisk konsideration (Gillespie, 1997: 150, 154). Ett hypotetiskt exempel som ofta lyfts för att motivera denna natursyn är Richard Sylvans så kallade *Last man*-experiment (Samuelsson, 2008: 9f). Experimentet målar upp ett hypotetiskt scenario där det enbart finns en människa på jorden och genom att ställa olika frågor kring personens handlande synliggörs vad som i slutändan kan förstås som moraliskt rätt eller fel. Experimentet lyfter frågan huruvida det är rätt eller fel ur ett etiskt perspektiv för den sista personen att förstöra det sista trädet på jorden (Gillespie, 1997: 151). De som är av den föreliggande miljöetiska uppfattningen förbehåller att det skulle vara etiskt orätt av människan att förstöra det sista trädet eftersom jorden skulle bli en mindre rik plats, även om

det inte finns människor kvar att uppskatta trädet. Den underliggande meningen i denna uppfattning är således att trädet har ett inneboende värde (ibid.).

Den sista av de icke-antropocentriska utgångspunkterna som Gillespie lyfter är den som tillskriver ekologiska helheter moralisk signifikans, vilket är sprunget ur Arne Naess djupekologi (*eng. deep ecology*) och Aldo Leopolds idéer kring landetik (*eng. land ethic*) (Gillespie, 1997: 159). Det viktigaste målet utifrån detta miljöetiska ställningstagande är att:

... achieve the values of ecological diversity, stability, complexity, and harmony of individual ecosystems and the overall ecosphere (Gillespie, 1997: 162).

Gillespie beskriver att det, inom den icke-människocentrerade miljöetiken, finns en dikotomi mellan individer och helheter (Gillespie, 1997: 147f). Den individprioriterade synen, vilket inbegriper de två första av Gillespie tre varianter, kan alltså sammanfattas som biocentriska natursyner medan den helhetsprioriterade varianten som Gillespie beskriver är ekocentrisk. Gillespie konstaterar liksom ovan beskrivet att den internationella lagstiftningen är starkt dominerad av det antropocentriska synsättet och det finns långt ifrån lika många exempel på internationell lagstiftning som är grundade på icke-antropocentriska synsätt. Understrykas bör att den lagstiftning som ändå har präglats av icke-människocentrerade idéer också innehåller antropocentriska grunder – det finns alltså rent antropocentriskt men inte helt renodlade icke-antropocentriskt grundade lagstiftningar eller policys. De icke-antropocentriska idéerna har även bemött kritik bland annat i form av *slippery slope*-argument eftersom det till slut inte är möjligt att försvara samhällsutveckling av något slag om samtliga djur och växter ses som moraliskt signifikanta (ibid.: 154). Djupekologin har även anklagats för att leda till misantropiska uppfattningar (ibid.: 170). Gillespie sammanfattar att djupekologin, trots kritiken som riktas mot den, ofta uppfattas som den mest tilltalande av de icke-människocentrerade miljöetiska ställningstagandena när det kommer till internationell lagstiftning (ibid.: 178).

4.3 Natursyner i svensk miljölagstiftning och planering

År 1909 antogs de första svenska naturskyddslagarna, vilka även var de första av sitt slag i Europa (Bernes & Lundgren, 2009: 41). Idén att skydda naturen på en central nivå uppkom i Sverige för första gången på 1880-talet av geologen och upptäcktsresaren Adolf Erik Nordenskiöld då han föreslog att en rikspark skulle inrättas där skog, mark och sjö skulle förbli av människan orörda (ibid.: 40). Det som möjliggjorde den första formen av naturskydd var att områden som valdes ut för att skyddas inte utgjorde något ekonomiskt intresse. Till exempel avsattes stora delar av de svenska fjällen som skyddsvärd då de inte kunde nyttjas som resurser (ibid.: 41). När miljöer först började skyddas var inte tanken att staten skulle vara bunden till dessa skyddsbestämmelser för all framtid. Det sågs hela tiden som en möjlighet att båda inskränka och till och med upphäva skydd i händelse att områdena skulle komma att bli av större ekonomiskt intresse framöver (ibid.). Att naturens instrumentella värde ansågs viktigare än dess skyddsvärde indikerar på en antropocentrisk natursyn, vilket går i linje med den antropocentriskt orienterade internationella lagstiftningen som Gillespie menade var rådande ända fram till 1980-talet. Utvecklingen kring naturskydd stod i princip still från dess att det först inrättades fram till 1960-talet då miljömedvetenhet växte fram alltmer (Balfors, 1994: 4). Bland annat var Rachel Carsons bok *Tyst vår* från år 1962 ett viktigt bidrag för att uppmärksamma allmänheten om de klimat- och miljöförändringar som kom att bli alltmer uppenbara. Som följd av att miljöproblem blev mer evidenta kom även

miljöetiken att få plats inom den etiska diskursen (SGI, 2016: 19). Begreppet *Hållbar utveckling* som liksom ovan förklaras presenterades på en global skala i Brundtlandsrapporten kom, trots kritiska motsättningar, att bli utgångspunkten för en diskussion om samhällsutvecklingens fortsatta riktning (Balfors, 1994: 4f). Detta var starten på en helt ny etisk gren – den hållbara utvecklingens etik, där ett intergenerationellt tankesätt kom att ta över efter de tidigare intragenerationella utgångspunkterna (SGI, 2016: 24).

År 1999 fastslog regeringen femton miljö kvalitetsmål, varpå ett sextonde angående biologisk mångfald adderades år 2005. Målen syftar till att utgöra grunden för ett långsiktigt miljöarbete som inkluderar både privata och offentliga aktörer på samtliga samhällsnivåer (Naturvårdsverket, 2016a). De ska vara uppnådda år 2020 med undantag för miljömålet *Begränsad klimatpåverkan* vars framtidssikt sträcker sig ytterligare trettio år fram i tiden (Naturvårdsverket, u.å.) och Naturvårdsverket tillhandahåller det samordnande ansvaret för genomförandet. Dessa 16 mål beskrivs utgöra grunden för den nationella miljöpolitiken (ibid.). Miljömålen innefattar: 1) Begränsad klimatpåverkan, 2) Frisk luft, 3) Bara naturlig försurning, 4) Giffri miljö, 5) Skyddande ozonskikt, 6) Säker strålmiljö, 7) Ingen övergödning, 8) Levande sjöar och vattendrag, 9) Grundvatten a god kvalitet, 10) Hav i balans samt levande kust och skärgård, 11) Myllrande våtmarker, 12) Levande skogar, 13) Ett rikt odlingslandskap, 14) Storslagen fjällmiljö, 15) God bebyggd miljö, och avslutningsvis 16) Ett rikt växt- och djurliv (Miljömål.se, 2017).

Miljömålen innehåller värden som är bra för såväl människor som djur- och växtlivet och om det är för människans eller naturens skull som de olika målen har satts upp är oklart. Skydd av naturen ges visst utrymme, bland annat i och med det sistnämnda, kompletterade miljömålet *Ett rikt växt- och djurliv*. Detta mål påvisar vikten av den biologiska mångfalden. Regeringens definition av målet inleds på följande sätt: ”Den biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer” (Miljömål.se, 2016a). Antropocentriska argument används således i syfte att motivera skyddandet och bevarandet av den biologiska mångfalden. Bortsett från detta miljömål kan även målen *Levande sjöar och vattendrag*, *Myllrande våtmarker* liksom *Levande skogar* uppfattas som strategier för att bevara och skydda naturen. Dessa kan förstås som icke-antropocentriskt riktade, dels då målen innefattar att vattendrag och sjöar ska vara ekologiskt hållbara och att deras variationsrika livsmiljöer ska bevaras, att våtmarkernas ekologiska och vattenhushållande funktion ska bibehållas och värdefulla våtmarker bevaras för framtiden och avslutningsvis att skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden ska bevaras (Miljömål.se, 2016b; Miljömål.se, 2016c; Miljömål.se, 2016d). Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns icke-antropocentriska grunder för de miljömål som utgör grunden för den svenska miljöpolitiken samtidigt som antropocentriska argument används för att motivera skyddandet av och värnandet om miljön.

Miljöbalken (SFS 1998:808) trädde i kraft den 1 januari år 1999 och sammansmälte bestämmelser från totalt 16 tidigare miljölagar (Naturvårdsverket, 2015a). Den första paragrafen i lagen beskriver att miljöbalkens syfte är att:

... främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl (1 kap. 1 § miljöbalken).

Anledningen till att miljöbalken instiftades var att samordna den tidigare lagstiftningen som hade kommit att bli alltför rörig (Proposition 1997/98:45). I samband med att miljöbalken trädde i kraft upphävdes de tidigare lagarna (Naturvårdsverket, 2015a). Bortsett från miljöbalken inkluderar svensk miljölagstiftning i dagsläget ett flertal andra lagar såsom strålskyddslagen (SFS 1988:220), naturresurslagen (SFS 1987:12), förordningen om förvaltning av kvalitén på vattenmiljön (SFS 2004:660), förordningen för miljökonsekvensbeskrivningar (SFS 1998:805) och så vidare (Försvarsmakten, 2016).

Idén om miljökonsekvensbeskrivningar som planeringsverktyg tillkom först i USA som en del av miljölagen *The National Environmental Policy Act* (NEPA) som instiftades år 1970. Hedlund och Kjellander (2007) skiljer mellan olika typer av MKB:er då de gör en avgränsning mellan vad de kallar för *projekt-MKB* och strategiska miljöbedömningar. Projekt-MKB:er innefattar miljökonsekvensbeskrivningar för verksamheter och åtgärder och strategiska miljöbedömningar hanterar politik, planer och program (ibid.: 10, 15). Den internationella versionen av den förstnämnda är så kallade Environmental Impact Assessments (EIA) medan den andra kallas för Strategic Environmental Assessments (SEA). Från och med den 1 juli år 1988 var alla medlemsländer i Europeiska gemenskapen (EG), i och med direktivet *Directive concerning the environmental impact assessment of certain public and private projects* (85/337), tvungna att använda någon form av miljökonsekvensbeskrivning i sin lagstiftning (Balfors, 1994: 6). I Sverige togs MKB:er upp i lagstiftningen för första gånger år 1987 och trots att idén om MKB:er mötte mycket motstånd beslutade den svenska regeringen år 1989 att utreda formerna och förutsättningarna för att på ett mer systematiskt sätt börja använda MKB:er som beslutsunderlag (ibid.: 6f). I juni två år senare infördes en MKB-förordning i den nya lagstiftningen och paragrafer rörande MKB:er tillkom i en mängd olika lagar, däribland naturresurslagen och miljöskyddslagen (ibid.: 7). Den mest betydande lagen för arbetet med miljökonsekvensbeskrivningar är miljöbalken då lagen innehåller en grunduppsättning regler för miljöbedömningar och miljökonsekvensbeskrivningar (Hedlund & Kjellander, 2007: 24). Om än Plan- och bygglagen innehåller regler för MKB och miljöbedömningar är det i balkens sjätte kapitel som på det mest grundläggande sättet författar när miljökonsekvensbeskrivningar är nödvändiga liksom vad de skall innefatta (ibid.). Att MKB:er utgör ett beslutsunderlag innebär att de bästa alternativen ur miljösynpunkt inte nödvändigtvis väljs. Å andra sidan synliggörs konsekvenserna för handlandet i förhand.

I Sverige utgör MKB:er ett beslutsunderlag och har ingen bindande verkan (Emmelin & Lerman, 2006: 80). Syftet med miljökonsekvensbeskrivningar är att öka miljöhänsynen i planeringen samt att öka demokrati och transparens. MKB:er skapar också möjlighet för ett breddat deltagande i beslutsprocesser (ibid.: 79).

Enligt en rapport från Statens geologiska institut (SGI) utgår miljöbalken ifrån två miljöetiska ståndpunkter: dels en intergenerationell antropocentrism och dels en svag ekocentrism (SGI, 2016: 8). Den intergenerationella natursynen återspeglas bland annat då balken ger indikationer på att naturens värde ligger i att den utgör en resurs för människan. Andra delar av balken indikerar på ekocentriska tendenser då arter, ekosystem och andra ekologiska helheter, liksom de individuella delarna som utgör dessa, tillskrivs ett egenvärde. Detta baseras dels på formuleringar i miljöbalken och dels på uttalanden i förarbetena för miljölagstiftningen, då citat som följande kan återfinnas i propositionen för miljöbalken:

... den biologiska mångfalden skall värnas vilket är en naturlig följd av att naturen tillerkänns ett självständigt skyddsvärde (Proposition 1997/98:45: 647),

samt:

Naturen utgör inte bara livsmiljö för människan utan har dessutom ett eget skyddsvärde (Proposition 1997/98:45: 645).

Den enligt författarna viktigaste indikatorn på att miljöbalken vidhåller ekocentriska inslag återfinns i balkens första paragraf som citerades tidigare och som förklarar att ett främjande av hållbar utveckling bygger på insikten om att naturen har ett skyddsvärde. I och med faktumet att samma paragraf talar om att hållbar utveckling innebär att nuvarande och kommande generationer ska tillförsäkras en god och hälsosam miljö kan miljöbalkens syfte beskrivas ha en något dualistisk miljöetisk utgångspunkt. Å ena sidan visar paragrafen på en intergenerationell antropocentrism; att nuvarande liksom kommande generationers miljö står i centrum. Vidare konstateras å andra sidan att naturen har ett skyddsvärde i sig. Formuleringen påvisar också att det rör sig om svag ekocentrism eftersom människan uttrycks ha rätt att förändra och bruka naturen trots att den konstateras ha ett egenvärde. I förlängningen tyder detta på att människans inneboende värde och intressen värderas högre än dess omgivande miljö (SGI, 2016: 8).

Den tidiga miljölagstiftningen i Sverige utgick ifrån en traditionell intragenerationell antropocentrism som tog fasta på rättvisa mellan de vid tidpunkten levande människorna (SGI, 2016: 24). När miljöbalken först skulle utredas på uppdrag av regeringen år 1993 var grunderna för lagstiftningen helt och hållet antropocentriska (SGI, 2016: 26). I tiden förelåg dock icke-människocentrerade synsätt exempelvis då FN:s konvention om biologisk mångfald i Rio de Janeiro, år 1992 till viss del tillskrev naturen ett egenvärde samt att regeringens proposition *En strategi för biologisk mångfald* (Proposition 1993/94: 30) också tillerkände naturen ett egenvärde. När miljöbalken antogs år 1999 kom denna utgångspunkt att kunna reflekteras i texterna (SGI, 2016: 26f). Författarna till SGI:s rapport konstaterar att antropocentriska argument ofta uppfattas som starkare och mer övertygande än argument som är icke-antropocentriska. De lyfter ett exempel från konventionen för biologisk mångfald som argumenterar för bevarande av arter på grund av dess instrumentella värde då de potentiellt kan bidra till nya former av läkemedel i framtiden (ibid.: 29). Detta gjordes även om konventionen till viss del vittnade om icke-antropocentriska ställningstaganden. Vidare förklaras att etikforskare hävdar att ting i princip måste gagna annat för att ses som nyttigt i samhället i dag (ibid.). Genom att hävda att nyttoämnet återfinns i relationer mellan olika ting kan slutledas att tingen i sig saknar ett motsvarande värde.

Natursyner är sällan aktivt valda (Helmfrid, 2007: 8; Stenmark, 2000: 25) och författarna till rapporten från SGI hävdar att det miljöetiska synsättet som miljöbalken tillhandahåller är relativt okänt (SGI, 2016: 30). De konstaterar även att faktumet att den svenska liksom den internationella lagstiftningen huvudsakligen utgår ifrån en antropocentrisk natursyn sällan ifrågasätts eller reflekteras över. De förklaringar som ges till att få är medvetna om miljöbalkens ståndpunkter är dels att det är relativt få personer som kommer i kontakt med balken samt att lagtexten är diffus vad gäller dess miljöetiska ställningstaganden (ibid.).

Inom miljömålsarbete liksom i arbetet mot att uppnå långsiktigt hållbar utveckling är fysisk planering ett väsentligt verktyg och det är avgörande att göra bedömningar av miljöpåverkan som samhällsutveckling innebär. Detta resulterade i krav på att upprätta MKB:er för exempelvis planer och program med betydande påverkan på miljön (Boverket, 2006: 13). När MKB:er görs för kommuners planer och program finns det framförallt tre tillfällen där

miljön utgör fokus: vid behovsbedömningen, vid avgränsningen kring MKB:n samt i sammanställningen av miljökonsekvensbeskrivningen (ibid.: 14).

Stefan Larsson undersökte relationen mellan lagstiftning och fysisk planering i sin avhandling *Law and Spatial Planning: Socio-legal Perspectives on the Development of Wind Power and 3G Mobile Infrastructures in Sweden* från år 2014 och konstaterade att lagstiftning har en betydande roll i planeringen även om lagstiftningen och dess uppkomst ges relativt lite uppmärksamhet i planeringsteori och planeringshistoria (Larsson, 2014: 20). I planeringsteorin har fokus istället lagts främst på beslutsfattareprocessen och betydelsen som denna process har för planeringen (ibid.). Vidare utgör lagstiftning ett viktigt planeringsinstrument för att balansera och väga mellan olika markanvändningsintressen (ibid.: 21). Samhällsutveckling är en självklar nödvändighet men samtidigt finns det lagar som avser att skydda miljön från negativa konsekvenser som samhällsutvecklingen kan innebära. Som tidigare nämnt utgör miljökonsekvensbeskrivningar ett hjälpmedel som ska rikta utvecklingen i en positiv riktning (ibid.: 22). Synen på att utvecklingen måste ta hänsyn till miljön tas i uttryck i och med miljöbalken. Plan- och bygglagen som har stor betydelse för den fysiska planeringen och samhällsutvecklingen har dock ett annat perspektiv där strategin är att medla mellan intressen snarare än att ha ett stående intresse för att skydda eller bevara. Att lagstiftningen pekar åt två olika håll; dels att den avser att förhindra negativa konsekvenser på miljön och dels att den avser att medla mellan intressen, är problematik som uppmärksammas i Emmelin och Lermans (2006) teorier om miljö- och planparadigmen. Paradigmen beskriver olika styrningsfilosofier eller planeringstraditioner (ibid.: 2). Planparadigmet utgår ifrån avvägningar mellan intressen och legitimiteten återfinns då samtliga intressen har möjlighet att uttryckas och beslut fattats utifrån demokratiska processer. Miljöparadigmet vilar däremot på expertkunskap som ska leda till att de "korrekta" besluten fattas. Emmelin och Lerman beskriver att uppfattningen om att naturen har ett egenvärde är en fundamental utgångspunkt inom miljöparadigmet (ibid.). I praktiken bidrar detta till att miljöparadigmet främst önskar bevara och skydda områden, och författarna förklarar att miljökonsekvensbeskrivningar kan användas som ett medel för att, istället för att styra förändring, förhindra den. På andra sidan återfinns planparadigmet och dess övertygelse om att det med planeringens hjälp är möjligt att fylla den fysiska miljön med ekonomiskt och socialt innehåll (ibid.). Sammanfattningsvis kan konstateras att planparadigmet präglar Plan- och bygglagen medan miljöbalken präglas av miljöparadigmet (ibid.: 12).

Emmelin och Lerman (2006) förklarar att den fysiska planeringen kan ses som ett redskap för miljöarbete (ibid.: 18). Detta beror bland annat på att planeringen arbetar med långa tidsperspektiv, att planeringen bidrar till ökad överblickbarhet och samordning, att planeringen inrymmer ett strategiskt tankesätt där strategiska beslut kan fattas samt att otydliga övergripande mål kan konkretiseras då de omvandlas till realitet på en lokal nivå (ibid.: 18f). Författarna förklarar vidare att arbetet med miljökonsekvensbeskrivningar har kommit att bli en arena för ett samspel mellan miljö- och planparadigmen (ibid.: 39).

Paralleller mellan miljöparadigmet och icke-antropocentriska natursyner är möjliga att uppfatta eftersom miljöparadigmet avser att hindra förändringar som innebär negativa konsekvenser för miljön. Till skillnad från planparadigmet utgår inte miljöparadigmet från möjligheten att förutsättningslöst alltid väga intressen mot varandra. Författarna lyfter strandskyddet som exempel för att strategisk hantering av restriktioner, vilket kan illustrera skillnaden mellan miljö- och planparadigmet (Emmelin & Lerman, 2006: 38). Planparadigmets värderingar kan återses om målet är att göra avvägningar mellan

möjligheten att utnyttja stränderna för exempelvis turism eller vattennära boenden å ena sidan och allmänhetens tillgång till stränderna å andra sidan. Om målet istället är att upprätthålla biotopskydd kan det kopplas till Miljöparadigmet.

Naturvårdsverket som är den statliga myndigheten för miljöfrågor i Sverige beskriver att skyddandet och förvaltandet av miljön i praktiken tar sig i uttryck som naturvård. Naturvårdens syfte är att balansera mellan att bevara naturen och att möta människors behov av naturen. Naturvårdsverket står som ansvarande instans för detta arbete (Naturvårdsverket, 2016b). Naturvårdsverket förklarar på sin hemsida att: "[n]aturlandskapet, naturresurserna och den biologiska mångfalden ska både bevaras och användas hållbart för människans behov" (ibid.). Vidare beskrivs att: "[g]runderna för naturvårdsarbetet är biologisk mångfald i bred betydelse, bevarandet av naturtyper och arter för ekosystemens långsiktiga hållbarhet och för människans behov av naturupplevelser genom friluftsliv, naturstudier och estetiska värden i syfte att främja människors hälsa och välbefinnande nu och i framtiden" (ibid.). Ett underlag för naturvård utgörs av naturvärdesinventeringar (NVI) som sedan år 2014 görs enligt nationell standard (SS 199000) (Swedish Standards Institute, u.å.). Syftet med NVI:er är att beskriva och värdera naturen utifrån dess betydelse för den biologiska mångfalden och används frekvent som underlag bland miljökonsekvensbeskrivningar (ibid.). NVI:er tar inte hänsyn till aspekter som ekosystemtjänster, friluftsliv eller kulturmiljö (Calluna, 2016: 6). Ofta genomförs inventeringarna både genom att se till redan kända värden samt kompletterande fältinventeringar (Ecocom, 2015: 2, 5)

4.4 Miljödiskursen i praktiken och i planeringen

Boverket tog år 2012 fram dokumentet *Vision för Sverige 2025* på uppdrag av regeringen. Som grund för dokumentet har en sammanställning av nationella mål, planer och program använts vilket visionsarbetet således ska bygga på (Boverket, 2011: 13). Publikationen syftar till att utgöra visionen för den framtida fysiska samhällsplaneringen genom att belysa de förändringar som måste ske för att uppnå ett hållbart samhälle fram till horisontåret 2050 (Boverket, 2012: 107). Detta är ett exempel på att hållbarhetsdiskursen är av stor betydelse för planeringen i dag.

Enligt FN innebär *hållbar utveckling*:

... development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs (FN, 1987).

EU definierar hållbar utveckling på följande sätt:

Sustainable Development stands for meeting the needs of present generations without jeopardizing the ability of futures generations to meet their own needs – in other words, a better quality of life for everyone, now and for generations to come (Europeiska kommissionen, 2016).

Stenmark (2000) konstaterar att hållbarhetsdiskursen är ett uttryck för intergenerationell antropocentrism (ibid.: 29), vilket både FN:s och EU:s definitioner indikerar på. Trots att miljökonsekvensbeskrivningars syfte är att främja hållbar utveckling (6 kap, 11 § miljöbalken) tillkännages, som tidigare beskrivet, naturen som skyddsvärd för sin egen skull. Den antropocentriskt grundade hållbara utvecklingen har sedan Riodeklarationen varit ledmotivet för utveckling (Reichhoff, 2010: 109). Samtidigt påvisar lagstiftningen att också icke-

människocentrerade värderingar bör beaktas. Detta vittnar i någon mening om att utgångspunkterna för värderingar inom fysisk planering är tämligen snåriga.

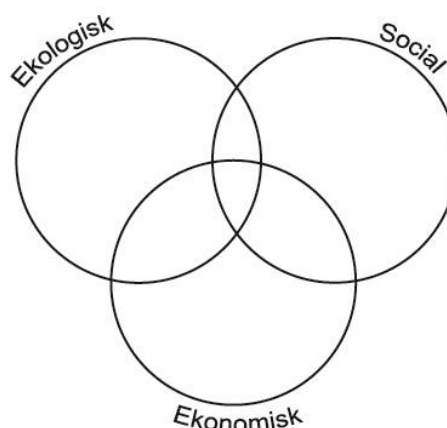
Hållbarhet och hållbar utveckling refereras ofta till i planeringsssammanhang. Hållbarhet tenderar att tas för givet och ifrågasätts ytterst sällan då hållbarhetsperspektivet anses vara normativt och objektivt god. Genom att se till de tre hållbarhetsperspektiven innefattande social, ekonomisk respektive ekologisk hållbarhet skapas ett omfattande arbete som tycks inkludera samtliga aspekter i samhället. Utveckling bedöms inte nödvändigtvis som hållbar om enbart ett av dessa tre perspektiv beaktas (Jordbruksverket, 2012: 3).

Naturvårdsverket redovisar i publikationen *Mot en hållbar stadsutveckling: med fokus på miljömålen i planeringsprocessen* hur miljöfrågor hanteras i samhällsplaneringen (Naturvårdsverket, 2015b: 5). Rapportens utgångspunkt ligger i de ekologiska hållbarhetsfrågorna även om också social hållbarhet till viss del inkluderas. Dock kan de miljöetiska grunderna uppfattas främst som antropocentriska, exempelvis baserat på följande uttalande kring markanvändning och biologisk mångfald:

Staden kan, genom parker, stadsodlingar m.m., dra nytta av ekosystemtjänster i staden och dess omgivningar. Ekosystemtjänster kan också bidra till... att höja de sociala värdena. Natur i och nära staden är hem för många arter och har stor betydelse för den biologiska mångfalden... Biotoper som har blivit bristvaror i det övriga landskapet förekommer i urbana miljöer. En viktig åtgärd är anpassning av skötsel av grönytor, inklusive infrastrukturens ytor, så att de även ger livsrum för biologisk mångfald (Naturvårdsverket, 2015b: 17).

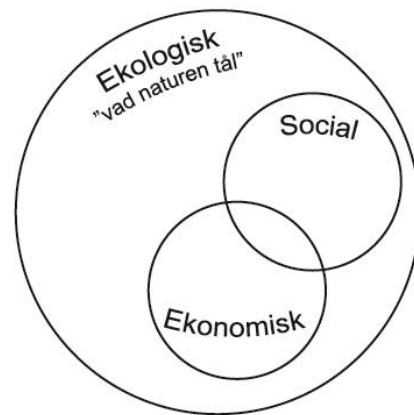
Antropocentriskt grundade anledningar till bevarandet av den biologiska mångfalden kan uppfattas i textstycket. Dels används begreppet *ekosystemtjänst*, vilket är ett antropocentriskt laddat ord då det beskriver ekosystemen som en tjänst som naturen gör människan, vilket understryker naturens instrumentella värde (SGI, 2016: 8). Vidare är det möjligt att uttyda ekonomiska incitament eftersom författarna refererar till biotoper som varor. Återigen påvisas att hållbarhetsdiskursen inom den fysiska planeringen är antropocentrisk, även om den syftar att hantera det ekologiska hållbarhetsperspektivet. Tilläggas bör att de ekologiska aspekterna avses att värna om även om anledningarna till detta är antropocentriskt grundande.

Emmelin och Lerman (2006) förklarar att hållbar utveckling ses som ett överordnat mål för planering och miljövård och författarna beskriver att det är ett visionärt och politiskt laddat begrepp (ibid.: 21, 25). De presenterar olika modeller för hållbar utveckling vilka innehåller de tre hållbarhetsaspekterna. Dels presenteras vad de kallar för Brundtlandskommissionens modell för hållbar utveckling där de sociala, ekonomiska och ekologiska hållbarhetsaspekterna i ett symmetriskt mönster går in i varandra, där samtliga aspekter väger lika (se Figur 3). I den dominerande modellen för miljöparadigmet utgör den ekologiska hållbarheten snarare en ram för den ekonomiska

Figur 3. Hållbar utveckling enligt Brundtlandsmodellen (Källa: Emmelin & Lerman, 2006: 22)

och sociala hållbarheten, vilket illustreras i *Figur 4*. Naturen sätter således gränserna för den möjliga utvecklingen (ibid.: 23). Vidare beskrivs att hållbar utveckling inom miljöparadigmet ses som ett tillstånd, vilket strävas mot medan planparadigmet snarare ser det som en ständigt pågående avvägningsprocess (ibid.: 25). Även om icke-antropocentriska natursyner ges ett utrymme i och med det så kallade miljöparadigmet, tycks det som läggs i begreppet *hållbar utveckling* samt dess roll som etablerat mål för politik och planering, inte ifrågasätts.

Figur 4. Hållbar utveckling enligt miljöparadigmet (Källa: Emmelin & Lerman, 2006: 23)

4.5 Sammanfattning

På 1960-talet kom miljöetiken att uppmärksammas på den globala arenan i allt större utsträckning, vilket var en följd av att negativa konsekvenser av mänskligt agerande då miljöproblem blev alltmer uppenbara. I och med internationella konventioner och lagar från och med 1970-talet och framåt, kom den tidigare uteslutande intragenerationella antropocentriska natursynen som grund för lagstiftning att utmanas. I och med Världskommissionen för miljö och utveckling och Riodeklarationen lades mer fokus på hållbar utveckling och alternativa miljöetiska uppfattningar kom att få ökat utrymme. På 1990-talet skärptes den svenska miljölagstiftningen och den antog en ny riktning då den gick från att ha fokus enbart på då levande människorna. Miljöbalken som uppkom i en tid då icke-människocentrerade natursyner började föras på talan präglas exempelvis av två miljöetiska ståndpunkter: dels den intergenerationella antropocentrismen och dels av svag ekocentrism. Enligt miljöbalken har naturen således ett egenvärde om än människan och hennes egenintressen väger tyngre. Vidare kan konstateras att sättet som naturen uppfattas av människan och sättet som hon förhåller sig till den inte är statisk utan föränderlig.

Miljöparadigmet kan till viss del ses som en representation av icke-antropocentriska värdegrunder. Även om detta paradig till stor del åsyftar att skydda miljön och naturen genom att skapa restriktioner kring hur människor får nyttja den ses den antropocentriskt grundande diskursen om hållbar utveckling ändå som någonting som miljöparadigmet vill sträva mot. Hållbar utveckling som mål för beslutsfattande, politik och planering ses som ett vedertaget och allmänt accepterat sätt att förhålla sig till naturen.

Människor väljer sällan sina miljöetiska ställningstaganden aktivt och natursyner diskuteras sällan vilket bidrar till att de etiska ställningstagandena till stor del är omedvetet konstruerade. Detta påstående styrks exempelvis i och med diskursen om hållbar utveckling. Utifrån forskningsunderlaget tycks natursynen inte behandlas aktivt, vilket också gör att det inte nödvändigtvis måste motiveras för att vinna legitimitet.

5 Redovisning av empiri

Eftersom miljöaspekterna biologisk mångfald, djurliv och växtliv respektive mark och vatten inte sällan hanteras tillsammans eller relativt tätt intill varandra har dessa aspekter kategoriserats samman till två olika delar: en Naturmiljö- respektive en Mark och vatten-del. Detta underlättar för analysen och hanteringen av de olika aspekterna. Nedan redovisas först resultatet från delen Naturmiljö och därefter delen Mark och vatten.

5.1 Naturmiljö

Inledningsvis kommer de teman och kategorier som har kondenserats fram att presenteras i en överblickbar tabell. Därefter kommer förklarande texter komplettera tabellen genom att argumentera för de olika ställningstagandena och motivera kring varför olika exempel tillhör de olika kategorierna och temana.

Det föreföll sig naturligt att temana utformades utifrån den teoretiska utgångspunkten. De aktuella temana för delen Naturmiljö är *Antropocentrism*, *Biocentrism*, *Svag biocentrism*, *Ekocentrism* och avslutningsvis *Svag ekocentrism*. Understrykas bör att enbart de teman som återfanns i det empiriska materialet används medan befintliga natursyner som presenterats tidigare som inte återfinns i MKB:erna exkluderas från tabellen. Samtliga teman och kategorier som ingår i delen för Naturmiljö går att överblicka i *Tabell 5*. Med tanke på det omfattande empiriska materialet kommer inte samtliga ställningstaganden att motiveras. Representativa exempel har valts ut som syftar till att påvisa ett generellt tankesätt. Fullständiga tabeller över det bearbetade materialet finns att tillgå hos undertecknad.

Antropocentrism	Stark biocentrism	Svag biocentrism	Stark ekocentrism	Svag ekocentrism
Människans användning av naturen beaktas	Enskilda individer/objekt värda att beakta	Specifika enskilda individer/objekt värdefulla	(Biologisk) Mångfald beaktas	Unikhet
Enskilda individer/objekt med betydelse för människan beaktas	Bevarandevilja (enskilda individer/objekt)	Enskilda individer/objekt betydande om skyddad/hotad art	Ekologiska helheter/funktioner/processer beaktas	Enskilda arter betydande om skyddad/hotad
Enskilda arter med betydelse för människan beaktas		Enskilda individer/objekt betydande om sällsynta	Ekologisk helhet föregår individ	Enskilda arter betydande om sällsynta
Pedagogiskt värde		Enskilda individer/objekt med betydelse för skyddade/hotade arter beaktas	Enskilda individer/objekt med betydelse för biologisk mångfald beaktas	Enskilda arter av särskild betydelse beaktas
Ekologiska arealer/strukturer saknar värde i sig		Enskilda individer/objekt med betydelse för sällsynta arter beaktas	Enskilda arter med betydelse för biologisk mångfald beaktas	Bevarandevilja om hotade/skyddade arter
			Enskilda arter värda att beakta	Lagstiftning/förordning/intresse
			Bevarandevilja (arter och artgrupper)	Områden/funktioner av betydelse om de utgör ekologiska funktioner för skyddade/rödlistade arter
			Bevarandevilja (ekologisk helhet)	Människan i samspel med naturen
			Människan utgör ett hot mot naturen	
			Orördhet	

Tabell 5. Teman och kategorier, Naturmiljö

Antropocentrism

Kännetecknande för den antropocentriska uppfattningen om miljön är att den enbart har ett instrumentellt värde, det vill säga att naturen är till för att tillfredsställa människan. I miljökonsekvensbeskrivningarna kunde ställningstaganden som underströk naturens funktion för människan återfinnas. Ett exempel som illustrerar att naturen kan uppfattas som en tillgång som människan kan använda återfinns i MKB:n för utbyggnad av tunnelbanan som hanterar naturmiljön i samma kapitel som rekreation (Stockholms läns landsting, 2015: 54). Om än de formuleras separat; att naturmiljön beskrivs och att konsekvenserna för rekreation i området bedöms, sänder rubriceringen signaler om att dessa faktorer är sammankopplade. Vidare tar MKB:n för Malmbanan upp ett naturreservats betydelse för människan då olika naturtyper ska ge möjligheter till naturupplevelser, friluftsliv och vetenskaplig forskning i orörd natur (Trafikverket, 2016: 17). Därefter poängteras att ekosystemen i de olika naturtyperna ska tillåtas utvecklas "naturligt". Vad detta innebär exakt framgår inte men det är rimligt att anta att det i någon mån innebär att ekosystemen ska få utvecklas utan mänsklig inblandning. Orördheten skulle eventuellt kunna kopplas till den rekreationskopplade anledningen att bevara naturen som Gillespie lyfte, då han förklarade att orörd natur tenderar att värderas högt som rekreationsområde för människan. Ställningstagandet skulle även kunna kopplas till en föreställning om att människan har negativ inverkan på miljön då den har ett värde i sig själv som människan riskerar att förstöra. Den ekocentriska tonen som framtonas i och med att ekosystemen ska få utvecklas naturligt dämpas i och med beskrivningen om att den orörda naturen sedan ska kunna användas inom vetenskaplig forskning. Eftersom naturen tycks värdefull i och med dess användbarhet för människan kan formuleringen uppfattas som antropocentrisk.

Ovanstående exempel antyder att delar av naturen är värdefulla på grund av dess funktion för människan. Andra formuleringar tycks istället föranleda att delar av naturen helt saknar värde. MKB:n för utbyggnad av tunnelbanan uttrycker följande:

Mellan Station Haga och Station Korsvägen finns flera mindre grönområden och parker. Ett av dem är parken mellan Nedre och Övre Fogelbergsgatan. Det lilla parkområdet är visserligen en grön miljö mellan bebyggda områden, men det bedöms inte hysa några särskilda naturvärden. Ett annat mindre grönområde finns söder om Föreningsgatan, men det bedöms inte heller hysa några särskilda naturvärden (Stockholms läns landsting, 2015: 163f).

Författarna konstaterar att det finns grönområden och viss antydning om att de har betydelse utifrån ett rekreativt perspektiv kan återfinnas eftersom dess placering i en urban miljö omnämns. Dock beskrivs att särskilda naturvärden saknas. Av detta kan tolkas att grönområdena och parkerna samt de växter och djur som ingår i dessa i dagsläget inte i sig är värda att beakta och att de således inte har ett egenvärde, vilket gör det rimligt att placera citatet inom det antropocentriska temat.

Formuleringar som ingår i det antropocentriska temat är relativt få i delen Naturmiljö. I vissa fall tycks naturens instrumentella värde fungera som ett argument som tycks sammanfalla med andra värden. Ett exempel på detta kan utläsas i följande citat, taget från MKB:n för Roslagsbanan:

Dvärgbjörk är egentligen en fjällväxt och var en av de första växterna som vandrade in i Sverige efter istiden. I södra Sverige är dvärgbjörken mycket ovanlig och är

alltså en rest sedan istiden, vilket innebär att dessa platser har ett botaniskt och pedagogiskt värde” (Stockholms läns landsting, 2016: 61).

Arten tillerkänns ett botaniskt värde, men exakt vari detta värde ligger framgår inte. Av texten i helhet att döma tycks det vara sällsyntheten som gör arten särskilt värdefull; arten är egentligen en fjällväxt och det är mycket ovanligt att den återfinns i föreliggande områden alltså är den värdefull. Detta har gjort att citatet har tilldelats kategorin ”Enskilda arter betydande om sällsynta”. Dock accentueras artens pedagogiska värde. Formulering antyder att arten fyller en funktion för människan och därmed tillhandahåller även ett instrumentellt värde. Formuleringen kan tolkas på två olika sätt. Eventuellt är arten värdefull primärt eftersom den för människan vittnar om historien. En art som inte vittnar om historien på samma sätt må kanske inte beaktas. Detta innebär att uttalandet kan ses som antropocentriskt. Alternativet är att författarna understryker artens egenvärde genom att använda andra argument som får läsare av olika miljöetiska utgångspunkter att få förståelse för artens betydelse. I detta fall skulle natursynen istället vara ekocentrisk. Om än natursynerna i formuleringen är komplexa kan summeras att författarna beskriver artens instrumentella värde och även om det enbart är ett stärkande argument för att bevara arten går det inte att komma ifrån att formuleringen är antropocentriskt riktad.

Stark biocentrism

Kriteriet för stark biocentrism är enligt det teoretiska ramverket att alla levande varelser har ett egenvärde eller är moraliskt signifikanta. I MKB:erna återfinns biocentriska formuleringar i ett fåtal fall. Ett exempel är följande citat taget från MKB:n för Olskrokens planskildhet och Västlänken:

Cirka 100 träd av olika ålder, storlek och art växer inom det område som påverkas av byggnation. Alla träd kommer inte att avverkas utan Trafikverket strävar efter att i största möjliga mån bevara träden, till exempel genom skyddsåtgärder på plats eller flytt... (Trafikverket, 2014a: 170).

Formuleringen förtäljer att det finns en vilja att bevara samtliga träd i så stor utsträckning som möjligt. Samma attityd återfinns även i MKB:n för Väst kustbanan som förklarar att ett arbete pågår för att kunna bevara så många träd som möjligt (Trafikverket, 2015: 157). Även om MKB:n i slutändan inte leder till att samtliga träd bevaras reflekterar den en allmän önskan om att minimera ingreppen på naturen. Detta vittnar om att MKB-författarna vidhåller att samtliga entiteter i naturen har ett värde och bör beaktas i viss utsträckning. I den sistnämnda MKB:n tas även enstaka djur upp då dessa kan påverkas negativt av den tänkta järnvägen eftersom barriäreffekter skulle skapas. MKB:n påpekar att enskilda individer skulle påverkas om än inte hela arter riskeras (Trafikverket, 2015: 160). Även detta visar på att ett hänsynstagande till enskilda individer.

Svag biocentrism

Om än starkt biocentriska uttalanden sällan uppfattas är svagt biocentriska uttalanden vanligare. Skillnaden mellan biocentrism och svag biocentrism är att biocentrismen understryker samtliga individers lika värde medan den svaga biocentrismen tillerkänner att enskilda individer har ett värde men att människan och hennes intressen värderas högre. Uttalanden som tillhör temat kan förstås som värdedifferentierade eftersom vissa individer

eller objekt tillerkänns ett egenvärde medan andra entiteter inte beaktas alls. Kategorierna som följer under det föreliggande temat inkluderar bland annat "Enskilda individer/objekt betydande om skyddad/hotad art" och "Enskilda individer/objekt betydande om sällsynta". Dessa antyder att vissa individer har ett värde medan andra inte har det.

Ett exempel som illustrerar att enbart vissa enskilda individer eller objekt beaktas återfinns i MKB:n för utbyggnad av tunnelbanan som förklarar att arten alm är rödlistad i kategorin akut hotad art samt att det finns två specifika almar inom utredningsområdet som även har klassats som särskilt skyddsvärda träd på grund av sin storlek (Stockholms läns landsting, 2015: 55). Vidare förklaras i MKB:n för Olskrokens planskildhet och Västlänken att vissa enskilda träd är av stor betydelse för den biologiska mångfalden i centrala Göteborg och att det har vägts in i bedömningen att flertalet fridlysta och rödlistade arter skulle påverkas påtagligt om träden försvann. I och med detta blir det relevant att skydda eller flytta de gamla träden.

Detta exempel visar att vissa objekt har ett sekundärt skyddsvärde då de inte själva är skyddade objekt men då de i sin tur är betydande för skyddade arter eftersom de ingår i samma ekosystem. Dessa exempel antyder onekligen att enskilda individer eller objekt är värdefulla; varje alm i Stockholm stad är exempelvis av betydelse. Dock är värdet inte nödvändigtvis sprunget ur objektets egenvärde. Det som alltså hindrar ovanstående formuleringar från att vara av stark biocentrisk karaktär är de underliggande anledningarna till varför de olika objekten är värda att bevara. Då det är de tidigare skyddsbestämmelserna som gör dem värda att beakta gör att natursynen kan förstås som sekundär; lagstiftningen och förordningen utgår från en specifik uppfattning om naturen vilken skapar sina anledningar att skydda naturen medan miljökonsekvensbeskrivningarna använder lagstiftning, förordningar och etablerade intressen som underlag för sina bedömningar.

Till skillnad från starkt biocentriska ställningstaganden visar dessa formuleringar på att enbart vissa individer av samtliga populationer är värda att beakta och i de flesta fallen är individerna av en art som är utpekade som skyddsvärda alternativt sällsynta. Långt ifrån samtliga individer eller objekt tillskrivs detta värde eftersom enbart sådana som är utpekade av människor som beaktas.

Stark ekocentrism

Samtliga miljökonsekvensbeskrivningar formulerar sig i varierad utsträckning på sätt som indikerar på en stark ekocentrisk världsbild. Kategorierna som visar på ekocentriska ställningstaganden är exempelvis sådana som förklarar att biologisk mångfald och ekologiska helheter i sig är värda att bevara samt att dess instrumentella betydelse för människan inte omnämns. I vissa fall antyds att de ekologiska helheterna är av större betydelse än de enskilda individerna, vilket visar på den mest markanta skillnaden mellan de ekocentriska och biocentriska naturuppfattningarna. Ett typiskt exempel på detta som återkommer i flertalet av miljökonsekvensbeskrivningarna är att enskilda individer eller objekt som försvinner i och med de fysiska ingreppen ska ersättas med nya individer eller arter med samma funktion. Detta indikerar på att de ekologiska helheterna och funktionerna är det viktiga och att de enskilda individerna spelar mindre roll.

Ett exempel på en formulering som tydligt förevisar vikten av ekologiska funktioner är följande citat, taget från MKB:n för Simrishamnsbanan:

Järnvägen föreslås passera över Sege å, på befintlig bro. Med föreslagen lösning bedöms inte vattendraget och spridningskorridoren längs vattendraget påverkas. Arbeten nära vattendraget kan leda till grumling, vilket tillfälligt kan påverka faunan i vattendraget (Trafikverket, 2014b: 113).

Detta citat föranleder att ekologiska funktioner som spridningsmöjligheter är värda att beakta samt att mänsklig inverkan kan skapa grumling, vilket kan ha negativ inverkan på djuren.

En annan faktor som fungerar som en indikator för ett ekocentriskt synsätt innefattar formuleringar som tyder på att människan utgör ett hot mot naturen. En sådan formulering återfinns bland annat i Västkustbanans MKB som beskriver: "[d]e marinbiologiska värdena i den inre delen av hamnbassängen har inte undersökts, men utifrån att området är relativt djupt, utgörs av mjukbotten och regelbundet trafikeras av större fartyg, vars propellerrörelser gör att vattnet sätts i rörelse, antas att marinbiologiska värden saknas eller är låga" (Trafikverket, 2015: 134). Citatet visar att den mänskliga aktiviteten i området påverkar vattenmiljön negativt och att människan således skadar miljön. Vid ett annat tillfälle i MKB:n beskrivs att arbetet med projektet skulle skapa ökade bullervärden under byggtiden vilket eventuellt leder till att djur skräms bort vilket kan påverka deras reproduktion negativt. Människan ses således ibland som ett störande moment för ekologiska helheter och funktioner. Detta påvisar att naturen är i ett tillstånd som gynnas av att människor inte använder den och att den därför har ett värde som är större än sitt resursvärde. Ett annat värde som kan kopplas till detta är att somliga MKB:er beskriver att naturmiljöer är värda att beakta på grund av sin "naturlighet" och då de är av människan orörda. Detta beskrivs exempelvis i miljökonsekvensbeskrivningen för Malmbanan där en bäck hyser höga ekologiska värden "framför allt med tanke på liten mänsklig påverkan och stor naturlighet som vattendraget uppvisar" (Trafikverket, 2016: 20). Även detta exempel visar på att människan har negativ inverkan på naturen och att naturen är mer värd i sig själv.

Svag ekocentrism

Liksom det svagt biocentriska temat påvisade att enbart vissa individer är värda att beakta återfanns även ett tema för svag ekocentrism. Detta tema innehåller formuleringar som beaktar arter eller ekologiska helheter endast om de har vissa egenskaper eller uppfyller specifika funktioner, exempelvis om de är skyddade enligt lag eller om de utgör ett intresse på en högre nivå. Arter eller ekologiska helheter som är sällsynta alternativt entiteter som hyser levnadsmiljöer för sällsynta arter anses i somliga fall som värda att beakta. Ett exempel på detta är följande utdrag från MKB:n för Olskrokens planskildhet och Västlänken:

Störst värde har den stora asken och häst kastanjen öster om landeriet samt ett antal träd i skogsområdet ovanför landerimuren. Mitt i Korsvägens urbana miljö står en relativt ung kärrek (N120), som planterades på 2000-talet. Trädet hyser ett antal mycket sällsynta lavar och har därav högsta naturvärde (klass 1A) (Trafikverket, 2014a: 164).

Naturvärdesinventeringars syfte är att identifiera förutsättningarna för biologisk mångfald (Västkustbanan: 123). MKB:n för Västkustbanan använder en NVI som underlag för att på ett systematiskt sätt finna naturvärden inom utredningsområdet som är värda att beakta. Eftersom syftet med NVI:er är att identifiera värden som är betydelsefulla för den biologiska mångfalden kan en tydlig koppling till ekocentrismen. Det som gör att hänvisningar kopplas

samman med svag ekocentrism istället för ren ekocentrism är att natursynen kan ses som sekundär. Tilläggas bör att naturvärdesinventeringar inte sällan används vid naturvård som avser att skydda den biologiska mångfalden på antropocentriska grunder.

Simrishamnsbanan bedömer utredningsområdet utefter olika utpekade värden; Riksintressen, Natura 2000-områden och så vidare. Efter att dessa har redovisats tillkommer rubriken "Övriga värden" som i sin tur presenterar bland annat biotopskyddsområden. I dessa avsnitt beskrivs att de aktuella områdena är värdefulla ur en mängd olika perspektiv, exempelvis då området tillhandahåller biotoper med betydelse för ekologiska funktioner (Trafikverket, 2014b: 123ff). Att miljöer beskrivs som värdefulla att bevara på grund av sin funktion som livsmiljö eller som spridningskorridorer är tydliga indikatorer på ett ekocentriskt synsätt. Dock skapar faktumet att rubriceringen utgår från skyddade områden intryck om att det enbart är just skyddade områden som bör beaktas när det kommer till naturen. Detta ger sken om att det inte är samtliga ekosystem som bör beaktas utan enbart sådana som redan ingår under skyddsbestämmelser. Eftersom en värdedifferentiering kan urskiljas är det rimligt att kategorisera uttalandet under svag ekocentrism.

Skyddade miljöer ingick i samtliga miljökonsekvensbeskrivningar. Detta i sig är inte särskilt remarkabelt eftersom detta är förutsättningar som ska finnas med som beslutsunderlag av praktiska anledningar. Som föregående exempel förklarar används dessa områden som utgångspunkter för bedömningen eftersom de utgör rubrikerna för vad som bedöms. En annan variant som vittnar om ett liknande synsätt är följande formulering som återfinns i bedömningsgrunderna för påverkan och konsekvenserna för Väst kustbanan:

De naturmiljöobjekt som beskrivs är skyddade och värderade enligt miljöbalken, artskyddsförordningen och klassificeringarna nedan... (Trafikverket, 2015: 156).

Skyddsbestämda områden utgör således utgångspunkten för vad som bedöms vilket gör att områden som inte är skyddade enligt lag faller bort från bedömningen. Som tidigare förklarat är lagens syfte att skydda naturmiljön av olika anledningar och eftersom MKB:n använder detta som grund kan dokumentet sägas ta passiva ekocentriska ställningstaganden och faller därmed in i temat för svag ekocentrism

Avslutande kommentarer

Tabell 6 visar på en översiktlig nivå vilka MKB:er som innehåller indikationer på de olika natursynerna. Tabellen visar med hjälp av färger vilka natursyner som förekommer mest frekvent; ju mörkare färg – desto mer frekvent förekommande. Viktigt att understryka är att syftet med informationen är att skapa överblickbarhet, detaljerad kvantitativ information är inte relevant för undersökningens syfte.

	Antropo- centrism	Stark biocentrism	Svag biocentrism	Stark ekocentrism	Svag ekocentrism
Olskrokens planskildhet och Västlänken	X	X	X	X	X
Simrishamnsbanan	X	X		X	X
Mäljarbanan	X			X	X
Väst kustbanan	X	X		X	X
Tunnelbanan	X	X	X	X	X
Roslagsbanan	X		X	X	X
Malmbanan	X		X	X	X

Tabell 6. Indikatorer på natursyner samt dess frekvens i det empiriska materialet, Naturmiljö

Indikatorer för den starkt ekocentriska samt den svagt ekocentriska natursynen är de mest frekvent förekommande i delen för Naturmiljö om än ställningstaganden som indikerar på både antropocentriska och biocentriska uppfattningar återfinns. Såsom tabellen ovan förtäljer förekommer en mängd olika natursyner i samtliga dokument och en enhetlig natursyn som går genomslag genomgående i en enskild bedömning finns inte. Vissa natursyner representeras starkare än andra och det tycks exempelvis råda en överhängande syn på att naturen är värd att bevara och att den i största möjliga mån ska skyddas. Genom att hänvisa till lagstiftningar för skyddade miljöer och arter framgår att naturen är viktig.

Naturvärdesinventeringar ligger inte sällan som underlag för bedömningarna.

Inventeringarna har som utgångspunkt att beakta värden med betydelse för den biologiska mångfalden. Då inventeringarna i många fall ligger till grund för vilka naturmiljöer och entiteter som tillkännages ett värde återspeglas detta i MKB:erna som använder dem.

5.2 Mark och vatten

I delen för Mark och vatten kan något annorlunda indikationer på natursyner uppfattas än Naturmiljö-delen, vilket beror på att de ingående aspekterna behandlas olika i miljökonsekvensbeskrivningarna. Utifrån det empiriska materialet tenderar markavsnittet främst beaktas förorenade områden medan miljöaspekten vatten kan delas in i yt- respektive grundvatten.

Temana för del Mark och vatten liknar de teman som tilldelats kategorierna i delen för Naturmiljö. Det som skiljer sig delarna emellan är att Naturmiljö-delen innefattar ett svagt biocentriskt tema medan ett sådant saknas i Mark och vatten-delen. Detta beror på att uttalanden med antydningar på en sådan natursyn saknas i de domäner som hanterar mark och/eller vatten. Den föreliggande delen innehåller även temat *Övrigt* vilket innehåller formuleringar som kan förstås som relevanta för undersökningen men som inte lämpade sig väl för de andra temana. Samtliga kategorier och teman kan överblickas i *Tabell 7* nedan. Därefter förklaras och motiveras de olika kategorierna som har format temana.

Antropocentrism	Stark biocentrism	Stark ekocentrism	Svag ekocentrism	Övrigt
Människan föregår naturen	Enskilda individer/objekt värda att beakta	Arter beaktas	Människan i samspel med naturen	Allmän inriktning
Människans användning av naturen beaktas		Ekologiska helheter/funktioner/processer	Lagstiftning/förordning/intresse/norm	
Naturen som resurs för människan		Ekologiska strukturer tillkännages ett egenvärde	Ekologisk status/värden beaktas om lag/intressen/norm	
Ekonomiska konsekvenser av påverkan på naturen			Orördhet/"Naturlighet"	
Enskilda individer/objekt med betydelse för människan beaktas			Hänvisning till annat avsnitt	
Enskilda arter med betydelse för människan beaktas				

Tabell 7. Teman och kategorier, Mark och vatten

Antropocentrism

Antropocentriska utgångspunkter för mark och vatten återses tydligt genom rubriceringar. Malmbanan hanterar exempelvis vatten under rubriken *Vattenresurser* (Trafikverket, 2016: 21). Genom att referera till vatten som en resurs samt att detta utgör utgångspunkten för konsekvensbeskrivningar kan vattnets användningsvärde för människan ses som centralt. Detta gör att rubriceringen kan härledas till det antropocentriska temat. När konsekvenserna för vatten bedöms är det de berörda vattentäkterna som hanteras. Ett annat tydligt exempel är taget från MKB:n för Simrishamnsbanan som hanterar både mark och vatten under den gemensamma rubriken *Naturresurser* (Trafikverket, 2014b: 169). MKB:n antyder, liksom vad gäller bedömningen av vatten i MKB:n för Malmbanan, att vatten och mark är delar av naturen som är avsedda att användas av människan. Detta tyder på ett tydligt antropocentriskt ställningstagande. Vidare bör tilläggas att MKB-författarna understryker att bedömningen utgår ifrån att användningen av mark, vatten och andra naturresurser sker på ett effektivt och resursbesparande vis (ibid.). I kapitlet för naturresurser i MKB:n för Simrishamnsbanan beaktas enskilda djur då de är betydelsefulla för människan. De djur som hanteras i miljökonsekvensbeskrivningen är kor som är nödvändiga för att bedriva mjölkproduktion (Trafikverket, 2014b: 171). Enskilda djur som inte utgör resurser för människan behandlas inte.

Det empiriska materialet visar på att naturen inte sällan ses som en resurs för människan. Vad gäller miljöaspekten mark innefattar sådana resurser exempelvis hur marken används, att den innehåller värdefullt material samt att det används för masshantering (Trafikverket, 2014b: 169). Resurserna för miljöaspekten Vatten inkluderar exempelvis grund- och dricksvattentäkter (Trafikverket, 2014c: 44). Den antropocentriska tonen understryks i och med att naturen och miljön sällan omnämns. Detta skapas en föreställning om att mark och vatten i egenskap av förutsättning för samtliga livsformer inte beaktas. Understrykas bör att risker i form av föroreningar, negativa konsekvenser på grund- och ytvatten och så vidare inte bara påverkar människor utan också djur och växter. Detta innebär att naturmiljön och dess ingående delar också gynnas som en bieffekt av människans hantering av miljön, om än det sker på antropocentriska grunder.

Stark biocentrism

Ett fåtal biocentriskt laddade formuleringar återfinns i det empiriska materialet. En av dessa återfinns i MKB:n för Olskroken planskildhet och Västlänken:

Påverkan från en permanent avsänkt vattennivå kan också ge effekter på energibrunnar med ett minskat energiuttag. Träd är i första hand beroende av nederbörd och ytligt grundvatten, men kan eventuellt lokalt påverkas av ändrade grundvattenförhållanden (Trafikverket, 2014a: 209).

Ur detta kan tolkas att träd i allmänhet är värda att beakta och att det således finns en grundläggande vilja att undvika skador på samtliga träd i så stor grad som möjligt. Enskilda träd beaktas då de är beroende av vattenförhållandena för sin överlevnads skull. Enskilda entiteter hanteras övergripande i avsnitt för både yt- och grundvatten om än mest när det kommer till grundvatten och grundvattensänkningar.

Enskilda individer och objekt behandlas inte i samtliga MKB:er och vad gäller miljöaspekten mark saknas biocentriska uttalanden helt.

Stark ekocentrism

Värderingar som kan uppfattas som starkt ekocentriskt grundade återfinns i avsnitt som hanterar både mark och vatten men återkommer i relativt liten utsträckning. Ett sådant exempel från markavsnittet är följande citat:

Spridning av förorening kan medföra att människor och ekosystem på olika sätt exponeras och påverkas negativt... (Trafikverket, 2014a: 193)

Ekosystemens exponering för föroreningar, vilket i detta avsnitt avser föroreningar som sprids i och med masshanteringar, beaktas. Utifrån ett markperspektiv hanteras ekosystem på detta sätt enbart i MKB:erna för Olskrokens planskildhet och Västlänken samt Roslagsbanan, vilket innebär att liknande ekocentriskt laddade uttalanden saknas vad gäller markaspekten i de övriga miljökonsekvensbeskrivningarna.

Ekosystem och livsmiljöer för flora och fauna behandlas mer grundligt när det kommer till miljöaspekten Vatten eftersom vattnets ekologiska funktioner är förutsättningar för många former av liv. De ekologiska helheterna beaktas både vad gäller ytvatten och grundvatten, till exempel understryker MKB:n för Västkustbanan att grundvatten har ett värde både ur ett naturresursperspektiv liksom ett naturmiljöperspektiv eftersom grundvattnet både utgör vattentäkter samt att de är "bärare av ekologiska värden" (Trafikverket, 2015: 244).

Svag ekocentrism

Grunder baserade på en svag ekocentrism kan uppfattas mer frekvent i det empiriska materialet i jämförelse med starkt ekocentriska uttalanden. Några av de vanligaste exemplen som kan härleda till den föreliggande natursynen är sådana som följande, tagna från MKB:erna för utbyggnad av tunnelbanan respektive Roslagsbanan:

Grundvattenkänsliga objekt kan även utgöras av naturmiljöer och arkeologiska lämningar. Detta beskrivs i avsnitt 4.2 Kulturmiljö och 4.3 Naturmiljö och rekreation (Stockholms läns landsting, 2015: 34).

Samt:

Söder om Kragstalund station passerar järnvägen ett sammanhängande sumpkogsstråk bestående av fuktskog, mosse och fattigkärr, Byle mosse. Området beskrivs närmare under kapitel 4.5 Naturmiljö (Stockholms läns landsting, 2016: 46).

Genom att hänvisa till andra kapitel visar författarna att de beaktar naturmiljön när det kommer till de aktuella miljöaspekterna men att dessa hanteras under ett annat avsnitt. De ekocentriska grunderna för uttalanden som dessa reflekteras i att naturmiljöerna eller de ekologiska arealerna ses som värdefulla att beakta men eftersom de inte behandlas till fullo i avsnittet kan uttalandet inte räknas som starkt ekocentriskt.

Liksom för delen Naturmiljö har bestämmelser ovanifrån såsom lagstiftning, intressen och miljö kvalitetsnormer stor inverkan på hur miljöaspekterna mark och vatten behandlas i miljökonsekvensbeskrivningarna. Inte sällan utgör exempelvis Vattendirektivet grunden för bedömningarna av mark och vatten. Som förklarar tidigare är dessa inställningar till vatten ekocentriska i meningen att den ekologiska statusen beaktas. Det som gör det svagt ekocentriskt är att de ekocentriska ställningstagandena är sekundära eftersom lagstiftningen

i sig kan uppfattas som det primära. En närliggande tolkning är att ekologiska inslag tycks betraktas enbart på grund av det *måste* beaktas:

Miljö kvalitetsnormerna omfattar ekologisk och kemisk ytvattenstatus samt kemisk och kvantitativ grundvattenstatus. Den ekologiska statusen bedöms i en femgradig skala: hög, god, måttlig, otillfredsställande och dålig medan den kemiska ytvattenstatusen har två klasser: god eller uppnår ej god (Stockholms läns landsting, 2015: 36).

Om de ekologiska funktionerna, strukturerna eller arterna i sig hade utgjort det primära intresset istället för själva lagstiftningen eller regleringen kring entiteterna hade det varit angeläget att placera uttalandet under det ekocentriska temat.

Miljökonsekvensbeskrivningen för Simrishamnsbanan beskriver följande:

SGU har även genomfört en naturvärdesklassning av grusförekomsterna i samarbete med Länsstyrelsen och hänsyn har tagits till botanik, zoologi, landskapsbild, hydrogeologi, kulturminnesvård samt friluftsintrasse (Trafikverket, 2014b: 170).

Detta citat påvisar att naturvärdesklassningen när det kommer till grusförekomsterna innefattar såväl djur och växter som mänskliga intressen. Detta indikerar på att naturen och människan till viss grad hanteras tillsammans, vilket kan ses som en variant av ett allmänt uttryckande. Om flora och fauna inte hade omnämnts explicit hade citatet, om än det skulle vara allmänt uttryckt, inte kunna härledas till stark ekocentrism med säkerhet.

Övrigt

Ett tema som inte återfinns i delen för Naturmiljö innefattar uttalanden som är så pass allmänt uttryckta att de bakomliggande värderingarna inte är möjlig att fastställa. Ett tydligt exempel på detta är taget från Malmbanan som hanterar markaspekten utifrån markföroreningar som beskriver hur järnvägsförslaget förhåller sig till förorenade ytor (Trafikverket, 2016: 21ff). Vilka konsekvenser detta i förlängningen kan ha på människor och djur nämns inte. Eftersom konsekvenserna kan påverka såväl djur och växter som människor är det möjligt att författarna uppfattar att de hanterar dessa tillsammans genom att uttrycka sig allmänt. Då naturmiljön i sig aldrig nämns upplevs svårighet i att placera dessa uttalanden i det biocentriska, ekocentriska alternativt det svagt ekocentriska temat. För att undvika att lägga ord i munnen på författarna ingår dessa typer av uttalanden i kategorin Allmänna uttalanden som i sin tur placerades under temat Övrigt.

Allmänna uttalanden återfinns mest frekvent i avsnitt som hanterar risker såsom föroreningar, översvämning och erosion samt grundvattensänkningar och läckage.

Avslutande kommentarer

Tabell 8 illustrerar översiktligt vilka MKB:er som innehåller indikationer på de olika natursynerna. Liksom vad gäller motsvarande tabell för delen Naturmiljö är syftet att visa innehållet på en övergripande nivå. Exakta siffror är inte av intresse.

	Antropo-centrism	Biocentrism	Ekocentrism	Svag ekocentrism	Övrigt
Olskrokens planskildhet och Västlänken	X	X	X	X	X
Simrishamnsbanan	X			X	X
Mälarbanan	X		X	X	X
Västkustbanan	X	X	X	X	X
Tunnelbanan	X		X	X	X
Roslagsbanan	X	X	X	X	X
Malmbanan	X				X

Tabell 8. Indikatorer på natursyner samt dess frekvens i det empiriska materialet, Mark och vatten

Av innehållsanalysen att döma innehåller delen för Mark och vatten främst antropocentriska ställningstaganden, vilket understryks i och med att naturvärden sällan eller aldrig omnämns i vissa MKB:er. De föreliggande miljöaspekterna hanteras ofta på ett allmänt plan. Ibland omnämns inte naturmiljön men vid andra tillfällen hanteras den i samspel med människan, vilket bidrar till att naturen beaktas på en övergripande nivå. När mer ingående detaljer kring påverkan och konsekvenser på djur- och växtliv skall hanteras hänvisas läsaren ofta vidare till naturmiljö-kapitlet. Detta vittnar om att djur och växter är värda att beakta men att detta görs i ett annat avsnitt av MKB:n.

5.3 Sammanfattning av empirin

Naturmiljön, vilket används som ett samlingsnamn för miljöaspekterna biologisk mångfald, djurliv och växtliv, hanteras olika i miljökonsekvensbeskrivningarna då olika delaspekter beaktas och författarna värderar naturen och dess innehåll på ett något skiftande sätt. Samtliga MKB:er vidhåller att den biologiska mångfalden är värd att bevara men anledningarna till detta varierar och är mer eller mindre uttalade. Att ekocentriska ställningstaganden görs råder det inget tvivel om eftersom den biologiska mångfalden anses värd att skydda i så stor utsträckning som möjligt i samtliga MKB:er som ingår i det empiriska materialet. Det är alltså ingen av MKB:erna som hävdar att naturen och dess ingående delar *inte* är värd att bevara i någon mån. Svagt ekocentriska ställningstaganden manifesterades bland annat i och med ständig referering till naturobjekt och områden som är utpekade som viktiga av högre instanser alternativt att de är sällsynta. Detta vittnar om att enbart vissa delar av naturen är värd att beakta. Analysen tyder på att ekologiska funktioner värderas högt när det kommer till delen Naturmiljö. I flera fall framgår att arter i sin helhet föregår enskilda individer, exempelvis på grund av att naturobjekts funktionella värde för den biologiska mångfalden understryks istället för naturobjektens egenvärde. Ett annat exempel som tyder på att ekologiska helheter föregår individer och objekt återfinns i åtgärdsstrategin att ersätta objekt som skadas eller förstörs i och med förslaget med nya entiteter med samma funktion. Detta påvisar att det ekologiska sammanhanget är av värde snarare än de

enskilda entiteterna. Graden för de ekocentriska ställningstagandena varierar miljökonsekvensbeskrivningarna emellan, både internt och externt.

De dominerande natursynerna som kan urskiljas i det empiriska materialet vad gäller delen för Mark och vatten är av antropocentriskt samt svagt ekocentriskt slag. Detta manifesteras bland annat i rubriceringar som syftar direkt till människans användning av naturen, såsom rubrikerna *Naturresurser* och *Vattenresurser*. Svagt ekocentriska uttalanden består till stor del av hänvisningar till andra avsnitt som avser att hantera naturmiljön samt uttalanden som beaktar natur som är skyddad av lag eller andra regleringar. Utöver detta bör tilläggas att författarna har ett allmänt riktat förhållningssätt till miljöaspekterna vilket gör att de eventuellt kan inkludera konsekvenser för såväl människor som djur och växter. Eftersom naturmiljön och dess ingående delar dock inte omnämns kategoriseras sådana uttalanden i temat *Övrigt* som är avskilt från teman där förmodade natursyner ligger som grund.

I såväl delen för Naturmiljö som delen för Mark och vatten kan indikatorer på flertalet natursyner urskiljas. Av människocentrerade och icke-människocentrerade natursyner var den biocentriska uppfattningen den som kunde urskiljas minst frekvent i de båda delarna.

6 Natursyner i miljökonsekvensbeskrivningar

Synen på naturen som kan urskiljas i det empiriska materialet kan förstås på en mängd olika sätt och den kan på olika vis relateras till delar av tidigare forskning inom ämnet. Detta kapitel avser att diskutera resultatet som bearbetningen av analysmaterialet lett till samt att det skall sättas i relation till teorier och forskning. Otydligheter som har framträtt liksom olika sätt att tolka materialet kommer att lyftas och diskuteras i syfte att skapa djupare insikter om miljökonsekvensbeskrivningarnas miljöetiska ställningstaganden.

6.1 Människans relation till naturen

Miljöetik handlar inte enbart om hur människan ser på naturen utan också om hur hon ser sig själv i relation till naturen. De relationer som kan utläsas kan härledas till hur naturen har uppfattats genom historien. En av dessa relationer är att naturen förser människan med resurser. Här finns en underliggande tanke om att naturen har någonting värdefullt som människan har rätt att använda. Detta kan kopplas till den religiöst grundade natursynen som rådde under den romantiska eran där naturen uppfattades som god och som skapad för människan. Indikatorer som pekar på denna uppfattning återfinns både i delen för Naturmiljö och Mark och vatten. Exempel på detta återfinns exempelvis i MKB:n för Simrishamnsbanan som har rubriken *Naturreсурser* när mark- och vattenaspekterna behandlas. Eftersom utgångspunkten ligger i att det är människans rättighet att använda naturen kan uppfattningen kopplas vidare till den antropocentriska natursynen.

Indikationer som tyder på denna relation återfinns även i MKB:n för Väst kustbanan som förklarar att människan har rätt att bruka och nyttja naturen. Vidare förklaras att människan dock bör göra detta med vördnad och respekt. Detta kan kopplas till uppfattningen om människan som naturens ingenjör eftersom människan har förmåga och makt att ändra miljön runt sig och hon är tillåten att göra detta så länge som hon gör det på ett rättvist och hållbart sätt. Enligt denna uppfattning tycks människans uppgift vara att förvalta och skydda naturen. Vidare kan denna uppfattning sägas vara en grundläggande utgångspunkt inom arbetet med miljökonsekvensbeskrivningar då MKB:er görs för att styra utvecklingen av den fysiska miljön på det mest hållbara sättet så att naturen i minsta möjliga mån påverkas negativt. Eftersom människan måste skydda och omhänderta naturen för att den är skyddsvärd kan synsättet kopplas till en svag icke-antropocentrism.

Gemensamt för de ovanstående relationerna är att naturen värderas som god, dels då den tillhandahåller egenskaper som är värdefulla för människan och dels då den beskrivs som värd att bevara. I förlängningen av den föregående relationsuppfattningen finns det indikatorer som visar på en uppfattning av människan som hotfull gentemot naturen. Eftersom människan kan skada och förgöra naturen ses den som skyddsvärd medan människan kan förstås som ond. Detta kan kategoriseras som en stark icke-antropocentrisk syn på naturen då naturens egenvärde tycks föregå människors intressen av den. Uttalanden som visar på denna syn inkluderar bland annat sådana som vidhåller att människan är ett hot då hon exempelvis förorsakar spridning av föroreningar. Denna relation återfinns både i Naturmiljö och Mark och vatten-delen.

Utöver dessa uppfattningar om människan och naturen kan även den postromantiska synen på naturen uppfattas i det empiriska materialet. Föreställningen av naturen som farlig och hotfull återfinns främst i delen för Mark och vatten och kommer exempelvis till uttryck när

miljökonsekvensbeskrivningarna lyfter erosions- och översvämningrisker. Ett uttalande som härleder till detta är följande citat, taget från MKB:n för Västkustbanan: "beträffande allmänkemiska, icke antropogena parametrar görs bedömningar främst utifrån grundvattnets egenskaper avseende aggressivitet mot byggnadsmaterial..." (Trafikverket, 2015: 244). Här bedöms naturen utifrån dess påverkan på den mänskliga miljön och människors egendomar och naturen tycks ha hotfulla inneboende krafter.

I förlängningen av detta kan ytterligare en uppfattning om förhållningssättet mellan människan och naturen uppfattas. Eftersom naturen är farlig och hotfull måste människan hantera naturen, vilket kommer till uttryck exempelvis i MKB:n för Mäljarbanan där åtgärder för översvämning- och erosionsrisker beskrivs (Trafikverket, 2014c: 43). Naturen kan i och med detta ses som vild och är därmed någonting som människan måste tämja. Även denna relation kan kopplas till synen på människan som naturens ingenjör, riktad åt ett antropocentriskt håll.

De ovanstående relationerna mellan människa och natur är på ett eller annat sätt ojämsställda eftersom de två delarna är skilda från varandra – naturen finns till för människan, människan är farlig för naturen och så vidare. Inte sällan står människan över naturen eftersom hon har förmågan att förändra och kontrollera den. En annan syn på relationen som kan urskiljas i MKB:erna går ut på att människan och naturen samspelar. Detta framträder i uttalanden såsom "sammantaget görs bedömningen att hanteringen och omhändertagandet av förorenade massor innebär en marginell positiv konsekvens för människa och miljö under driftskedet" (Trafikverket, 2014a: 194). Detta uttalande sätter samman människan och miljön och dessa kan således förstås som delar av en helhet, vilket skapar associationer till en holistisk natursyn liksom till Darwins biocentrism där människan ses som en del av naturen. Detta synsätt återfinns främst i delen för Mark och vatten.

Kritik som kan riktas mot indikationer på den sistnämnda relationsuppfattningen är att människan eventuellt enbart omnämner miljön på grund av dess instrumentella värde. Detta kan kopplas till en av de antropocentriskt grundade anledningarna att skydda naturen som bygger på att den ska skyddas för människans egenintressens skull. Detta skulle innebära att människan inte uppfattar sig själv och naturen som jämlika utan att hon ser det som en nödvändighet att beakta naturen då den utgör en basal förutsättning för hennes fortvaro. Eftersom de bakomliggande värderingarna inte framkommer i texterna är det enbart möjligt att spekulera kring detta.

Relationen mellan människan och naturen är komplicerad och viktigt att poängtera är att MKB:erna innehåller flertalet av dessa relationsuppfattningar, vilket vittnar om uppfattningarnas komplexitet. Då ställningstagandena är kontextberoende behöver det inte nödvändigtvis förstås som en motsättning att en och samma domän visar på flertalet relationsuppfattningar. Den dominerande föreställningen som återfinns tycks dock vara att naturen är god och att den tillhandahåller resurser som människan har rätt att använda. Eftersom diskursen för hållbar utveckling inte sällan utgör utgångspunkten för MKB:erna måste människan hantera naturen med respekt och försiktighet.

6.2 Indikatorer på natursyner

I det föregående kapitlet förklarades exempel på hur syner på naturen framträder i MKB:erna. I detta avsnitt diskuteras indikatorerna som visar på natursyner utifrån ett

teoretiskt plan och otydligheter som uppenbarades under bearbetningen av det empiriska materialet avhandlas.

Explicita och implicita indikatorer

De miljöetiska utgångspunkterna är mer eller mindre framträdande i miljökonsekvensbeskrivningarna och natursyner i de termer som hanteras i denna uppsats tas inte upp i det empiriska materialet. Det ställningstagande som görs mest explicit återfinns i MKB:n för Västkustbanan som hänvisar till konventionen om biologisk mångfald och förklarar att ”den nuvarande biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer” (Trafikverket, 2015: 119). Eventuellt kan uttalanden som dessa leda till att människor accepterar all användning av naturen så länge som detta ramverk följs och naturen hanteras med försiktighet. Denna acceptans skulle kunna leda till att människor aldrig reflekterar över möjliga miljöetiska vägval. Ställningstagandet som citerades ovan antar en intergenerationell antropocentrisk anledning för bevarandet av den biologiska mångfalden och kan kopplas till den sistnämnda av de antropocentriskt baserade anledningarna att bevara naturen som lyftes i avsnitt 4.2. Ingen av de andra dokumenten motiverar bevarandet eller användningen av naturen på ett lika explicit vis. Om än utgångspunkten för miljöbedömningen kring naturmiljön i området för Västkustbanan är antropocentrisk, är bedömningen detaljerad. Detta tar sig i uttryck då MKB:n behandlar delar av naturen som de flesta av de övriga miljökonsekvensbeskrivningarna inte gör, exempelvis bedöms den potentiella inverkan på större däggdjur och vilt.

Implicita ställningstaganden som innehåller latent information om natursyner kan uppfattas i analysmaterialet. Ett tydligt exempel på detta återfinns i flertalet MKB:er som i mark- och vattenavsnitten hänvisar läsaren vidare till kapitel som avser behandla naturmiljön där mark och vatten i egenskap av förutsättning för liv ska behandlas. Detta gör att ett relativt människocentrerat intryck kan skapas men den lilla detaljen som en vidarehänvisning innebär vittnar om att påverkan på djur, växter och ekosystem är av betydelse om än de inte hanterar dessa värden i det föreliggande avsnittet. Andra exempel som vittnar om latent innehåll vad gäller natursyner är rubriceringar. Att MKB:n för utbyggnad av tunnelbanan hanterar naturmiljön i samma avsnitt som rekreation förtäljer, som tidigare förklarar, någonting om synen på naturen. Även om de behandlas separat i avsnittet sänder detta ut signaler till läsaren om att naturen tillhandahåller vissa egenskaper och att dessa kan användas av människan.

Antropocentriska anledningar till bevarande

Som beskrivet i avsnitt 4.2 återfinns indikationer på att naturen är värd att bevara för människans egenintressens skull, exempelvis då naturen inrymmer resurser. Som ovan nämnt kopplas naturen, i MKB:n för utbyggnad av tunnelbanan, samman med rekreation, vilket är ännu en antropocentrisk grund för bevarande. Gillespie (1997) understryker att orörda naturområden är av särskilt värde ur detta perspektiv och naturens orördhet är någonting som lyfts vid ett flertal områden.

MKB:n för Olskrokens planskildhet och Västlänken lyfter att solitära träd är värda att bevara och även alléer beskrivs som värdefulla. Solitära träd och alléer är värdefulla bland annat för deras estetiska och till viss del också kulturella värden. Kulturell betydelse som grund för

beaktande återfinns också särskilt i MKB:n för Malmbanan som hanterar rennärigen i naturmiljö-kapitlet.

I och med att begreppet "resurser" används i flertalet MKB:er, särskilt i avsnitt för mark och vatten, kan även en ekonomisk syn på naturen skymtas. Om än inte kostnads-nyttoanalyser genomförs kan ekonomiska aspekter lysa igenom. Ett enskilt fall som kan kopplas till detta är MKB:n för Olskrokens planskildhet och Västlänken som avser att bevara ett träd men bedömer att bevarandet skulle innebära alltför stora kostnader (Trafikverket, 2014a: 174). Detta visar på den ekologiska och ekonomiska motsättningen som omnämndes i det inledande kapitlet till denna uppsats.

Av de anledningar som den tidigare forskningen lyft, är argument som kan kopplas till religion minst synliga i det empiriska materialet. Det som kan utläsas som kan kopplas till detta är de underliggande syner på relationen mellan människan och naturen som nämndes tidigare, vilka går tillbaka till 1700- och 1800-talet som var starkt präglade av religiösa uppfattningar.

Bevarande av individer

Det är tydligt att miljökonsekvensbeskrivningarna utgår från ett företrädande ekosystemfokuserat tankesätt framför ett individfokuserat, vilket påvisar en ekocentrisk riktad icke-människocentrerad världsbild snarare än en biocentrisk. Om än arter sällan hanteras på individnivå kan vissa mönster urskiljas för när de väl beaktas. I stora drag beaktas djur och växter på individnivå om...

- entiteten utgör ett skyddsvärt objekt/individ enligt lag eller förordning, såsom rödlistade eller fridlysa arter;
- objektet tillhandahåller viktiga ekologiska funktioner och/eller utgör en betydande livsmiljö för ett stort antal arter eller arter som är skyddade enligt lag eller förordning;
- entiteten är unik eller ovanlig, exempelvis beskrivs vissa träd som solitära träd och förklaras därmed som viktiga i sig, alternativt;
- objektet utgör en del av ett sammanhang. Till exempel omnämns enstaka träd som ingår i alléer.

Den första anledningen utgår från att individen *måste* beaktas eftersom detta är beslutat på en högre nivå. Den andra baseras på ekocentriska grunder eftersom de enskilda objekten är betydande utifrån ett större ekologiskt perspektiv. De två sistnämnda alternativen kan kopplas till anledningarna att bevara naturen utifrån en antropocentrisk grund eftersom både solitära träd och alléer, som tidigare förklarats, kan tillskrivas estetiska och kulturella värden. Miljökonsekvensbeskrivningarna som hanterar dessa objekt lyfter även att solitära träd och alléer har betydelse för ekologiska värden exempelvis då de utgör betydande livsmiljöer eller fungerar som spridningskorridorer. Understrykas bör att enskilda objekt som må ha liknande funktioner men som inte utgör solitära träd eller träd i en allé inte omnämns, vilket gör dessa omständigheter relevanta att uppmärksamma.

Utöver dessa fall hanteras inte enskilda entiteter i miljökonsekvensbeskrivningarna. Av detta kan tolkas att det inte är individen i sig som har ett värde utan dess instrumentella värde för antingen människan eller den biologiska mångfalden. Individer som inte tillhandahåller några av dessa egenskaper anses inte värda att bevara. Som tidigare förklarat är de ekocentriska uttalandena mer frekvent förekommande än de biocentriska och ett tydligt exempel på detta

är att en värdeskala kan uppfattas i MKB:erna. Denna värdeskala går ut på att ett flertal objekt, individer eller arter föregår en mindre grupp. Antalet individer eller arter används således för att motivera att en miljö är värdefull. Ett exempel på denna mentalitet, där två entiteter är mer värda än en, återfinns i följande formulering: "Göta älvs naturvärden består i den här delen främst av den artrika fiskfaunan..." (Trafikverket, 2014a: 161). Detta ställningstagande indikerar på att värdet ligger i artrikedomen vilket leder till att ett vattendrag med färre arter därmed inte har lika höga naturvärden.

Formuleringar som indikerar på att enbart vissa individer är värda att beakta kategoriseras in i det svagt biocentriska temat. Detta beror på att de, till skillnad från starkt biocentriska formuleringar, visar på att enbart vissa individer av samtliga populationer är värda att beakta. Långt ifrån samtliga individer eller objekt tillskrivs detta värde eftersom enbart sådana som är utpekade av människor som beaktas.

6.3 Allmänna uttalanden

Latent information om natursyner är sådan som kan kopplas till implicita indikatorer på natursyner som återses mellan raderna i domänerna. Med hjälp av analysmetoden ska indikatorerna undersökas så att underliggande natursyner kan uppfattas. Dock är vissa ställningstaganden så allmänt uttryckta att den bakomliggande natursynen inte kan fastställas med säkerhet. Detta gäller en mängd uttalanden i det empiriska materialet, exempelvis då MKB:n för Olskrokens planskildhet och Västlänken listar åtgärder för att skydda vattenmiljöer (Trafikverket, 2014a: 174). Av texten framkommer att det finns en allmän vilja att bevara vattenmiljöerna men varför denna vilja finns förblir oklar. En anledning kan vara för vattenlevande djur- och växters skull men likväl kan anledningen bygga på att vattnet är av särskild betydelse för människans egenintresse. Solitära träd som omnämns i samma MKB är ett annat exempel på ett allmänt uttalande. Solitära träd beskrivs som värdefulla men natursynen bakom ställningstagandet är oklar eftersom konkreta anledningar som förklarar *varför* solitära träd är viktiga saknas.

Ett annat exempel på allmän hantering av miljön är hanteringen av markföroreningar. Inte sällan är avsnitten som beaktar mark rubricerade efter föroreningar, vilket tycks utgöra det relevanta att inkludera när det kommer till miljöaspekten. Samhällsutvecklingens påverkan på både förorenad och icke-förorenad mark förklaras men vilka konsekvenser detta i sin tur kan komma att få på natur, djur och växter framkommer aldrig. Eftersom anledningar bakom beaktandet av markföroreningar inte förekommer går den bakomliggande natursynen inte att fastslå. I några av MKB:erna uttalas dock att föroreningarna bedöms utifrån dess påverkan på människor och miljö (Trafikverket, 2014a: 194; Trafikverket, 2015: 217). Detta visar på att miljön hanteras och beaktas såsom människan i föreliggande bedömningar kring markföroreningar.

MKB:erna tar också upp skyddade och/eller hotade arter. Det är oklart om detta görs för att det faktiskt finns ett intresse att uppmärksamma dessa arter för deras egenvärdes skull eller om det enbart utgör sådant som MKB-författarna *måste* beakta. Inte sällan utgör olika former av skydd och intressen, såsom riksintressen, naturreservat, Natura 2000-områden samt rödlistade arter, själva rubriceringen för konsekvensbeskrivningarna av naturmiljön samt att de ofta utgör utgångspunkten för bedömningarna. Detta skapar en uppfattning om att värdena uppmärksammas enbart för att de måste, vilket i sådana fall skulle kunna tolkas som en förklädd antropocentrism.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns en mängd uttalanden som är så allmänt formulerade att den latent natursynen inte är möjlig att uppfatta.

Medvetenhet

Utifrån det empiriska materialet är medvetenheten kring de egna natursynerna svår att utläsa. Det finns inga konkreta bevis på att en medvetenhet kring natursynerna existerar eftersom explicita ställningstaganden kring detta saknas. Det som pekar på att natursyner inte beaktas aktivt är att värderingar sällan motiveras; det tycks viktigt *att* bevara vissa naturobjekt och funktioner men *varför* det är viktigt framkommer inte. En omedvetenhet kring de egna ställningstagandena tycks även understrykas i och med den täta kopplingen till lagstiftning och utpekade intressen. Detta eftersom MKB-utredarna aldrig behöver reflektera över sina miljöetiska ställningstaganden då de reproducerar de natursyner som ligger till grund för lagstiftningen och andra bestämmelser.

En aspekt som i första anblick kan uppfattas indikerande på medvetenhet kring natursyner är att det tycks vedertaget att den biologiska mångfalden är värd att bevara i största möjliga mån. Detta manifesteras i samtliga MKB:er, exempelvis med hjälp av allmänna hänsynsregler. Det som gör det möjligt att ifrågasätta medvetenheten i detta fall är att det inte framkommer i texterna vilka värden som begreppet "biologisk mångfald" inbegriper. Att förklara att den biologiska mångfalden bör skyddas är ett generellt uttalande och vad som ingår i detta förblir oklart. Som läsare är det svårt att säga emot dessa uttalanden och i och med detta uppstår risken att uttalandena accepteras och inte ifrågasätts. Att sådana ställningstaganden görs innebär att begreppet blir ett övergripande värde som styr miljöarbetet och vad exakt som ingår i arbetet, liksom var gränserna går för vad som kräver mänskliga insatser för bevarande och skapande av biologisk mångfald, läggs i beslutsfattarnas händer som kan tolka det som de vill. Det är tydligt att inte samtliga arter inkluderas i mångfalds-begreppet i det empiriska materialet, exempelvis då det tycks vara arter som redan befinner sig inom utredningsområdet som är värda att beakta medan andra arter ses som oönskade. Att människor använder begrepp på ett så allmänt sätt som exemplet vittar om, visar eventuellt på en omedvetenhet kring de egna miljöetiska ställningstagandena.

Utgångspunkten för den miljöetiska diskursen är att ställningstaganden varierar beroende på underliggande natursyn. Detta innebär att det inte finns några entydiga svar kring värderingar av naturen – det finns inga rätt eller fel ur en objektiv mening. I det empiriska materialet förs inga diskussioner kring värderingars relativitet och eftersom värderingars koppling till ideologiska föreställningar aldrig lyfts tycks en medvetenhet kring natursyner saknas. Genom att tillkännage att det inte finns *en* lösning för vad som bör bevaras utan att detta handlar om grundläggande miljöetiska ställningstaganden skulle medvetenheten göra sig synlig. Då det inte finns ett allmängiltigt "rätt" eller "orätt" ställs också krav på att olika positioner och ställningstaganden måste argumenteras för i miljökonsekvensbeskrivningarna. Att hegemoniska föreställningar kan utläsas kring vad som är värt att bevara och inte i MKB:erna visar på att det finns ett glapp mellan de moralfilosofiska synsätten och det praktiska arbetet kring miljöplaneringen.

6.4 Diskussion

Nedan förs en diskussion kring miljökonsekvensbeskrivningarnas roll som beslutsunderlag samt hur detta kan komma att påverka de natursyner som kan urskiljas i texterna. Vidare diskuteras även natursynernas betydelse för den fysiska planeringen i stort.

MKB som beslutsunderlag

Miljökonsekvensbeskrivningar syftar till att fungera som underlag för beslut. Detta gör det ytterst relevant att MKB:erna är objektiva så att de mest gynnsamma och skonsamma resultaten genereras. Eftersom miljöaspekterna som enligt miljöbalken ska ingå i miljökonsekvensbeskrivningarna aldrig preciseras framkommer subjektivitet i det som författarna väljer att inkludera eller inte. Att enbart utgå från redan konstaterade naturvärden som exempelvis framkommit i naturvärdesinventeringar, via lagstiftning eller regionala eller nationella intressen skulle kunna ses som en ansats till ett objektiva förhållningssätt. Genom att inte lyfta sådant som inte nödvändigtvis måste beaktas behöver inte MKB-utredarna ta ställning och riskeras därmed inte anklagas för att inkludera personliga ställningstaganden i dokumenten. Att referera till lagstiftning må vara det yttersta försöket för utredarna att frånskilja sig sina egna värderingar och anta ett vedertaget förhållningssätt gentemot naturen.

Även om lagstiftningen är utgångspunkten kan ekocentriska och biocentriska ställningstaganden uppfattas. Detta görs exempelvis i och med följande utdrag från MKB:n för Simrishamnsbanan:

Eventuell förlust av biotopskyddade objekt kan kompenseras genom återuppbyggnad av till exempel stenmurar, diken etcetera (Trafikverket, 2014b: 113).

Samt:

Minimering av avverkning av befintlig trädvegetation vid vattendragen (Trafikverket, 2014b: 113).

Av citaten framkommer att naturen, både i form av ekologiska helheter och enskilda objekt, i så hög utsträckning som möjligt bör bevaras och att skada ska undvikas så långt som möjligt.

Då MKB:er ska vara objektiva lagda är det möjligt att argumentera för att utredarnas egna miljöetiska ställningstaganden inte bör framträda. Den vetenskapsfilosofiska utgångspunkten har betydelse i detta sammanhang och ett förhållningssätt är att det är möjligt att uppnå objektivitet genom att enbart reproducera de natursyner som återfinns i underlagsmaterialet. Om detta är utgångspunkten är det möjligt att utredarna har mer eko- eller biocentriska föreställningar än vad som framkommer och att detta inte kommer till uttryck eftersom objektiviteten i sådana fall skulle kunna ifrågasättas. Om detta är fallet är det inte orimligt att föreställa sig att mer vedertagna argument används i syfte att bevara och skydda miljön. Tidigare förklarade antropocentriska anledningar att skydda miljön med tvärtom är det också möjligt att målet är att skydda miljön för dess egen skull men att antropocentriskt laddade argument väger tyngre och att de används på grund av det. Sveriges geologiska institut (SGI) konstaterade, som nämnts i avsnitt 4.3 att antropocentriska argument ofta premieras

eftersom dessa tenderar att väga tyngre än icke-antropocentriska. Ett exempel från det empiriska materialet som må visa på detta är att argumentet att stora däggdjur och vilt bör beaktas eftersom viltolyckor kan ske. Argumentet "djur ska skyddas för sin egen skull" är inte lika slagkraftigt för ett större antal människor som argument som påvisar att människors säkerhet kan riskeras. Om än den yttersta önskan från utredarens sida är att skydda natur, djur och växter, väger antropocentriskt laddade argument tyngre. Om målet är att övertyga beslutsfattarna om att naturobjekt tillhandahåller specifika värden kan det därmed ses som en god strategi att använda antropocentriskt laddade argument för att påvisa att dessa entiteter är viktiga att beakta.

Trots att en tydlig medvetenhet kring de egna natursynerna saknas i miljökonsekvensbeskrivningarna tycks MKB:n för Västkustbanan ha den mest explicita natursynen, vilken är av intergenerationell, antropocentrisk grund. MKB:n förklaras även som en av de mest detaljerade av samtliga dokument i det empiriska materialet, bland annat i och med att den stora däggdjur och vilt hanteras på ett sätt som ingen annan MKB gör (med Simrishamnsbanan som undantag). Detta visar eventuellt på att det är bättre att ha en tydlig bild som motiverar varför det är viktigt att beakta naturen. Om än anledningarna är antropocentriskt grundade kan beslutsfattare bli mer motiverade att värna om naturen än om tydliga motiv hade saknats. Som tidigare beskrivet är det möjligt att vilt beaktas enbart för att det kan innebära risker för människor säkerhet och egendomar men även om detta är fallet bidrar den antropocentriska värdegrunden till att dessa djur över huvud taget behandlas. Detta innebär att dokument som motiverar grundprinciperna kring *varför* saker och ting bör uppmärksammas, tar hänsyn till fler aspekter än de dokument som inte gör det. För att skapa bättre underlag för beslut genom att inkludera fler delasppekter kan det således ses som en fördel att beskriva motiven bakom värderingarna på ett tydligt sätt. Just eftersom dokumentet utgör ett beslutsunderlag blir det relevant att argumentera för ställningstaganden och förklara varför vissa saker är viktiga att bevara och andra inte.

Eftersom MKB:erna beaktar konsekvenser och har möjlighet att påvisa ett utvecklingsförslags påverkan på miljön har MKB:n utrymmet att blockera för önskad utveckling om de negativa konsekvenserna är för stora. Även om MKB:er inte har en bindande verkan har underlaget en indirekt makt att påverka och styra eftersom dokumenten redovisar konsekvenserna för allmänheten och betydande aktörer. För att undvika risken att önskad utveckling stoppas kan det vara en strategi att inte beakta andra miljöaspekter än de nödvändiga, vilket kan vara ytterligare en förklaring till att lagstiftningen har fått så stort utrymme i miljökonsekvensbeskrivningarna. Eftersom MKB:erna har makt att påverka blir det relevant för utredarna att argumentera för sina ställningstaganden så att läsarna kan godta och acceptera dem.

Natursyners betydelse för fysisk planering

Hållbar utveckling är utgångspunkten för den fysiska planeringen i dag. Begreppet *hållbar utveckling* ifrågasätts sällan utan tas som någonting allmänt gott och tycks således vara det optimala att sträva efter. En officiell definition av hållbar utveckling finns inte. Miljökonsekvensbeskrivningar utgör ett verktyg för arbetet mot hållbar utveckling i den fysiska planeringen eftersom syftet med MKB:er är att integrera miljöinnehåll i planeringen. Natursyner ligger till grund för vad som kan förstås som hållbar utveckling eftersom detta styr vad som anses värt att bevara och vad som är möjligt att exploatera. Genom att skapa en medvetenhet kring de olika miljöetiska ställningstagandena kan det gemensamma arbetet

mot hållbar utveckling optimeras eftersom konflikter gällande de grundläggande utgångspunkterna synliggörs samtidigt som nya former av diskussioner ges utrymme. Ökad medvetenhet bidrar till djupare förståelse för uppfattningarna som ligger till grund för olika ställningstaganden, vilket kan ses som eftersträvansvärt ur ett demokratiskt perspektiv. Genom att synliggöra de underliggande ställningstagandena så minskar risken att generella begrepp används, vilka ansvariga kan fylla med egna betydelser och värderingar så att de kan kontrollera utfallet. Genom att exempelvis förklara betydelsen av begreppet "biologisk mångfald" och redogöra för de anledningar som finns för att bevara den, kan olika tolkningar av begreppet synliggöras. Detta leder till en transparent hantering av miljöetiska ställningstaganden som beslutsfattarna i sin tur får ta ställning till. Det öppnar även upp för kritiska bemötanden då människor får utrymme att reflektera över sina egna natursyner och därmed kan bemöta beslutet med motstående argument.

I inledningen lyftes dikotomin som ekonomiska och ekologiska intressen som ofta uppkommer inom fysisk planering. Då ekonomiskt relaterade ställningstaganden sällan omnämns i domänerna tycks de ekologiska värdena premieras i MKB:erna. Detta kan kopplas till Emmelin och Lermans teorier om miljö- och planparadigmen. Planeringstraditionerna som tillhör planparadigmet är sprunget ur Plan- och bygglagen och utgår från mentaliteten att olika intressen skall vägas och att beslut skall fattas utefter detta. Miljöparadigmet är istället sprunget ur miljöbalken och har som utgångspunkt att skydda miljön. Eftersom miljöbalken utgör den främsta utgångspunkten i arbetet med MKB:er kan tydliga kopplingar göras till miljöparadigmet och dess planeringstradition. Emmelin och Lerman lyfter strandskydd som ett exempel som har förmåga att återspegla värderingarna som finns i respektive paradigm; om delaspekterna turism och vattennära boenden beaktas synliggörs kopplingar till planparadigmet medan kopplingarna istället kan föras till miljöparadigmet om upprätthållande av biotopskydd är målet med strandskyddet. Strandskydd beaktas i MKB:n för Simrishamnsbanan, utbyggnad av tunnelbanan samt Malmbanan i delen för Naturmiljö. Det är främst strandskyddets funktion för naturvärden som beaktas men MKB:n för Simrishamnsbanan lyfter också strandskyddsområdets betydelse för mänsklig användning, vilket framkommer i och med följande formulering:

Sege å omfattas av strandskydd. Trafikering på en framtida järnväg gör det omöjligt att utnyttja banvallen som promenadstråk, så som fallet är idag. Om passage ordnas över järnvägen kan det strandskyddade området längs ån fortsatt utnyttjas av allmänheten. Med föreslagen lösning bedöms ny järnväg inte försämra livsvillkoren för växter och djur på sikt (Trafikverket, 2014b: 113).

Detta tyder på att det finns tydligast koppling till miljöparadigmet men att även ställningstaganden relaterade till planparadigmets planeringstraditioner återspeglas i materialet.

Tidigare presenterades två modeller för hållbar utveckling; en där de tre hållbarhetsaspekterna; social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet, är jämnviktiga och en där den ekologiska hållbarheten uppfattas som övergripande. Utifrån resultatet av denna undersökning tycks den sistnämnda, det vill säga hållbarhetsmodellen som dominerar miljöparadigmet, vara den som är närmst kopplad till miljökonsekvensbeskrivningar. Kännetecknande för modellen är att den ekologiska hållbarhetsaspekten utgör en ram för vad som är "tillåtet" när det kommer till användningen av miljön. De sociala och ekonomiska aspekterna måste således anpassas efter detta. Då de ekologiska aspekterna premieras i

det empiriska materialet samt att utvecklingsförslag som innebär alltför stora negativa konsekvenser på miljön kan stoppa ett förslag, kan tydliga kopplingar till denna hållbarhetsmodell skönjas.

Planeringsteoretisk reflektion

Bland MKB-utredare återfinns i dagsläget en frustration över att miljöaspekterna i miljöbalken aldrig definieras. Att de aldrig preciseras skapar å ena sidan en osäkerhet kring vad som bör beaktas vilket kan få negativa följder såsom att viktiga aspekter faller bort. Å andra sidan skapas en möjlighet för utredarna själva att besluta vad som är relevant att inkludera och vad som är möjligt att exkludera. Detta innebär att de har ett större utrymme att agera experter då de ges mandatet att bestämma ingående aspekter själva. Både för- och nackdelar kan därför återfinnas i faktumet att miljöaspekterna aldrig fastslås. Trafikverket tog år 2012 fram rekommendationer för hur de olika miljöaspekterna kan förstås och hur de kan behandlas i praktiken och att Intresset för sådana mallar har ökat tas i uttryck exempelvis då Trafikverkets rekommendationer uppdaterades i februari år 2017.

För att optimera innehållet i MKB:er trots knappa resurser önskar MKB-författare att effektivisera arbetet genom att ställa upp ramar vad som bör ingå i dokumenten. Detta bidrar till att hanteringen rör sig allt närmare en rigid form av planering. Eventuellt visar detta på en trend att planerare och utredare eftersöker mer handfasta sätt att hantera arbetet på, vilket kan härleda till en form av neo-rationell planering. Genom att forma mallar över vad som är relevant att inkludera och beakta kan arbetet effektiviseras samtidigt som det riskerar att låsas fast till en alltmer mekanisk planeringsmodell. Ett exempel på detta är att värden som Natura-2000, art- och biotopskydd, riksintressen och så vidare ses som boxar som författarna "checkar av" så att dessa inte behöver undersökas ytterligare. Dessa mallar skulle kunna förstås som en räddning från den personliga ångest som uppstår inför valen kring vad som bör beaktas och inte i MKB:erna och mallarna skulle kunna förstås som ett sätt att kringgå problemet. Möjligtvis skulle det vara mer givande om krav ställdes på ökad medvetenhet kring problematikens komplexitet, vilken kräver mer av hur en MKB produceras och där redovisning av val och argument för ställningstaganden är nödvändiga.

Övriga reflektioner

En extern faktor som har inverkan på hur natursynerna tas i uttryck i MKB:erna är marknaden. Samtliga MKB:er i denna undersökning är gjorda av konsultbolag. Beställare vill ofta ha en utförlig MKB för ett så lågt pris som möjligt och priset utgör en betydande del när det kommer till vilket bolag som beställaren ska anställa. Detta bidrar till att företagen måste effektivisera arbetet för att få fram bra resultat med begränsade resurser. Att resurserna är begränsade får konsekvenser på kvalitén på MKB:n eftersom mer tid kan läggas på sådana där mer resurser finns att tillgå. Detta har inverkan på detaljeringsgraden i och med att de med knappa resurser blir mer svepande och sådana med goda resurser kan inbegripa en större mängd aspekter på en mer detaljerad nivå. Natursynerna kan vara svårare att uppfatta i en MKB som enbart hanterar miljöaspekterna på en generell nivå medan exempelvis enskilda individer eller objekt kan ges större utrymme i ett mer detaljerat dokument. Då resurserna avgränsar MKB:ns storlek och detaljeringsgrad uppstår en risk att möjligheten att beakta enskilda individer och objekt begränsas, även om det är önskvärt. Tilläggas bör att det heller inte är möjligt att beakta varje enskild växt, individ eller art. Detta kan vara en

bidragande faktor till att biocentriska indikatorer har kommit att försummas i det empiriska materialet.

En faktor som påverkar vad som behandlas i miljökonsekvensbeskrivningar, som i förlängningen kan ha kommit att påverka hur synen på naturen uppfattas, är de geografiska förutsättningarna. Ett tydligt exempel som vittnar om detta återfinns i MKB:n för utbyggnad av tunnelbanan. Då naturmiljöerna som finns inom utredningsområdet befinner sig i urbana miljöer består de till stor del av parker och alléer, vilka är skapade och kontrollerade av människan. Detta bidrar möjligtvis till att enskilda objekt får större betydelse än sådana som finns i expansiva, orörda naturområden. I MKB:n för utbyggnad av tunnelbanan lyfts exempelvis betydelsen av enstaka träd som återfinns på en kyrkogård. Detta kan eventuellt vara kopplat till att naturområden i urbana miljöer ofta uppfattas som rekreationsområden eftersom grönytor är mer sällsynta än i rurala miljöer. I och kring städer arrangeras även parkmarker som inte sällan skapas just för att finnas till för människor. Detta kan ha inverkan på hur naturmiljön värderas. Ett annat exempel som vittnar om betydelsen av de geografiska förutsättningarna återfinns i MKB:n för Malmbanan då den beaktar rennärning.

Miljökonsekvensbeskrivningen för Simrishamnsbanan är ännu ett exempel på hur de geografiska förutsättningarna påverkar innehållet i dokumentet. Eftersom utredningsområdet domineras av brukad mark är utgångspunkten att djur och växter i området är beroende av ett fortsatt jordbruk. I MKB:n blir det, på grund av detta, relevant att i naturmiljö-delen beakta människans möjlighet att bruka marken, vilket kan uppfattas som en antropocentrisk utgångspunkt.

Avslutningsvis bör poängteras att det är omöjligt att komma ifrån att miljökonsekvensbeskrivningar är skapade av och för människor samt att de ska fungera som underlag för beslut. Detta gör det till en angelägenhet att ifrågasätta om det är möjligt att anta en annan miljöetisk utgångspunkt än en antropocentrisk. Är det möjligt att *inte* sätta människan i centrum i ett arbete som i grunden går ut på att tillfredsställa människans behov?

I och med att viss natur beaktas enligt naturvärdesinventeringar samt att viss natur på förhand har tilldelats specifika värden då de är skyddade i olika former, kan ett slags "filter" urskiljas. Redan innan miljöbedömningar görs har således MKB-utredarna fått en idé kring vad som skall ingå, hur de bör värdera olika delar av miljön och vad de bör kolla efter. Detta filter bidrar eventuellt till att delen i MKB:erna som hanterar naturmiljön blir ekocentriskt riktad eftersom utgångspunkten just ligger i att naturmiljön, enligt dessa skydd, är värd att beakta och bevara. Vidare skulle de delar av naturen som inte behandlas i förväg, som alltså inte räknas in som värdefull natur, kunna kategoriseras som "icke-natur", vilket istället hanteras som resurser. Detta skulle i sin tur kunna förklara att antropocentrismen får större utrymme i delen för Mark och vatten.

7 Slutsats

En mängd olika natursyner kan skymtas i miljökonsekvensbeskrivningarna. Delen för Naturmiljö domineras av en starkt ekocentrisk samt en svagt ekocentrisk natursyn eftersom den biologiska mångfalden konstateras vara värd att beakta. Analysen visar på att naturen inte enbart värderas utifrån dess betydelse för människan utan att den i sig bör bevaras i så stor utsträckning som möjligt. Detta tas i uttryck exempelvis i och med att ekologiska funktioner och strukturer värnas om. Tydligt blir också att de ekologiska helheterna föregår enskilda individer då de delar av naturmiljön som går förlorad i och med den föreslagna utvecklingen ska ersättas med nytt innehåll med motsvarande funktion. Detta visar på att de enskilda entiteterna inte utgör det primära intresset utan att det är helheterna och strukturerna som i första hand är önskvärda att bevara. Delen för miljöaspekterna Mark och vatten domineras av en antropocentrisk natursyn. Ett av de tydligaste exemplen på detta är att mark och vatten i MKB:n för Simrishamnsbanan hanteras under rubriken *Naturresurser*, vilket antyder att vatten och mark i första hand finns till för människans förfogande och att värdena bedöms utefter dess betydelse för människan och hennes behov. Subtila icke-antropocentriska ställningstaganden kan uppfattas i Mark och vatten-delen då läsare hänvisas vidare till andra kapitel när aspekterna behandlas utifrån dess egenskap som förutsättning för liv. Av det empiriska materialet att döma tycks medvetenheten kring de egna miljöetiska ställningstagandena i MKB:erna vara begränsade. Det som pekar på en omedvetenhet kring natursynerna är att ställningstaganden sällan motiveras och att alternativa värderingar aldrig lyfts. Anledningarna som gör att vissa strukturer, funktioner, arter eller objekt ses som värda att bevara förblir därmed oklara.

Analysen visar på flertalet relationer mellan människan och naturen emellan. Även om ekocentriska uppfattningar kan uppfattas är utgångspunkten ofta att människan står över naturen och att hon kan använda den som hon behagar, så länge som hon gör det med vördnad och respekt. Detta visar på en ensidig relation där människan står över naturen. Denna utgångspunkt är svår att komma ifrån eftersom samhällsutveckling bygger på detta synsätt; människan har förmågan att förändra miljön runt sig och har därför befogenhet att göra det.

Natursynen som kan uppfattas i MKB:erna är inte olik den som tidigare forskning visar att nationell och internationell miljölagstiftning tillhandahåller. Enligt miljöbalkens första paragraf tillkännages naturen ett skyddsvärde och detta återspeglas i det empiriska materialet. Analysen visar på en stark koppling mellan miljökonsekvensbeskrivningarna och lagar och förordningar kopplade till miljön. De natursyner som framträder i underlagsdokumenten präglar MKB:erna i stor utsträckning. Eftersom de uttalade värdena *måste* beaktas i bedömningarna återspeglas de natursyner som ligger till grund för lagstiftningens och utpekade intressen. Lagstiftningen och andra bestämmelserns betydande ställning inom MKB-arbetet riskerar att leda till att problematiken kring miljöetiska ställningstaganden och vägskäl aldrig reflekteras över. För att visa på medvetenhet kring de egna ställningstagandena är det av vikt att redogöra för olika val samt att argumentera för valda ställningstaganden.

MKB:er är av betydelse för den fysiska planeringen då dokumenten syftar på att integrera miljöinnehåll i planeringen samt att de redovisar en samlad bedömning av betydande miljöpåverkan som samhällsutveckling kan innebära. Av de tre hållbarhetsaspekterna är det den ekologiska hållbarheten som premieras i MKB:erna eftersom dokumentet sätter upp ramar för vilken utveckling som "tillåts" utifrån dess påverkan på naturmiljön. Den allmänna utgångspunkten för planering i dag är hållbar utveckling. För att främja hållbar utveckling är

det av betydelse för den fysiska planeringen i allmänhet att tillkännage miljöetiska ställningar och natursyner eftersom detta påverkar prioriteringar inom beslutsfattandet.

8 Avslutande kommentarer

Genom att addera egna reflektioner kan teoretiseringen kring miljökonsekvensbeskrivningarna och slutsatserna av undersökningen sättas i kontrast till planeringspraktiken. För att komplettera undersökningen förs en kritisk diskussion kring analysmaterialet och avslutningsvis tillkommer förslag på framtida forskning av intresse för föreliggande forskningsfält.

8.1 Egna reflektioner

MKB:er syftar till att på ett objektivt sätt bedöma konsekvenserna som exempelvis en plan, policy eller ett projekt har på miljön för ett givet område. Om än målet är att vara objektiva är detta inte möjligt att fullkomligt uppnå. Ett vetenskapligt förhållningssätt i strävan efter objektivitet har utgångspunkten att objektivitet uppnås genom användningen av lagstiftning eller konstaterade intressen. Detta tycks skapa distans från egna värderingar samtidigt som ansvaret läggs på lagstiftningen. Eftersom MKB:er fungerar som ett beslutsunderlag kan det dock tyckas vara relevant att addera ytterligare värden som lagen inte täcker. Problematik riskeras att uppstå om relevanta naturvärden faller bort för att de inte beaktas av lagen och detta understryker vikten av att MKB-utredare är uppmärksamma och att de själva reflekterar över vilka värden som är relevanta att beakta.

För att miljökonsekvensbeskrivningar ska fungera som ett värdefullt underlag för fysisk planering är det av betydelse att värderingar och ställningstaganden motiveras samt att inkluderandet av olika delar förklaras. Eftersom ställningstaganden grundar sig i ideologiska föreställningar blir det relevant att explicitgöra utgångspunkterna i MKB:er istället för att låtas som att det finns en allmängiltig sanning. Detta innebär att MKB:erna skulle behöva bli mer argumenterande och att positioner inte ses som definitiva faktum.

Genom att förklara varför vissa aspekter är värda att beakta utifrån specifika miljöetiska utgångspunkter synliggörs att det finns andra utgångspunkter och att det således finns flertalet val att göra när det kommer till att välja miljöetiska ställningstaganden. Eftersom dokumenten avser att begrunda beslut av politiker och planerare är det av ytterst vikt att MKB-utredarna argumenterar för olika perspektiv och att de förklarar sina ställningstaganden. MKB-författarna har en särskild syn på naturen som med stor sannolikhet skiljer sig från beslutsfattarna och genom att förklara sina ståndpunkter och argumentera för sin uppfattning om naturen och människans relation till detta tvingas beslutsfattarna ta ställning och i förlängningen också argumentera för sina ställningstaganden. Detta bidrar till en ökad transparens vilket i sin tur ökar möjligheten att ställa sig kritisk till de beslut som fattas. Denna undersökning visar på att det finns ett glapp mellan teori och praktik när det kommer till forskningsområdet miljöetik. Detta tas i uttryck då natursyner och uppfattningar kring naturen aldrig diskuteras eller tillkännages. Som Agenda 21 understryker skapar medvetenhet kring naturuppfattningar bättre förutsättningar för att fatta önskvärda beslut. Genom att förklara varför man väljer att se till vissa saker och andra inte kan en bättre koppling mellan praktiken och teorin skapas.

Att bestämmelser på högre nivåer ges ett omfattande utrymme i MKB:erna kan, som tidigare förklarat, eventuellt visa på en form av "Excelplanering". Att miljöaspekterna aldrig definieras eller preciseras kan upplevas som ett problem eftersom detta gör att det blir oklart vad som bör beaktas och vilka delar som bör hanteras i miljöbedömningarna. Att lagstiftningen

är öppet formulerad har både positiva och negativa konsekvenser. Fördelar med att inte låsa fast innehållet är att det blir möjligt att anpassa MKB:er efter varje plan; det som blir relevant att inkludera tas med medan andra sällas bort. Eftersom undersökningen visar på att lagstiftningen ofta är utgångspunkten för undersökningen kan en öppen lagstiftning även innebära att MKB-författarna måste tänka igenom exakt vad det är som bör ingå. En nackdel med att miljöaspekterna aldrig definieras är att värden som borde ingå riskerar att falla bort eftersom dessa inte *måste* beaktas. En risk är att författarna underskattar inverkan och konsekvenserna inom vissa områden vilka alltså kan komma att falla bort och eftersom lagen inte specificerar att dessa måste ingå kan de inte heller ställas inför svår försummelser.

För att lösa denna problematik kan hjälpmedel för MKB-författare utvecklas som synliggör möjliga miljöetiska ställningstaganden. Genom att redovisa olika miljöetiska grunder och vad dessa kan leda till rent praktiskt, blir det möjligt för utredare och beslutsfattare att reflektera över sina värderingar. I och med att medvetenheten kring detta skapas ställs i sin tur högre krav på de inblandade aktörerna att motivera för sina beslut eftersom möjligheten till kritisk ökar i takt med transparensen.

8.2 Kritisk diskussion

Viss problematik har uppstått i takt med bearbetandet av texterna. Förförståelse lyftes tidigare som en faktor som kan påverka bearbetningen. Att temana utformades efter begrepp som använts i forskningsöversikten skulle kunna förstås som en direkt konsekvens av förförståelsen. Frågeställningen och teoretiska ramverket föregick temana, som under analysen tycktes vara de mest lämpliga sett till syftet. En medvetenhet kring negativa effekter av förförståelse har ständigt hållits i åtanke vilket förhoppningsvis har bidragit till minskade effekter.

Eftersom indikatorer på natursyner har varit det vägledande i syfte att söka utvinna de underliggande natursynerna har enskilda formuleringar givits mycket fokus. Enskilda meningar kan ge sken om exempelvis en biocentrisk utgångspunkt om man läser de isolerade från sin kontext medan dokumentet i sin helhet möjligtvis visar på en annan utgångspunkt. För att undvika problematik som denna har målet varit att stundvis lyfta blicken från de enskilda meningsbärande enheterna i texterna i syfte att få en överblick kring hur MKB:n som helhet förhåller sig gentemot naturen. En annan osäkerhet som uppstod handlar om den ojämnt fördelade vikten som argument har. Eftersom miljökonsekvensbeskrivningar ska fungera som beslutsunderlag blir det relevant för författarna att skapa tydliga och välmotiverade argument för bevarande och exploaterande. Detta skapar eventuella fel eftersom författarna kan ha som mål att bevara naturen för dess egen skull men att de formulerade motiven till bevarandet kan vara antropocentriskt lagda. Detta riskerar att påverka undersökningens validitet negativt och genom att lyfta denna problematik uppmanas läsaren till ett kritiskt förhållningssätt.

Även om en medvetenhet kring natursyner är önskvärd är det viktigt att minnas att natursyner är mer komplexa än vad begreppen antropocentrism, biocentrism och ekocentrism kan fånga in. Det är relevant att poängtera att dessa tre perspektiv inte är motsatsparter utan att de i många fall går in i varandra, vilket kan göra det svårt att bedöma den exakta natursynen. Att natursyner ofta inte är kompletta utan skiftar beroende på kontext bidrar också till att det blir svårt att placera natursyner i fack.

För att säkerställa aktualiteten är de valda analysenheterna framtagna tidigast år 2014, vilket i skrivandets stund är tre år sedan. Under undersökningstiden färdigställdes det nya MKB-direktivet, vilket offentliggjordes i maj 2017. Förändringarna i miljöbalken påverkar inte premisserna för undersökningen och därmed inte heller undersökningens aktualitet.

8.3 Förslag på framtida forskning

Förhoppningen är att denna undersökning ska motivera till vidare forskning inom ämnet. För att få en ännu bättre förståelse för hur natursyner framträder i miljökonsekvensbeskrivningar hade en analys av andra miljöaspekter och delar av dokumenten varit intressant. Det hade även varit intressant att undersöka andra planeringsdokument, såsom översiktsplaner.

För att få ännu ett perspektiv på natursynerna i MKB:erna hade det varit givande att genomföra intervjuer med MKB-författare. Detta skulle tillåta en mer valid bild av de natursyner som faktiskt ligger till grund för dokumenten. Detta hade även möjliggjort för en analys kring hur författarnas underliggande uppfattningar av naturen framträder i MKB:erna. Detta hade eventuellt synliggjort tolkningsproblematiken som uppstår när underliggande natursyner ska förstås enbart utifrån indikatorer. För en bredare förståelse skulle även internationella miljökonsekvensbeskrivningar vara intressanta att undersöka. Detta hade möjliggjort för komparativa studier olika nationer emellan.

För att undersöka betydelsen som natursynerna har på beslutsfattare hade det varit intressant att undersöka beslutsfattarnas mottaglighet av de olika naturuppfattningarna. Detta skulle kunna göras genom att undersöka hur beslutsfattarna ser på naturen och i vilken utsträckning som det är av betydelse att motivera miljöetiska ställningstaganden i beslutsgrundande dokument.

Källförteckning

Tryckta källor

- Balfors, B. (1994), *Miljökonsekvensbeskrivning i arbetet med fördjupad översiktsplan: Exemplet Karstorp i Norrköping*. Stockholm: Byggeforskningsrådet.
- Bergström, G. & Boréus, K. (2012), "Idé- och ideologianalys"; ur *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (Red. Bergström, G. & Boréus, K.). 3. Uppl. Lund: Studentlitteratur AB.
- Bernes, C. & Lundgren, L. J. (2009), *Bruk och missbruk av naturens resurser: En svensk miljöhistoria*. Naturvårdsverket: Värnamo.
- Bjereld, U., Demker, M. & Hinnfors, J. (2009), *Varför vetenskap?* 3. uppl. Lund: Studentlitteratur AB.
- Bryman, A. (2002), *Samhällsvetenskapliga metoder*. 1. uppl. Malmö: Liber AB.
- Bryman, A. (2012), *Social Research Methods*. 4. Uppl. Oxford: Oxford University Press Inc.
- Flyvbjerg, B. (2006), "Five Misunderstandings About case-Study Research"; ur *Qualitative Inquiry*. 12(2), s. 219-245.
- Gillespie, A. (1997), *International Environmental Law, Policy and Ethics*. Oxford: Oxford University Press
- Glasson, J., Therivel, R. & Chadwick, A. (2005), *Introduction to Environmental Impact Assessment*. 3. Uppl. Abingdon: Routledge.
- Grønmo, S. (2006), *Metoder i samhällsvetenskap*. Malmö: Liber AB.
- Hedlund, A. & Kjellander, C. (2007), *MKB: Introduktion till miljökonsekvensbeskrivning*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Larsson, S. (2014), *Law and Spatial Planning: Socio-Legal Perspectives on the Development of Wind Power and 3G Mobile Infrastructures in Sweden*. Doktorsavhandling i fysisk planering. Karlskrona.
- Lindgren, S. (2014), "Kvalitativ analys"; ur *Introduktion till samhällsvetenskaplig analys* (red. Hjerm, M., Lindgren, S. & Nilsson, M.). 2. uppl. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Lundman, B. & Hällgren Graneheim, U. (2012), "Kvalitativ innehållsanalys"; ur *Tillämpad kvalitativ forskning inom hälso- och sjukvård* (red. Granskär, M. & Höglund-Nielsen, B.). 2. Uppl. Lund: Studentlitteratur AB.
- Reichhoff, J.H. (2010), *Stabila ojämvikter: framtidens ekologi*. Göteborg: Daidalos AB.
- Samuelsson, L. (2008), *The Moral Status of Nature: Reasons to Care for the Natural World*. Umeå: Umeå universitet.
- Stenmark, M. (2000), *Miljöetik och miljövard*. Lund: Studentlitteratur.

Therivel, R. (2010), *Strategic Environmental assessment in Action*. 2. Uppl. London: Earthscan.

Wandén, S. (1992), *Etik och miljö: de svåra vägvalen i ny belysning*. 1. Uppl. Stockholm: Norstedts juridik.

Worster, D. (1996), *De ekologiska idéernas historia*. Stockholm: SNS Förlag.

Digitala källor

Calluna (2016), *Naturvärdesinventering: Hallegårdsvägen, Partille kommun 2016*.

<https://www.partille.se/siteassets/bygga-bo--miljo/detaljplaner/bostader-vid-hallegardsvagen-savedalen/nvi-calluna-20160610.pdf> [hämtad: 2017-04-28].

De Jong, J., Brandel, M., Erlandsson, Å., Jordan, S., Lundberg, K., Olsson, M., Rülcker, C. & von Stedingk, H. (2015), *Förvaltningen av torvtäckt skogsmark med avseende på klimat och naturvärden. Slutrapport*.

<https://www.energimyndigheten.se/contentassets/0fe36d82aacc46deae659e396ed64aba/svensk-torv-6.pdf> [hämtad: 2017-04-03].

DN (2017), *Sverker Sörlin: Antropocen – ett ord för framtiden*. Publ. 2017-04-08.

<http://www.dn.se/kultur-noje/sverker-sorlin-antropocen-ett-ord-for-framtiden/> [hämtad: 2017-05-22]

Ecocom (2015), *Naturvärdesinventering vid Duvhällen, 2015*.

<http://www.lansstyrelsen.se/upsala/SiteCollectionDocuments/Sv/miljo-och-klimat/verksamheter-med-miljopaverkan/pagaende-miljoprovningarsarenden/vindkraftsprovningar/vindpark-duvhallen/ansokan-mkb/bilaga2-9-naturvardesinventering.pdf> [hämtad: 2017-04-28].

Emmelin, L. & Lerman, P. (2006), *Styrning av markanvändning och miljö*. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:836640/FULLTEXT01.pdf> [hämtad: 2017-02-14].

Europeiska kommissionen (2016), *Sustainable Development*.

<http://ec.europa.eu/environment/archives/eussd/index.htm> [hämtad: 2017-03-01].

Försvarsmakten (2016), *Miljölagstiftning*.

<http://www.fmv.se/sv/Verksamhet/Miljoarbete/Miljokrav-vid-upphandlingar/Miljologstiftning/> [hämtad: 2017-02-21].

Helmfrid, H. (2007), *Natursyn: Tre svar på vad naturen är*.

http://pub.epsilon.slu.se/9416/7/helmfrid_h_130207.pdf [hämtad: 2017-01-25].

Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien (2011), "Biologisk mångfald och torv – hur undviker vi konflikter och konkurrens?" (av: de Jong, J.). *Centrum för biologisk mångfald*.

<http://www.ksla.se/wp-content/uploads/2011/06/Johnny-de-Jong-Biologisk-m%C3%A5ngfald-och-torv.pdf> [hämtad: 2017-04-03].

Miljömål.se (2016a), *Ett rikt växt- och djurliv*. <http://www.miljomal.se/sv/Miljomalen/16-Ett-rikt-vaxt--och-djurliv/> [hämtad: 2017-03-01].

- Miljömål.se (2016b), *Levande sjöar och vattendrag*. <http://www.miljomal.se/sv/Miljomalen/8-Levande-sjoar-och-vattendrag/> [hämtad: 2017-03-01].
- Miljömål.se (2016c), *Myllrande våtmarker*. <http://www.miljomal.se/sv/Miljomalen/11-Myllrande-vatmarker/> [hämtad: 2017-03-01].
- Miljömål.se (2016d), *Levande skogar*. <http://www.miljomal.se/sv/Miljomalen/12-Levande-skogar/> [hämtad: 2017-03-01].
- Miljömål.se (2017), *Miljömålen*. <http://www.miljomal.se/sv/Miljomalen/> [hämtad: 2017-03-01].
- Nationalencyklopedin (2017), *Etik: enkel beskrivning*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/etik> [hämtad: 2017-01-27].
- Naturvårdsverket (u.å.), *Sveriges miljömål*. <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Sveriges-miljomal/> [hämtad: 2017-03-01].
- Naturvårdsverket (2015a), *Hållbar utveckling med miljöbalken*. <http://naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Rattsinformation/Miljobalken/> [hämtad: 2017-02-21].
- Naturvårdsverket (2015b) *Mot en hållbar stadsutveckling: med fokus på miljömålen i planeringsprocessen*. <https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6664-2.pdf?pid=16479> [hämtad: 2017-03-01].
- Naturvårdsverket (2016a), *Miljö kvalitetsmålet*. <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Sveriges-miljomal/Miljokvalitetsmalen/> [hämtad: 2017-03-01].
- Naturvårdsverket (2016b), *Naturvård*. <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Naturvard/> [2017-04-05].
- Research Methods Knowledge Base (2006), *Reliability & Validity*. <https://www.socialresearchmethods.net/kb/relandval.php> [hämtad: 2017-05-09].
- SGI (2016), *Markmiljöns skyddsvärde: En härledning med utgångspunkt i miljöetik och lagstiftning*. Publ. 27. <http://www.swedgeo.se/globalassets/publikationer/sgi-publikation/sgi-p27.pdf> [hämtad: 2017-02-21].
- SVT (2008), *Nationalstadsparken - Norra länken viktigare än lagen*. Publ. 6 mars. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/nationalstadsparken-norra-lanken-viktigare-an-lagen> [hämtad: 2017-05-19]
- Swedish Standards Institute (u.å.) *Naturvärdesinventering*. <http://www.sis.se/anl%C3%A4ggningsarbete/allm%C3%A4nt/sis-tk-555> [hämtad: 2017-04-28].

Offentliga handlingar och publikationer

Boverket (2006), *Miljöbedömningar för planer enligt plan- och bygglagen: en vägledning*.

Boverket (2011), *Sammanställning av nationella mål, planer och program av betydelse för fysisk samhällsplanering: Delrapport*.

Boverket (2012), *Vision för Sverige 2025*.

FN (1987), *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*.

Jordbruksverket (2012), *Hållbar konsumtion av jordbruksvaror: Hållbar samhällsutveckling – vad innebär det?*

Proposition 1997/98:45: *Miljöbalk*.

Regeringen (2017), *Lagrådsremiss: miljöbedömningar*. 27 april 2017.

Svenska lagar och förordningar

Miljöbalk (SFS 1998:808).

Miljökonsekvensbeskrivningar: empiriskt material

Stockholms läns landsting (2015), *Miljökonsekvensbeskrivning: Järnvägsplan gällande utbyggnad av tunnelbana mellan Odenplan och Arenastaden. Samrådshandling 2015-11-26*.

Stockholms läns landsting (2016), *Roslagsbanan: Miljökonsekvensbeskrivning för järnvägsplan Kapacitetsförstärkning Täby Kyrkby – Kragstalund. 2016-04-20 [Externt uppdragsnr: 106273112]*.

Trafikverket (2014a), *Järnvägsplaner: Olskroken planskildhet och Västlänken: Miljökonsekvensbeskrivning. 2014-09-01, rev. 2014-11-07*.

Trafikverket (2014b), *Järnvägsplan inklusive miljökonsekvensbeskrivning: Simrishamnsbanan delen Malmö – Tomelilla. Samrådshandling maj 2014 [Uppdragsnr. 107795]*.

Trafikverket (2014c), *Miljökonsekvensbeskrivning till detaljplan Mälarbanan, Spånga-Barkarby. Samrådshandling 2014-05-12*.

Trafikverket (2015), *Miljökonsekvensbeskrivning: Varbergstunneln, Västkustbanan, Varberg-Hamra. 2015-08-20, rev. 2015-09-28 [Projektnr: 101107]*.

Trafikverket (2016), *Miljökonsekvensbeskrivning: Lappberget bangårdsförlängning, Malmbanan. 2016-03-03 [Uppdragsnr: 138248]*.

Ordlista

Antropocentrisk natursyn

Antropocentrism eller människocentrerad natursyn utgår från att endast människan tillerkänns ett egenvärde och naturen enbart har ett instrumentellt värde. Det finns två underkategorier av antropocentrism: intragenerationell respektive intergenerationell antropocentrism.

Biocentrisk natursyn

Den biocentriska natursynen är en av två delar av den icke-människocentrerade världsbilden som således värderar naturens egenvärde högre än dess instrumentella värde. Natursynen innebär att enskilda individer och objekt av fauna och flora har ett inneboende värde. Det finns tre underkategorier av biocentrism: stark biocentrism, djurrättighetsbiocentrism respektive svag biocentrism.

Djurrättighetsbiocentrism

Enskilda människors handlingar gentemot naturen och föreslagna miljöåtgärder bör bedömas på basis av hur de påverkar alla levande varelsers välbefinnande, dock i första hand människors och kännande djurs välbefinnande (Stenmark, 2000: 186, 188).

Egenvärde

Egenvärde kan definieras som antingen ett icke-instrumentellt värde eller ett inneboende värde. Det icke-instrumentella värde är det värde som människor tillskriver olika entiteter. Människans värderande är således en förutsättning för denna form av egenvärde. Ett inneboende värde är det värde som en individ, objekt eller annat sägs tillhandahålla oberoende av människan (Stenmark, 2000: 41, 43).

Ekocentrisk natursyn

Den ekocentriska natursynen är en av två delar av den icke-människocentrerade världsbilden som således värderar naturens egenvärde högre än dess instrumentella värde. Denna innebär att ekologiska helheter såsom exempelvis ekosystem och ekologiska strukturer har ett inneboende värde och att dessa helheter föregår enskilda individer. Det finns två underkategorier av ekocentrism: stark respektive svag ekocentrism.

Ekologisk funktion

En ekologisk funktion innebär faktorer som bidrar till att ekosystem hålls aktiva. Sådana funktioner innefattar exempelvis livsmiljöer, rastplatser, födoplastser, med mera.

Icke-människocentrerad världsbild

En icke-antropocentrisk världsuppfattning där naturens egenvärde föregår dess instrumentella värde. Biocentriska och ekocentriska natursyner ingår i den icke-människocentrerade världsbilden

Instrumentellt värde

Någonting tillskrivs ett värde först när det kan användas av människan. Synonyma termer inkluderar resursvärde och användarvärde (Stenmark, 2000: 40).

Miljöetik

Etik handlar om vad som är rätt och fel, inte enligt lag utan vad som är moraliskt rätt och fel (Nationalencyklopedin, 2017). Miljöetik representerar den etiska relationen mellan människor och naturen samt de värdemässiga ställningstaganden som styr människors sätt att förhålla sig till naturen, både medvetet och omedvetet (ibid.: 190). Humanetik representerar de etiska relationerna människor emellan och de värdemässiga ställningstaganden som styr människors sätt att förhålla sig till varandra, både medvetet och omedvetet (Stenmark, 2000: 189). Det etiska subjektet är den som ska handla rätt medan det etiska objektet är den som det etiska handlandet riktas mot (Wandén, 1992: 15f).

Miljökonsekvensbeskrivning (MKB)

Miljökonsekvensbeskrivningar är ett planeringsverktyg som åsyftar att inkludera miljöaspekter i planeringen samt att de ökar demokratiska närvaron med transparens och breddar deltagandet i beslutsprocesser. Miljökonsekvensbeskrivning regleras under 6 kap. miljöbalken.

Moralisk signifikans

Ett objekt, en individ eller helhet som kan behandlas moraliskt rätt eller orätt är moraliskt signifikanta. Dessa entiteter kan räknas som moraliska objekt.

Människocentrerad världsbild

Antropocentrisk världsuppfattning där naturen enbart har ett instrumentellt värde och människan och hennes egenintressen föregår naturen.

Natursyn

En individs, en grups eller ett samhälles uppfattning om naturens struktur och beskaffenhet.

Naturvärdesinventering

Naturvärdesinventering (NVI) är ett underlag för naturvård som sedan år 2014 görs enligt nationell standard (SS 199000). Syftet med NVI:er är att beskriva och värdera naturen utifrån

dess betydelse för den biologiska mångfalden (Swedish Standards Institute, u.å.). NVI:er tar inte hänsyn till aspekter som ekosystemtjänster, friluftsliv eller kulturmiljö (Calluna, 2016: 6).

Resursvärde

se instrumentellt värde

Stark biocentrism

Samtliga individer och objekt av djur och växter har ett egenvärde av likartad betydelse.

Stark ekocentrism

Både ekologiska helheter liksom enskilda individer som ingår i dessa har ett egenvärde men de ekologiska helheterna föregår de individuella medlemmarna.

Svag biocentrism

Samtliga individer och objekt av djur och växter har ett egenvärde men människan och hennes egenintresse föregår andra enskilda individer och objekt.

Svag ekocentrism

Både ekologiska helheter liksom enskilda individer som ingår i dessa har ett egenvärde men människan och hennes egenintresse föregår de ekologiska helheterna och dess ingående delar.

Bilaga 1. Exempel på analyschema

Kapitel	Sida	Meningssbärande enhet	Meningsskondensering	Kod	Kategori	Tema
DEL NATURMILJÖ						
Västkustbanan, Varbergstunneln						
9. Naturmiljö 9.1 Bedömningsgrunder	119	Sverige har skrivit under konventionen om biologisk mångfald där vi förbinder oss att vårda och klokt nyttja våra ekologiska resurser så att de inte försvinner och vi även i fortsättningen kan bruka naturen på olika sätt. Konventionen har införivats i det svenska miljöarbetet bland annat genom de nationella miljövalitetsmålen som anger att "Den nuvarande biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer. Arternas livsmiljöer och ekosystemen samt deras funktioner och processer ska värnas."	Vi ska vårda och klokt nyttja våra ekologiska resurser. Den nuvarande biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas hållbart för nuvarande och framtida generationers skull och arters livsmiljöer och ekosystem samt funktioner och processer ska värnas	Den biologiska mångfalden ska för nuvarande och kommande generationers skull bevaras och nyttjas hållbart och arters livsmiljöer och ekosystem samt funktioner och processer ska värnas	Människans användning av naturen beaktas	Antropocentrism
9. Naturmiljö 9.1 Bedömningsgrunder	119	Konventionen om biologisk mångfald och 1 kapitlet miljöbalken är generella utgångspunkter för varför man måste ta hänsyn till biologisk mångfald. De nämns i detta inledande kapitel men tas inte upp specifikt senare i texten.	Konventionen om biologisk mångfald och 1 kapitlet miljöbalken är generella utgångspunkter för varför man måste ta hänsyn till biologisk mångfald	Miljöbalken och konventionen om biologisk mångfald utgångspunkt	Lagstiftning/ordningar/intressen	Svag biocentrism
9. Naturmiljö 9.2 Nuvarande förhållanden 9.2.5 Vattermiljöer	133	Sedan 1989 har ett omfattande restaurerings- och fiskvårdsprogram utförts i himleån och dess biflöden. Detta har omfattat åtgärder så som att riva vandringshinder, återskapa lekbottnar, plantera alridåer utmed vattendraget med mer.	Restaurerings och fiskvårdsprogram har utförts i syfte att riva vandringshinder, återskapa lekbottnar osv	Ekologiska funktioner för fiskar av betydelse (ett program är upprättat)	Ekologiska helheter/funktioner/processer	Ekocentrism
Tunnelbana, Odenplan-Arenastaden						
4. Miljöförutsättningar, påverkan och konsekvenser	54	4.3 Naturmiljö och rekreation	Naturmiljö och rekreation	Naturen beaktas tillsammans med människans nyttjande av den	Människans användning av miljön	Antropocentrism
4. Miljöförutsättningar, påverkan och konsekvenser	54	Inom utredningsområdet finns inte några naturvärden som är skyddade enligt miljöbalken områden av riksintresse för naturvärden, nationalistspårer, naturreservat eller strandskyddsområden.	Inom utredningsområdet finns inte några naturvärden som är skyddade enligt miljöbalken områden av riksintresse för naturvärden, nationalistspårer, naturreservat eller strandskyddsområden.	Naturvärden skyddade enligt miljöbalken, områden av riksintresse för naturvärden, nationalistspårer, naturreservat eller strandskyddsområden beaktas	Lagstiftning/ordningar/intressen	Svag biocentrism

